

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Aleš Kudrnáč

**Stát ve stínu?
Případová studie iráckého Kurdistanu
1970-2003**

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Jan Čuřík, Ph.D.

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci, dne 15. dubna 2011

.....

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. Janu Čuříkovi, Ph.D. za jeho ochotu, kritické připomínky a velkou trpělivost při vedení mé práce. Dále tímto děkuji své rodině za poskytnuté zázemí a podporu.

OBSAH

ÚVOD	7
1. TRANSFORMACE MOCI V IRÁKU 1970-1990	12
1.1. Upevňování pozice strany Ba'ťt	12
1.1.1. Saddámovo upevňování pozice	16
1.1.2. Důsledky Alžírské dohody	19
1.1.3. Transformace strany v mocenský aparát	21
1.2. Irák za irácko-iránské války	23
1.2.1. Privatizace a liberalizace trhu	25
1.2.2. Vládní politika vůči iráckému Kurdistánu 1985-1989.....	27
2. OBDOBÍ SANKČNÍHO REŽIMU – SADDÁM HUSAJN VYKLÍZÍ POZICE?	35
2.1. Socioekonomická situace severního Iráku.....	35
2.1.1. Povstání v severním Iráku 1991	38
2.1.2. Násilné demografické změny	39
2.1.2.1. Bezpečné útočiště.....	42
3. VYPLŇOVÁNÍ MOCENSKÉHO VAKUA	45
3.1. Snaha Saddáma Husajna o obnovu kontroly moci v zemi ...	45
3.1.1. Tribalismus.....	46
3.1.2. Neotribalismus jako pokus o poválečnou konsolidaci iráckého státu	50
3.2. Alternativní proces budování státu v severním Iráku	57
3.2.1. Nahrazení prostředníků	59
3.2.1.1. Šedá ekonomika iráckého Kurdistánu	63
3.2.1.2. Role místních NNO.....	66
3.2.1.3. Role mezinárodních NNO	68

4.	STATUS A FUNGOVÁNÍ IRÁCKÉHO KURDISTÁNU PO ROCE 1991	75
4.1.	Kurdská občanská společnost po roce 1991	75
4.2.	KDS a VSK – nesmiřitelný konflikt?	77
4.2.1.	Občanská válka.....	81
4.3.	Neotribalismus, nebo patronáž?	85
4.4.	Irácký Kurdistan – anarchie, nebo fungující stát?	91
4.4.1.	Tajemství kontinuity fungování iráckého Kurdistanu.....	91
4.4.2.	Semistát jako mezistupeň, nebo cíl?	94
	ZÁVĚR	99
	BIBLIOGRAFIE	102
	Monografie	102
	Sborníky.....	105
	Články z odborných časopisů	107
	Prameny.....	111
	OBRAZOVÉ PŘÍLOHY	116
	Anotace	119
	Annotation	120

Seznam použitých zkratk

FAO	Organizace pro výživu a zemědělství
FIK	Fronta iráckého Kurdistanu
IKS	Irácká komunistická strana
IRS	Irácká ropná společnost
KAR	Kurdský autonomní region
KDS	Kurdská demokratická strana
KNS	Kurdské národní shromáždění
KRV	Kurdská regionální vláda
MOP	Memorandum o porozumění
NNO	Nestátní nezisková organizace
NVF	Národní vlastenecká fronta
OSN	Organizace spojených národů
RB	Rada bezpečnosti
SKP	Strana kurdských pracujících
UNESCO	Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu
UNICEF	Dětský fond Organizace spojených národů
VSK	Vlastenecký svaz Kurdistanu
WFP	Světový potravinový program
WHO	Světová zdravotnická organizace

ÚVOD

Kurdové tvoří výraznou národnostní menšinu v Turecku, Sýrii, Íránu a Iráku a jejich situace v rámci Blízkého východu je vděčným tématem médií i neziskových organizací (dále jen NNO) zabývajících se lidskými právy. S Kurdy jsou často spojovány populární fráze jako *nejpočetnější národ bez vlastního státu* nebo *jediný přítel, kterého Kurdi mají jsou hory, kterými jsou obklopeni*. Upírání jejich lidských práv, za které bojuje zakázaná Strana kurdských pracujících (dále jen SKP), jež je Tureckem a několika dalšími státy označována za teroristickou organizaci, je stále předmětem diskuzí. Nelze zapomenout na perzekuce Saddáma Husajna, které vyvrcholily kampaní al-Anfal, jež je označována za kurdskou genocidu. Pokud pomineme republiku Mahabad¹ (1946-1947) v severoiránské oblasti, jež neměla dlouhého trvání, je zemí kde Kurdové dosáhli největší míry svobody a práv Irácká republika.

Motivací pro sepsání této bakalářské diplomové práce je dlouhodobá frustrace a zklamání nad zkreslenými, jednostrannými, omezenými a mnohdy tendenčními pohledy a výklady kurdské problematiky, s nimiž jsem se nesčetněkrát setkal v médiích i v odborné literatuře. Přisuzuji to nesprávnému pochopení fungování politiky, ekonomiky a především občanské společnosti dané oblasti.

Existuje dostatek zahraniční literatury zabývající se kurdskou problematikou a to i v kontextu severního Iráku. Bohužel žádná neposkytuje komplexní vhled do fungování občanské společnosti a politiky tohoto území. Publikace jsou v drtivé většině úzce zaměřeny na jeden fenomén, kterým se pokouší vysvětlit jednání kurdských elit a popsat situaci v iráckém Kurdistánu, nebo je irácký Kurdistán popisován pouze jakožto dílčí část práce o Irácké republice. Na tomto místě bych rád upozornil speciálně na nacionalismus,² kterému je dle mého názoru

---

¹ Podrobně ROOSEVELT, Archie Jr.: *The Kurdish Republic of Mahabad*. Middle East Journal, 1, 1947, č. 3, s. 247-269.

² Autoři často definují nacionalismus jako pouto příslušnosti určité skupiny obyvatel s kulturní podobností, a motivací je život ve společném občanské společnosti, zřízení, někdy i přímo státu. Ernest Gellner, definuje nacionalismus jako „*politický princip, který z kulturní podobnosti činí fundamentální sociální pouto. Ať už mezi lidmi existují*

(odbornou) veřejností přirčeno více pozornosti a váhy, než si kurdská problematika zaslouží. Nacionalismus se stal natolik zprofanovaným fenoménem, že už je snad nepsaným pravidlem, že pokud se objeví národ, který se pokouší o autonomii či vytvoření suverénního státu, tak se vzápětí objeví autoři, kteří se snaží tento proces vysvětlit pomocí nacionalismu. Zjevně jsou inspirováni myšlenkou, kterou vystihuje Blackwellova encyklopedie politického myšlení: „*Nacionalismus obvykle ústí do požadavku, aby každá národnost byla organizována ve svrchovaném státě.*“³ Což ale ne vždy je zcela na místě. Netvrdím, že nacionalismus nehraje v kurdsém případě žádnou roli, ale zásadně odmítám iluzi, že představuje hlavní proměnnou, prostřednictvím které by se jednání kurdských elit na severu Iráku dalo vysvětlit. Argumentuji, že vysvětlovat

---

jakékoli principy autority, jejich legitimita závisí na tom, že členové dané skupiny patří ke stejné kultuře.“ GELLNER, Ernest: *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, s. 17. Jenomže je si třeba uvědomit, že ona „stejná kultura“ není u všech Kurdů zdaleka stejná. Naopak se zásadně liší podle oblasti, kde žijí. Proto nelze hovořit ani o „fundamentálním sociálním poutu“. Pokud se sejdou Kurdové z Istanbulu, Diyarbakuru, Arbílu a Sulajmánije, budou obtížně komunikovat díky rozličným dialektům a jejich způsob života se bude rovněž v zásadě lišit natolik, aby měli motivaci společně dlouhodobě fungovat.

Karl W. Deutsch vnímá národ jako „*pospolitost komplementární komunikace*“, kde jsou členové takové skupiny schopni vzájemně lépe a intenzivněji komunikovat. Uvádí: „*Rozumnou mocenskou politikou je tedy rozvíjet ekonomické, intelektuální a vojenské zdroje území a populace a splétat je dohromady do stále pevnější sítě komunikace a komplementarity, založené na stále širší a dokonalejší participaci masy obyvatelstva.*“ DEUTSCH, Karl Wolfgang: *Růst národů: některé opakující se vzorce politické a sociální integrace*. In: HROCH, Miroslav (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus*. Čítanka textů. Praha: SLON 2003, s. 69–70. S tímto bodem se dá souhlasit v době, kdy jsou Kurdové jako etnikum pod perzekucemi či útoky nebo jejich hrozbou, a potřeba spolupráce je existenční nutností. Ve chvíli kdy nemají společného nepřítele, hledají díky své kulturní diverzitě společnou řeč jen obtížně. Upínají se ke svým rodinám a kmenům, ke kterým tradičně náleží. Je třeba odlišovat nacionalismus od kmenové příslušnosti a loajality.

Pokud bychom chtěli aplikovat prvky nacionalismu na případ iráckého Kurdistánu, nejbližší je v tomto případě pojetí Eugena Lemberga. Eugen Lemberg chápe nacionalismus jako oddanost nadosobnímu celku, kterým nemusí být stát nebo organizovaná etnická skupina, ale třeba i kmen. Přímou uvádí: „*Víra v příslušnost k určitému vyvolenému společenství, k elitě, zjevně patří ke spolupůsobení integračních sil a k organizaci společenských skupin stejně nutně jako ona odvěká potřeba oddat se nějakému jednotlivci přesahujícímu společenství.*“² LEMBERG, Eugen: *K psychologii nacionalismu*. In: Hroch, Miroslav (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus*. Čítanka textů. Praha: SLON 2003, s. 85–86.

Je na místě zmínit i specifikum Blízkého východu, a sice *ʿasabíju*. Jedná se o koncept, který odkazuje na sociální solidaritu s důrazem na jednotu, skupinové vědomí, a sociální soudržnost. DALLA-GIAMPIERO, Zuanna – GIUSEPPE, Micheli: *A Strong Family and Low Fertility*. Springer 2004, s. 92. Rozumí se tím silné vazby v rámci určité sociální skupiny a často bývá vnímán v rámci tribalismu či klanů. Koncept *ʿasabíja* bývá označován za jednu z příčin neschopnosti politické a sociální mobilizace skrze nacionalistickou rétoriku, protože sociální soudružnost na Blízkém východě bývá vnímána právě skrze *ʿasabíju* namísto nacionalismu.

³ MILLER, David: *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno Jota 1995, s. 328.

proces budování a fungování iráckého Kurdistanu na základě nacionalismu je zásadní chybou a omylem, který je pravděpodobně způsobený důrazem autorů na teorie a zákonitosti, jež jsou brány za všeobecně platné, a omezeným pohledem a zásadním nepochopením fungování občanské společnosti a politiky v oblasti iráckého Kurdistanu.

Cílem této bakalářské diplomové práce je poskytnutí komplexní analýzy jednání, událostí, a procesů, které přímo či nepřímo vedly k ustavení *de facto* autonomní oblasti iráckého Kurdistanu a zásadním způsobem přispěly k jeho životaschopnosti. Dále objasnit, do jaké míry je přístup a způsob, jakým kurdské elity spravují irácký Kurdistan, pouze mezikrokem, který neodvratně vede k utvoření nezávislého suverénního státu, nebo nakolik je tento nedotažený proces budování státu konečným a chtěným stavem. Ambiciózním cílem je tedy zaplnit mezeru v odborných publikacích, které se kurdskému fenoménu věnují a zásadním způsobem přispět ke způsobu, jakým je problematika iráckého Kurdistanu vnímána.

Jak už sám název uvádí, bakalářská práce je historickou případovou studií. Práce není vystavěna na žádném stěžejním teoretickém rámci. Pokud se však určité teorie dotýká, je definována přímo v textu. Ačkoliv jsem si vědom významu měnící se mezinárodní situace a vlivu zahraniční politiky určitých států na Irák a jeho společnost, je této dimenzi z důvodu rozsahu práce věnován značně omezený prostor. Konkrétní přístupy států zmiňuji a zdůrazňuji jen do té míry, do jaké je to k pochopení popisovaných fenoménů a situace nutné. V práci je využíván empiricko-analytický přístup s použitím základních metod analýzy a deskripce.

Ve své práci cituji jedinou česky psanou publikaci týkající se irácké problematiky, *Irák od roku 1958*, od autorské dvojice Marion Farouk-Sluglett, Peter Sluglett, která nabízí celistvý a srozumitelný popis irácké politiky, ekonomiky a občanské společnosti v období od roku 1958 do konce 90. let. Literatura zabývající se konkrétně problematikou iráckého Kurdistanu v českém jazyce bohužel úplně chybí. Ze zahraniční literatury jsem vycházel z publikace *A Modern History of the Kurds* od Davida McDowalla, která je alfou a omegou historie kurdské problematiky a považuji ji za nutné minimum pro porozumění společenské a politické historie kurdského etnika. Doporučuji ji k přečtení

před samotným čtením této práce, protože dává čtenáři, který není s kurdskou problematikou nijak obeznámen, dobrý základ pro lepší porozumění a kritické hodnocení této bakalářské diplomové práce. Vzhledem k empirickému důrazu, který jsem na práci kladl, byly vybírány odborné články a práce autorů, kteří v oblasti iráckého Kurdistanu přímo působili. V tomto směru musím vyzdvihnout především publikace Michiela Leezenberga, kterého považuji za kvalitního autora, jenž v oblasti dlouhodobě pobýval a kurdskou problematikou se systematicky zabývá. K popisu situace v době humanitární krize jsem spoléhal na reporty Organizace spojených národů (dále jen OSN), jí podřízených organizací a dalších mezinárodních NNO. Pro vysvětlení změny politiky Saddáma Husajna po roce 1991 mi byl velkým přínosem odborný článek Amatzia Baram *Neo-Tribalism in Iraq: Saddam Hussein's Tribal Policies 1991-96*, který brilantním způsobem vyzdvihuje obrat přístupu Saddáma Husajna ke kmenům a městské společnosti.

Svou analýzu zahajuji rokem 1970. V tomto roce už byla u moci strana Ba'ť⁴ a započala své reformy a kroky k upevnění moci v zemi. Zvláštní důraz je kladen na období první poloviny 90. let, tedy na dobu po skončení irácko-iránské války, invaze Kuvajtu a dvou povstání. Analýza končí spolu s 90. léty. S ohledem na rozsah práce by bylo problematické, abych do své práce zahrnul i období těsně předcházející spojenecké invazi 2003 a době následující. Věřím však, že to žádným způsobem neubírá práci na jejím smyslu a validitě. Události, které následují po roce 2003, by svým charakterem měly odpovídat závěrům, jež práce stanoví. Smyslem není popisovat, analyzovat a hodnotit jednotlivé události izolovaně, ale v kontextu všech relevantních proměnných a poskytnout tak jasnou představu o tom, podle jakého vzorce a s jakou motivací irácká, potažmo kurdská společnost a elita dlouhodobě fungují.

Text je chronologicky členěn do čtyř hlavních kapitol. V první kapitole demonstruji, jakým způsobem a za přispění kterých okolností, došlo k omezení opozice, aktivování občanské společnosti a upevnění mocenské pozice strany Ba'ť. Důraz je kladen na zásadní vládní reformy,

---

⁴ K přepisu názvu strany Ba'ť jsem jako jediného arabského názvu nepoužil zjednodušenou českou formu, ale transkripci z arabštiny.

jejich důsledky a postkonfliktní situaci. Druhá kapitola analyzuje jednání ba'ťistického režimu po skončení irácko-iránské války. Popisuje socioekonomický a mocenský vývoj, kterým irácký Kurdistan v kontextu Iráku prošel v době, kdy na něj bylo uvaleno dvojité embargo. Cílem je poukázat na to, do jaké míry byl tento sankční režim významný pro další vývoj situace v Iráku a potažmo i v severním Iráku, a kteří hráči a okolnosti byli zásadní. Ve třetí kapitole analyzuji rozdílné přístupy v jednání, které mělo zajistit udržení moci v nastalé poválečné atmosféře středního a jižního Iráku a na druhé straně vyplnění mocenského vakua v oblasti iráckého Kurdistanu. Kapitola sestává ze dvou podkapitol, kde první vystihuje obrat přístupu Saddáma Husajna k obyvatelům středního a jižního Iráku. Tato podkapitola je dána do přímého kontrastu s druhou, která analyzuje postup kurdských elit, jenž měl v severním Iráku zajistit kontinuitu a nezávislost. Konečně čtvrtá kapitola je věnována výhradně iráckému Kurdistanu po roce 1991 a způsobu, jakým Kurdská demokratická strana (dále jen KDS) a Vlastenecký svaz Kurdistanu (dále jen VSK) toto území spravovaly. Je poukázáno na způsob (ne)spolupráce těchto hlavních kurdských stran a jaké důsledky to pro správu oblasti a případné budování nezávislého suverénního státu má.

1. TRANSFORMACE MOCI V IRÁKU 1970-1990

Tato kapitola má ambici popsat a analyzovat způsob, jakým se strana Ba'ť a Saddám Husajn pokoušeli či dokázali upevnit moc v rámci Iráku a eliminovat efektivním způsobem opozici. Smyslem je ukázat, že zásadním krokem bylo převzetí kontroly nad nejvýnosnějším obchodem v zemi, tedy exportem ropy a plné podřízení domácí ekonomiky právě obchodu s touto komoditou. Druhá podkapitola je zaměřena na změny ekonomiky a s tím související postoj Saddáma Husajna k severoirácké oblastin v době irácko-iránského válečného konfliktu. Vědom si zahraničních vztahů, především s SSSR, USA a Íránem, nevěnuji tomuto prvku zvláštní pozornost, pouze tak, jak je pro pochopení kontextu domácí politiky nutné.

1.1. Upevňování pozice strany Ba'ť

Pro upevnění svého postavení bylo pro stranu Ba'ť nutné vypořádat se s dvěma zásadními překážkami. Zaprvé, bylo nezbytné, aby dokázala oslovit ty, kteří se ztotožňovali s Iráckou komunistickou stranou (dále jen IKS), anebo jinými extrémními názory, a za druhé bylo jasné, že bez řešení „kurdské otázky“ nebude možné efektivně kontrolovat celou zemi.

Důležitým krokem pro stranu Ba'ť bylo znárodnění Irácké ropné společnosti (dále jen IRS) v roce 1972. Znárodnění IRS znamenalo, že Ba'ť měla najednou plnou kontrolu nad nejvýznamnějším zdrojem příjmu země, což s sebou neslo moc a nezávislost, jakou žádná předchozí vláda nedisponovala. Znárodnění IRS akcelerovalo upevňování moci strany Ba'ť v zemi. To v kontextu prudkého zdražování ropy, kdy se její cena dostala z 575 milionů USD v roce 1972 na 1840 milionů USD v roce 1973 a 5700 milionů USD v roce 1974,⁵ znamenalo možnost zvýšit tempo ekonomického růstu země a rovněž toho využít k propagandě a potažmo upevnění mocenských pozic členů strany Ba'ť. Díky celosvětovému

---

⁵ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003, s. 199. Cituje: Fiches du Monde Arabe, Irák i8, 12. září 1979, č. 1376.

ropnému boomu, který podobné změny způsobil ve všech ropu exportujících zemích, by bylo překvapující, kdyby Irák byl výjimkou.

Zisky z ropy umožnily režimu investovat peníze do rozvojových a stavebních projektů a začít nákladné reformy školství, zdravotnictví a sociálního systému. Režim ovládal hospodářskou sféru maximálním způsobem a mohl tak podporovat a uzavírat jakékoli kontrakty. Stát dotoval potraviny, spolu se zaměstnaností stoupala i výše platů a celkově se životní úroveň irácké populace rapidním způsobem zvýšila.⁶ Znárodnění IRS s sebou neneslo jen možnost libovolně využít mohutné finanční prostředky, ale bylo třeba tento krok také obhájit na domácí scéně. Lákavou výzvou bylo pokusit se toto znárodnění využít k propagandě strany. Tehdejší prezident Ahmed Hassan al-Bakr veřejně prezentoval znárodnění IRS jako vítězství celého iráckého lidu pod vedením strany Ba'ť. To s důrazem na sílu a vítězství arabského národa, jemuž se strana Ba'ť dlouhodobě snažila představovat vedoucí sílu.⁷ Znárodnění IRS znamenalo pro stranu Ba'ť zisk takové podpory, jakou by režim žádným jiným politickým krokem nezískal.

Co se týče samotného politického vývoje, bylo zásadním krokem pro omezení politické konkurence a upevňování mocenských pozic vytvoření Národní vlastenecké fronty (r. 1973). Navzdory socialistické rétorice a vřelému spojenectví se Sovětským svazem, neměli komunisté ke straně Ba'ť důvěru. Jistě mimo jiné proto, že ještě nedávno jimi byli silně perzekuováni. Samotný Sovětský svaz instruoval IKS, aby vstoupila do Národní pokrokové fronty (dále jen NPF). S ohledem na to, jakou politickou linii strana Ba'ť nastínila, bylo pro komunisty velmi obtížné odmítnout nabídku užší spolupráce a vstup do NPF. A to i ve světle toho, že komunistům bylo od počátku jasné, že těžko bude rovnocenným spojencem, neboť veškerá moc je a bude v rukou strany Ba'ť.⁸

Důsledkem znárodnění IRS bylo, že stát měl nyní absolutní kontrolu nad ropným bohatstvím země a to výrazně přispělo k nárůstu jeho moci.

---

⁶ BATATU, Hanna: *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of its Communists, Ba'athists and Free Officers*. Princeton 1979, s. 1096-97.

⁷ British Broadcasting Corporation, 2. března 1973.

⁸ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Iraqi Ba'athism: Nationalism, Socialism and National Socialism*. In: Committee Against Repression and Rights in Iraq (CARDRI): *Saddam's Iraq: Revolution or Reaction?* London 1986, s. 174.

Vyšší míra kontroly režimu nad prudce expandujícím hospodářstvím přinesla možnosti pro ty, kteří měli zájem ucházet se o zakázky z oblasti stavby silnic, nemocnic, škol anebo o zakázky o výbavu prakticky celého průmyslového sektoru. Spojení těchto státních výdajů spolu s kontrolou dovozu a poskytováním levných úvěrů umožnilo soukromníkům dosáhnout výrazného zisku.⁹ Tyto procesy ovšem nenaznačovaly oddanost komunistické představě o hospodářství a společnosti. Dalo by se naopak předpokládat, že takový přístup povede k tomu, že komunisté odmítnou podporu a spolupráci režimu. Je ale nutné si uvědomit, že „levicové“ akce režimu (znárodnění ropného průmyslu, vytvoření NPF, uzavření smlouvy o přátelství s SSSR) vyvolaly negativní reakce jak u Západních, tak i u konzervativnějších zemí Perského zálivu. Důsledkem toho byla změna iránského přístupu k oblasti severního Iráku. S motivací oslabit irácký režim začal Írán finančně a zbrojně podporovat Mustafu Barzáního a KDS. Irácká vláda se však označila za oběť západního imperialismu a „reakčního“ šáha. V tomto kontextu by bylo pro IKS velmi obtížné režim nepodporovat a obhájit to doma i v SSSR.¹⁰ Vzhledem k fundamentálnímu antikomunistickému postoji strany Ba'ť bylo jasné, že absorpce IKS do NPF je především prostředkem, jak soustředit co největší moc do rukou režimu a eliminovat tím nežádoucí jednání potenciální opozice na minimum. Otázkou v tomto momentu bylo, do jaké míry bude režim potřebovat komunisty po tom, co se dokáže vypořádat s „kurdským problémem“.

Při pohledu na postoj režimu ke Kurdům, je třeba si uvědomit, že v době před znárodněním IRS byl kurdský prvek alespoň částečně determinujícím faktorem ve vyjednávání strany Ba'ť s IKS. Manifest z 11. března 1970¹¹ nastartoval období relativní smíru mezi stranou Ba'ť

---

⁹ Committee Against Repression and for Democratic Rights in Iraq (CARDRI): *Saddam's Iraq: Revolution or Reaction?* Londýn, Zed Press 1986, s. 73-88.

¹⁰ Tamtéž, s. 173-174.

¹¹ Tento manifest uznával „legitimitu kurdského národa“, přiznával Kurdům jazyková práva, účast ve vládě a kurdskou správu v kurdských oblastech. Nejdůležitějším prvkem manifestu bylo příslibení „oficiální sčítání lidu, které mělo být klíčem ke sjednocení správních území obývaných kurdskou menšinou.“ Kdyby ke sčítání lidu došlo v této době, s vysokou pravděpodobností by prokázalo kurdskou většinu v oblasti Kirkúku, které obsahuje značné ropné bohatství a je dodnes jádrem sváru mezi Kurdy, Araby a Turkmény. K tomuto sčítání lidu však (dodnes) nedošlo a časem počala tzv. politika

a Kurdy reprezentovanými KDS potažmo M. Barzáním. Je otázkou, zda proklamované body měla vůbec strana Ba'ť zájem naplnit. Zdá se tak, že hlavní motivací pro sepsání Manifestu bylo získání času k tomu, aby se strana dokázala konsolidovat a pokusit se vypořádat s komunisty. M. Barzání, ve víře korektního jednání, přerušil veškeré vztahy s Íránem a velkoryse by se dalo poznamenat, že poskytl straně Ba'ť nepřímou podporu. Ale čas a klid k upevňování svého mocenského vlivu straně Ba'ť poskytl bezpochyby. Manifest k tomu straně Ba'ť sloužil úspěšně minimálně po následující dva roky.¹² Díky Manifestu se tedy strana Ba'ť mohla plně soustředit na eliminaci komunistů. Toho se snažila dosáhnout jak fyzickou perzekucí, tak i propagandistickými prohlášeními. Strana Ba'ť usoudila, že vzhledem k povaze plánovaných hospodářských a sociálních reforem a spoléhání se na USSR v boji proti IRS, je podpora IKS nezbytná.

Období na začátku 70. let bylo charakteristické prohlášeními, která diskreditovala IKS a vnucovala Iráčanům představu, že *„jedině strana Ba'ť je oprávněna vést, protože vyvolala bez jakékoliv pomoci revoluci, a v případě že by byla vytvořena Národní fronta, musí všichni pochopit, že její účastníci musí akceptovat ba'ťistickou hegemonii.“*¹³ Tato kampaň byla vedena s jasnou motivací dostat komunisty do pozice, kdy musí přijmout všeobecně přijímanou představu, že ačkoliv budou členem NPF, strana Ba'ť bude ta, která bude hegemonem a nikoliv rovnocenným partnerem.

Vztahy mezi stranou Ba'ť a Kurdy, respektive M. Barzáním, se navzdory podepsání Charty národní akce zhoršovaly. M. Barzání opakovaně poukazoval na snahu režimu o umělé přetváření demografických dat přesunem Arabů do Kirkúku,¹⁴ což s ohledem na bod Manifestu ohledně uspořádání referenda, které mělo být určující ve věci, komu připadne na ropu bohatá provincie Kirkúk, ani nemohlo být vnímáno jinak než jako nekorektní jednání. Navíc to nebyl jediný pokus

---

Arabizace, která od základu změnila demografické složení oblasti. KHADDURI, Majid: *Socialist Iraq: A study in Iraqi politics since 1968*. Middle East Institute 1978, s. 231-240.

¹² IBRAHIM, Ferhad: *Die kurdische Nationalbewegung im Irak: Eine Fallstudie zur Problematik ethnischer Konflikte in der Dritten Welt*. Berlín 1983, s. 578.

¹³ SLUGLETT, Farouk – SLUGLETT, Peter: *Iraqi Ba'ithism: Nationalism, Socialism and National Socialism*. In: Committee Against Repression and for Democratic Rights in Iraq (CARDRI): *Saddam's Iraq: Revolution or Reaction?* London 1986. s. 162.

¹⁴ Le Monde, 25. května 1971.

o přesun či regulaci počtu Kurdů v Iráku. Na přelomu let 1971 a 1972 došlo k deportaci zhruba 50 tisíc „Íránců“ do Íránu. Deportovaní Íránci, ale podle zpráv nebyli až tolik Íránci, jak bylo prezentováno. Šlo o Iráčany, kteří měli třeba jen íránské kořeny v tom smyslu, že jejich předci z Íránu pocházeli a v Iráku se usadili, ale většinou už s Íránem neměli žádný kontakt ani nic společného. Nicméně skončili v uprchlických táborech a na druhé straně hranice. Většinou se jednalo o šíitské a fajli Kurdy žijící zhruba mezi Chánigem a Amarou.¹⁵ Kurdské noviny al-Ta'chí byly během roku 1971 několikrát nuceny zastavit vydávání a později dokonce vyšel najevo nezdařený atentát na samotného M. Barzáního.

Není divu, že si M. Barzání takové akce vykládal tak, že strana Ba'ť již nemá žádné ambice naplnit plán Charty, a tak na jaře 1972 obnovil kontakt s Íránem. Ve světle toho, že strana Ba'ť v té době zastávala jednoznačný prosovětský postoj, byla spolupráce M. Barzáního a šáha naprosto racionální tím, že sdíleli alespoň jediný společný zájem – oslabení iráckého režimu. Přestože jednání mezi stranou Ba'ť a KDS nadále pokračovala, šance, že dojde k nějakému urovnání a Kurdové budou fungovat skrze NPF, byla mizivá. Dokladem toho jsou potyčky vládních jednotek s pešmergami¹⁶, ostřelování severního Iráku a kurdské sabotáže ropovodů a železnic.¹⁷ Z tohoto vývoje vztahů mezi Kurdy a stranou Ba'ť bylo zřejmé, že strana Ba'ť se postupně stávala stále závislejší na komunistické podpoře. Je tak možné prohlásit, že tím, že strana Ba'ť nedokázala (nebo nechtěla) najít v Kurdech spojence, byla nucena spoléhat na komunisty daleko podstatnějším způsobem.

1.1.1. Saddámovo upevňování pozice

Otázka spolupráce s IKS se na chvíli stala jablkem sváru uvnitř strany Ba'ť. Zatímco Saddám Husajn ani A. H. al-Bakr nezastírali svou vůli pro spolupráci s komunisty, Názim Kazzár, který do té doby byl

---

¹⁵ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003, s. 182.

¹⁶ Pešmergy, nebo doslovně „ti kteří čelí smrti“, jsou kurdské guerillové jednotky. Jsou často dávány do kontrastu s jednotkami *Jash*, které kolaborovaly s vládním režimem. GUNTER, Michael: *Historical dictionary of the Kurds*. The Scarecrow Press 2003, s. 165-166.

¹⁷ British Broadcasting Corporation, 15. listopadu 1972.

blízkým spolupracovníkem a oblíbencem Saddáma Husajna, nebyl s to překousnout zapálenost pro spojenectví s IKS.¹⁸ Bylo by však velmi naivní domnívat se, že to byl N. Kazzárův primární důvod k tomu odstranit vedení strany Ba'ť. N. Kazzár figuroval jako šéf bezpečnostních služeb a časem si dokázal vybudovat velmi silnou pozici, která mu dávala velký prostor pro manévrování. Začal se ovšem bát, že mu to již dlouho nebude Saddám Husajn s A.H. al-Bakrem tolerovat.¹⁹ Jedinou možností, jak zabránit tomu, aby byl odstraněn, byl stranický puč. Pokus o puč z 30. června 1973 byl však neúspěšný a N. Kazzár byl spolu s dalšími spoluviníky 7. července popraven.²⁰

Tato událost měla zásadní vliv na následující vnitrostranický vývoj. Ačkoliv byl N. Kazzár blízkým spolupracovníkem Saddáma Husajna,²¹ a měl tak jistě dobrý přehled o jeho jednání, strana se okamžitě po popravách distancovala od dřívějšího jednání²² N. Kazzára a skupiny kolem něj. Faktem je, že bezprostředně po popravách uzavřela strana Ba'ť formální koalici s IKS. To působilo dojmem toho, že strana Ba'ť pravděpodobně prodělávala určitý vnitřní boj mezi pro- a protikomunistickými frakcemi s jasným výsledkem. Tento dojem měla jistě i samotná IKS, jelikož naznačila svou odhodlanost fungovat na „*jedné, sjednocené frontě, kterou měla za jasnou odpověď na intriky sprádané nepřáteli země*“.²³

Po zkušenosti s pučem, přijal A. H. al-Bakr a Saddám Husajn opatření, aby upevnili své pozice ještě podstatnějším způsobem. Prozatímní Ústava doznala změny, které by se daly charakterizovat jako výrazné posílení pravomocí prezidenta.²⁴ Několik dnů po vyřešení N. Kazzárovi zrady byla vytvořena NPF, která z výše uvedených důvodů

---

¹⁸ N. Kazzár organizoval masakry komunistů v únoru 1963. CHAPIN-METZ, Helen: *Iraq A Country Study*. Kessinger Publishing 2004, s. 218.

¹⁹ British Broadcasting Corporation, 6. července 1973.

²⁰ CHAPIN-METZ, Helen: *Iraq A Country Study*. Kessinger Publishing 2004, s. 218.

²¹ Saddám dokonce N. Kazzára dříve dosadil do funkce šéfa bezpečnostních složek

²² Především Perzekuce komunistů, ale i Kurdů.

²³ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003, s. 187.

²⁴ Prezident se stal vrchním velitelem ozbrojených sil. (čl. 57); prezident dohlíží na plnění Ústavy, dodržování zákonů, rezolucí, právních rozhodnutí a rozvojových projektů ve všech částech Iráku. Navíc jmenuje a propouští ministry, státní úředníky a důstojníky, a řídí a kontroluje práci ministerstev.(čl. 58) KHADDURI, Majid: *Socialist Iraq: A study in Iraqi politics since 1968*. Middle East Institute 1978, s. 195-196.

neobsahovala kurdskou reprezentaci. S přihlédnutím k tomu, že komunisté byli absorbováni NPF a byli se svou pozicí nerovného partnera víceméně smířeni (minimálně podle toho jednali), zbýval zde stále druhý krok k definitivnímu upevnění ba'ťistické moci a kontroly celého území Iráku – „kurdská otázka“.

Jednání mezi stranou Ba'ť a KDS pokračovala až do března roku 1994. Kurdové nebyli, přes veškerou snahu strany Ba'ť, svolní vstoupit do NPF bez záruky, že budou dostatečně zastoupeni ve vládě a budou mít podíl na moci. Navíc pro ně byla nepřijatelná myšlenka, že by byl přijat zákon vymezující kurdské provincie bez zahrnutí oblasti Kirkúk.²⁵ Pokud se zaměříme na původní body Manifestu z roku 1970, těžko budeme hledat jakýkoliv podstatnější pokrok směrem k naplnění vytyčených bodů: ke sčítání lidu v provincii Kirkúk nedošlo²⁶, zavedení kurdštiny do škol zůstalo rovněž jen na papíře, dále se množily stížnosti kurdských ministrů, že nemají prážádné pravomoci. Pokud se naopak oprostíme od Manifestu, tak ani žádným jiným způsobem strana Ba'ť neukázala vůli rekonstruovat hospodářství a infrastrukturu severního Iráku.²⁷ Není tedy nikterak překvapující, že vztahy mezi stranou Ba'ť a KDS se vyhrocovaly, až eskalovaly do otevřeného ozbrojeného konfliktu v roce 1974.

M. Barzánímu se podařilo získat podporu širokých vrstev kurdského hnutí a postavit armádu o zhruba 110 tisících mužích, zatímco irácké síly čítaly na 90 tisíc mužů, 1200 tanků a 200 letadel.²⁸ Tisíce kurdských dobrovolníků z celého Iráku putovaly na sever, aby se připojily k M. Barzánímu. Ti kteří nebojovali, uprchli do Íránu. Podle Chrise Kutschera uprchlo z válečné zóny do iránských uprchlických táborů nejméně 110 tisíc Kurdů.²⁹ Irácké vládní jednotky měly bezpochyby díky výzbroji větší palebnou sílu a byly schopny efektivně bombardovat severní Irák. Nicméně Kurdové dokázali, mimo jiné díky zbrojní a finanční podpoře Íránu, velmi dobře vzdorovat a irácké jednotky utrpěly znatelné

---

²⁵ HUSSEIN, Saddam: *Saddam Hussein on current events in Iraq*. Longman Londýn 1977, s. 31.

²⁶ Naopak probíhali masivní přesuny obyvatel v neprospěch Kurdů.

²⁷ VANLY, Ismet, Sheriff: *Kurdistan in Iraq*. In CHAILAND, Gerard: *A People Without a country: The Kurds and Kurdistan*. Londýn 1980, s. 171-176.

²⁸ GALLETI, Mirella: *L'ultima rivolta curda in Iraq*. Oriente Moderno 1975, s. 464.

²⁹ KUTSCHERA, Chris: *Le défi kurde ou le rêve fou de l'indépendance*. Paříž Bayard 1997, s. 298.

ztráty.³⁰ Je třeba si v tomto bodě uvědomit významnou roli Íránu, který dodával M. Barzánímu zbraně, navíc se objevily zprávy, že v prosinci roku 1975 odstřeloval irácké pozice dokonce samotný Írán.³¹ Dle informací KDS byl Írán v případě irácké agresivní ofenzívy připraven podpořit Kurdy ještě podstatnějším způsobem.³² Nebylo však v zájmu Íránu posílit Kurdy natolik, aby byli schopni porazit vládní jednotky a utvořit na severu země nezávislý stát. Stačilo že už jen boje, které probíhaly na severu Iráku, vyvolávaly mezi iráckými Kurdy značnou pozornost.³³ Bylo přesto zřejmé, že v tuto chvíli se konflikt vyvíjel tím způsobem, že nechybělo mnoho do vypuknutí války mezi Irákem a Íránem. M. Barzání neměl situaci pod kontrolou, a stejně tak on jako i Saddám Husajn, si uvědomoval svou zásadní závislost na irácké pomoci.

Tento konflikt se stával pro irácký režim nákladnou záležitostí.³⁴ Donutil vládu vyslat na sever veškeré své jednotky, a když v roce 1975 boje utichly, bylo na vládní straně napočítáno 1640 mrtvých a 7903 zraněných vojáků.³⁵ Dohoda s Kurdy byla v nedohlednu, a tak když Saddám Husajn zjistil, že není reálné je v brzké době porazit, bylo třeba jednat jiným způsobem. Mimo jiné díky diplomatické snaze SSSR a následně jordánského krále Husajna bin Talála došly nakonec Irák a Írán výsledku – Alžírské dohody.

1.1.2. Důsledky Alžírské dohody

Nepřehlédnutelným důsledkem Alžírské dohody je fakt, že došlo k ukončení bojů s Kurdy a tím pádem se strana Ba'ť mohla pomalu začít odvracet od komunistů a rozměňovat vztahy se SSSR. Dalo by se poznamenat, že v tuto chvíli došlo k relativnímu naplnění prvního ze dvou základních bodů, které bylo nutné splnit, aby strana Ba'ť byla

---

³⁰ KUTSCHERA, Chris: *Le défi kurde ou le rêve fou de l'indépendance*. Paříž Bayard 1997, s. 307.

³¹ British Broadcasting Corporation, 3. ledna 1975.

³² IBRAHIM, Ferhad: *Die kurdische Nationalbewegung im Irak: Eine Fallstudie zur Problematik ethnischer Konflikte in der Dritten Welt*. Berlín 1983, s. 717.

³³ KUTSCHERA, Chris: *Le défi kurde ou le rêve fou de l'indépendance*. Paříž Bayard 1997, s. 307-312.

³⁴ Bez zajímavosti není ani nákladnost konfliktu, zatímco v roce 1972 činily výdaje na armádu 102 milionů IQD, v roce 1974 to již bylo 236 milionů IQD a konečně v roce 1975 se jednalo o částku 356 milionů IQD. *Le Monde*, 6. května 1975.

³⁵ *Le Monde*, 6. května 1975.

schopna efektivně a neomezeně kontrolovat moc v celém Iráku. IKS začala definitivně ustupovat do pozadí a boje o moc se začaly odehrávat především uvnitř strany Ba'ť. Co se týče druhého bodu, kurdský odpor byl sice potlačen, ale o plné kontrole či spolupráci se dá těžko hovořit. Na druhou stranu Kurdové byli značně oslabeni a Alžírská dohoda poskytla straně Ba'ť výbornou výchozí pozici pro implementaci svých zákonů a politik, které mohou vést ke kontrole oblasti severního Iráku.

Jak bylo již naznačeno výše, kurdský odpor byl v 70. letech plně závislý na podpoře Íránu, a tak když bylo dosaženo Alžírské dohody, která vymezovala permanentní vytyčení sporných irácko-iránských hranic, došlo k praktickému ukončení bojů. Během 48 hodin po podpisu dohody stáhli Íránci svá polní děla a kurdský odpor se definitivně zhroutil. Íránci dokonce tlačili Kurdy k přijetí podmínek dohody, takovým způsobem, že jim pohrozili přímou podporou iráckých jednotek.³⁶

Alžírská dohoda měla pro Kurdy i další význam. Irák mohl v podstatě zablokovat irácko-iránskou hranici a zabránit tak zásobování Kurdů z Íránu. Ve světle toho, že Turecká hranice byla blokována již od počátku bojů (r. 1974), měli Kurdové prakticky dvě možnosti: pokračovat v partyzánském způsobu boje v horách severního Iráku, nebo uprchnout do Íránu.³⁷ Aby irácká vláda zamezila Kurdům obsazování pozic v horách, vytvořila 5-30 km široký pás³⁸ táhnoucí se podél hranic s Tureckem a Íránem.³⁹ Oblast byla evakuována, vesnice zničeny, stromy spáleny a studny zabetonovány. Celkový počet zničených vesnic se obtížně vypočítává, jelikož se těžko dá rozeznat, co bylo důsledkem Alžírské dohody a co následných iráckých operací v 80. letech. Dle D. McDowalla bylo v první fázi operací zničeno na 500 vesnic. V roce 1978 jich bylo již

---

³⁶ Financial Times, 24. března 1975.

³⁷ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003, s. 197-198.

³⁸ Rozuměj zakázána zóna.

³⁹ KARADAGHI, Kamran: *The Two Gulf Wars: The Kurds on the World Stage, 1979–1992*. In: CHALIAND, Gerard (ed.): *A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan*. New York: Olive Brach Press 1993, s. 216.

1400.⁴⁰ Původní obyvatelé této zakázané zóny měli být deportováni do *mudžamma'át*. Jejich počet se odhaduje na cca 750 tisíc.⁴¹

Venkovské oblasti byly zdevastovány. Dle Kamrana Karadaghiho stála obnova severoiráckého venkova po roce 1975 stovky IQD, skutečné náklady, do kterých je třeba započítat i zničení ekonomických struktur, však jdou do miliard IQD. Irácká vláda skutečně řídila a dotovala obnovu severního Iráku, ovšem motivem nebyla obnova venkova jako takového, ale změna demografické situace v severním Iráku skrze politiku postupné arabizace, jejímž cílem bylo, aby Kurdové ztratili většinu v ekonomicky významných oblastech.⁴²

Tím, jak se spolupráce mezi Kurdskou reprezentací a centrální vládou v průběhu 80. let zhoršovala a naopak vztahy se mezi Kurdy a Íránem zlepšovaly, politika systematické destrukce severoiráckého venkova nabírala na intenzitě. Logickým záměrem centrální vlády bylo znepříjemnit život kurdským guerillám. Dle Garetha Stansfielda je tu i paralelní cíl, a to oslabit kurdskou populaci skrze nejzákladnější potřeby, zlikvidovat zemědělskou produkci a schopnost samozásobení potravinami v regionu.⁴³ Kýženým výsledkem bylo zvýšení závislosti Kurdů na potravinách distribuovaných centrální vládou. Tato taktika je zřejmá již v období 70. let, ale teprve v době irácko-iránského konfliktu nabrala na významu a intenzitě.

1.1.3. Transformace strany v mocenský aparát

Příliv peněz z ropy⁴⁴ a alespoň částečné vyřešení „kurdského problému“ pochopitelně podpořily stranu Ba'ť v utvrzování své mocenské pozice ve státě. Začala se tak naplno snažit o absolutní kontrolu státní moci. Moc byla stále soustředěna v jednotlivých státních orgánech a stranickém aparátu. Významný krok, který strana učinila k eliminaci

⁴⁰ MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*. I.B.Tauris 2003, s. 339.

⁴¹ KARADAGHI, Kamran: *The Two Gulf Wars: The Kurds on the World Stage, 1979–1992*. In CHALIAND, Gerard(ed.): *A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan*. New York: Olive Brach Press, 1993, s. 216.

⁴² Tamtéž, s. 216–217.

⁴³ STANSFIELD, Gareth: *Iraqi Kurdistan: Political development and emergent democracy*. Londýn a New York: Routledge Curzon, 2003, s. 45.

⁴⁴ Mezi lety 1973 a 1978 stouply příjmy z ropy desetinásobně a podíl zisků z ropy na celkových příjmech země činil v roce 1976 již 87%. FAROUK-SLUGLETT, Marion: *Socialist Iraq 1963–1978 – Towards a reappraisal*. Orient 23. února 1982, s. 206–219.

veškeré opozice, bylo rozhodnutí podříditi masové organizace své kontrole a to včetně odborů. „Partneři“ strany Ba'ť, především IKS, byli postupně nuceni vyklidit pozice z těchto organizací a omezit se na pouhé přítakávání režimu.

V tento okamžik se pro stranu Ba'ť stávala i NPF nadbytečnou, jelikož byla jediným orgánem, kde IKS měla šanci relativně svobodně působit. V této době měli sice komunisté stále odhodlání k participaci na moci, ale režim zaujal kroky k tomu, aby ještě podstatnějším způsobem omezil jejich působení. IKS veřejně žádala, aby se NPF proměnila v orgán, který reprezentuje všechny „pokrokové síly a organizace“, a to nejen na papíře, ale i ve skutečnosti. Dalším požadavkem bylo, aby strana Ba'ť nerozpustila masové organizace⁴⁵ s tradiční komunistickou podporou, kde IKS měla nově zakázáno aktivně působit.⁴⁶ Od tohoto bodu se vztahy mezi stranou Ba'ť a IKS už jen zhoršovaly. Strana Ba'ť již nepotřebovala spojence či tiché společníky, úspěšně zdokonalovala a rozšiřovala své bezpečnostní složky a očišťovala armádu, policii i státní správu od nestraníků.

Strana Ba'ť se stala perfektně organizovaným aparátem, který nabýval nevídaných rozměrů a moci. Pokud člověk nebyl straníkem, mohl na kariéru či slušné zaměstnání rovnou zapomenout. Podle svého prohlášení měla strana Ba'ť v roce 1976 na 10 tisíc aktivních členů a 500 tisíc sympatizantů, na začátku 80. let už to však bylo 25 tisíc aktivních členů ku 1,5 miliónu sympatizantů.⁴⁷ Faktem je, že v září roku 1977, kdy se všichni členové Regionálního vedení strany Ba'ť stali rovněž členy Rady revolučního velení (RRV), můžeme hovořit o tom, že strana a stát jsou nerozlišitelnými prvky. Jinými slovy strana Ba'ť se rovná státní moci. Strana se tak postupně stala mocenským nástrojem vůle jediného muže - Saddáma Husajna, který v roce 1979 vystřídal na pozici prezidenta A. H. al-Bakra.

---

⁴⁵ Jednalo se především o Federaci dělnických odborů, zemědělská družstva, Všeobecnou federaci studentů, Svaz žen.

⁴⁶ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003, s. 211.

⁴⁷ HELMS, Christine: *Iraq: Eastern Flank of the Arab World*. New York 1984, s. 87.

1.2. Irák za irácko-iránské války

Tato podkapitola nemá ambici zabývat se příčinami a průběhem samotného irácko-iránského konfliktu, jelikož to pro pochopení změn struktury společnosti a transformace moci není zásadní. Pro pochopení transformace moci a podoby severního Iráku je relevantní to, jaký měla irácko-iránská válka dopad na ekonomiku země, popularitu režimu a kurdský odpor a jakým způsobem se s tím Saddám Husajn vypořádal.

70. léta znamenala pro Irák bezprecedentní nárůst zisků z ropy, průmyslového růstu, investic do průmyslu a infrastruktury. V předvečer invaze čítaly irácké rezervy v zahraničních měnách téměř 40 miliard USD.⁴⁸ Za základní nedostatky ekonomiky byla považována trvale vysoká inflace, zvyšující se závislost na ropném exportu, nedostatek pracovních sil, urbanizace, stagnující zemědělství, stále citelnější nedostatek potravin a tudíž nutnost jejich importu.⁴⁹ S těmito strukturálními problémy byl režim schopen něco dělat pouze v situaci, kdy exportoval dostatek ropy na to, aby z tohoto obchodu mohl kompenzovat nedostatky ostatních sfér domácí ekonomiky. Navíc stát jakožto příjemce největšího podílu příjmu z HDP, tedy zisků z ropy, byl v pozici, kdy byl největším investorem i zaměstnavatelem. Mohl tak přerozdělovat finance skupinám, podnikům, sférám a regionům země, jak se mu zachtělo. To s sebou neslo možnost uplatňovat donucovací a represivní opatření, aby vláda zajistila, že daná oblast či subjekt přijme její pravidla hry. Dle mého názoru existuje možnost, kterou irácká vláda podcenila ve chvíli, kdy se rozhodla pro invazi do Íránu. Nedokázala totiž s ohledem na evidentní závislost na příjmech z ropy analyzovat, že i v případě kdy nebude donucena snížit množství exportované ropy je pravděpodobné, že příjmy z ní nebudou dosahovat takové výše, na jakou byl Irák do té doby zvyklý. A to už z jakéhokoliv důvodu. Totiž argumentem je, že cena ropy je determinována externími vlivy a ropná politika dané země v tomto směru není zdaleka určující.

---

⁴⁸ ALNASRAWI, Abbas: *The Economy of Iraq: Oil, Wars, Destruction of Development and Prospects, 1950-2010*. Greenwood London 1994, s. 87.

⁴⁹ Tamtéž.

Během prvních dvou let války tak Irák těžil ze své nadprůměrně dobré ekonomické kondice, do které se dostal díky ropnému boomu v 70. letech, tedy ze svých zahraničních rezerv. Pokud se podíváme na období let 1981-1983, rozdíl mezi příjmy z ropy a plánovaným rozdělením financí do rozvoje země je však přinejmenším závažný. V tomto období bylo naplánováno investovat do rozvoje 19,8 miliard IQD, zatímco polovina ropných příjmů v tom samém období byla 4,7 miliard IQD, tedy méně než jedna čtvrtina plánovaných investic. Pokud bereme v úvahu tuto nevyváženost, můžeme konstatovat, že vláda nemohla myslet tyto investiční plány do rozvoje průmyslu a země vážně. Dále, v roce 1982 investoval Irák do rozvoje 1,3 miliardy IQD, v roce 1983 to bylo již pouze 215 miliónu IQD, při pohledu na skutečné výdaje na rozvoj země je zřetelné, že vláda nemohla vydat více jak 16,8 %, respektive 1,2 % rezerv na plánované investice.⁵⁰ Je jasné, že rozvojový program skončil rokem 1982. Byl obětován pro záchranu ba'ťistického režimu. Ačkoliv kolaps ropného trhu a válečný konflikt se staly okamžitým a jasným vysvětlením pro zastavení rozvojových programů, je tu fundamentální strukturální rys, který jde mimo tuto dočasnou situaci.

Jedná se o způsob, jakým ba'ťistický režim vytvářel svou ekonomickou politiku. Od převzetí moci v roce 1969 postupoval konstantně tak, že často měnil ekonomické politiky takovým způsobem, aby co nejlépe vyhovovaly jejich zájmům k převzetí moci nad celým územím. Fenomenální a náhlý nárůst zisků z ropy umožnil režimu využívat toho, že má tu moc investovat, kam uzná za vhodné (například i do zbrojení), ale nijak neuvažoval v kontextu dlouhodobého rozvoje a zvyšování životní úrovně obyvatel. Tyto praktiky jsem popsal již výše, proto se jimi v tomto místě dále zabývat nebudu. Ironické ovšem je, že až válka s Íránem donutila Saddáma Husajna uvažovat o ekonomické politice jiným způsobem.

---

⁵⁰ *OPEC Official Resolutions and Press Releases, 1960-1990*. Vídeň 1990, s. 250-254.

1.2.1. Privatizace a liberalizace trhu

V období irácko-iránského konfliktu bylo jistě jedním ze stěžejních rozhodnutí režimu akcelerace a prohloubení procesu privatizace. Po té, co 70. léta byla ve znamení znárodnování, může se tento tah ve světle toho, že se jedná o akci stejného režimu, zdát přinejmenším paradoxní. V ekonomice, kde stát byl příjemcem téměř dvou třetin HDP a byl manažerem, který ovlivňoval veškeré segmenty domácí ekonomiky jako zemědělskou produkci, rozdělení půdy, domácí i zahraniční obchod, průmysl, infrastrukturu, bankovníctví, byl soukromý sektor jasně ovlivňován státními výdaji stejně tak, jako vládními politikami ohledně privátního sektoru. Proto zatímco byl v roce 1981 privátní sektor zodpovědný za 20 % tvorby hrubého domácího kapitálu, jedné třetiny HDP a 15 % importu, jeho příspěvek k HDP se značně lišil dle odvětví. Ve stejném roce se soukromý sektor podílel 49 % v zemědělství, 45 % ve výrobě, 44 % v zahraničním obchodu a 72 % v dopravě a komunikaci. Není překvapující, že podíl na těžbě ropy byl pouze 1,3 %. Pro kontrast uvedu podíl příspěvku státu ve stavebním průmyslu, který byl pouze 4,7 %. Je třeba poznamenat, že stavebnictví představuje 42 % soukromých příspěvků v daném sektoru k HDP, což činí téměř 14 % HDP.⁵¹

Pokud bychom měli jmenovat dvě zásadní techniky, které pomohly Saddámu Husajnovi k upevnění a udržení pozice nejsilnějšího muže v zemi, byly by to zaprvé stranické čistky, které proběhly krátce po roce 1979, a zadruhé právě podpora privatizace. Tyto akce mu pomohly zlikvidovat potenciální soupeře a vytvořit skupinu, respektive třídní vrstvu, která mu bude poskytovat politické zázemí a legitimitu pro jeho vládnutí. Robert Springborg poznamenává: *“V roce 1979 přispěly ke zvýšení role soukromého podnikání v zemědělství politické a ekonomické neúspěchy vlády zajistit potravinovou soběstačnost (hlavní cíl hospodářského plánu strany), rostoucí import potravin, pokles zemědělské práce, nárůst v počtu zahraničních pracovníků a techniků v zemědělství, a potvrzení,*

---

⁵¹ OPEC Bulletin. září 1990, s. 7.

že rozsáhlý příliv kapitálu do zemědělství nedokázal vést k rychlému a výraznému zvýšení produktivity.“⁵²

Můžeme spekulovat, že zásadním důvodem pro podcenění zemědělského sektoru bylo jasné zaměření režimu na ekonomiku založenou na ropném exportu, a tak když mimo jiné díky válečnému konfliktu tato ropná ekonomika zkolabovala, rozhodla se strana Ba'at obrátit na soukromý sektor s tím, že jí pomůže dostat se z nepříznivé ekonomické situace. Saddám Husajn tento záměr potvrdil v roce 1987, když prohlásil, že *“náš socialismus nemůže existovat bez soukromého sektoru, a to ať už v době války nebo po ní“*.⁵³ V únoru 1987 režim oficiálně oznámil ambiciózní plán privatizace a ekonomické liberalizace. Hlavními body tohoto programu byl prodej státních pozemků, farem a továren. Časem byly oznámeny další opatření s úmyslem zajistit konkurenci v bankovníctví, deregulovat trh práce, pobídnout soukromé podnikání, vytváření burzy cenných papírů a otevření irácké ekonomiky zahraničním investorům.⁵⁴

Našli se lidé, kteří této reformy dokázali významně využít ve svůj vlastní prospěch. Privatizace a liberální ekonomické reformy se staly prostředkem k tomu, aby určitá vrstva podnikatelů dokázala během relativně krátké doby pohádkově zbohatnout. A na to Saddám Husajn pravděpodobně spoléhal. Ačkoliv z počátku bylo málo soukromých firem schopných realizovat významnější zakázky, jelikož jim chyběly technické znalosti, vybavení a technologie, mohly a skutečně velice významně profitovaly na zprostředkování těchto zakázek mezi zahraničními společnostmi a státem nebo rovnou místními subdodavateli.⁵⁵ Popsaná situace platí sice pro oblast celého Iráku, ale je třeba vzít v potaz, že ne celá země se těšila stejné přízni režimu a ne každý mohl dostat státní zakázku nebo figurovat jako prostředník obchodu. Stále je nutné mít na paměti, jak důležité bylo být členem strany Ba'at a jak nevýhodné bylo být komunistou či kurdským aktivistou.

---

⁵² ALNASRAWI, Abbas: *The Economy of Iraq: Oil, Wars, Destruction of Development and Prospects, 1950-2010*. Greenwood London 1994, s. 97.

⁵³ Tamtéž, s. 98.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003, s. 315.

Ze zkušenosti ze 70. let si byl Saddám Husajn moc dobře vědom toho, jak nebezpečná může být iránsko-kurdská spolupráce na severu země. Faktem je, že ačkoliv v 70. letech spolupracovali Kurdové s šáhem a islámská revoluce způsobila změnu v čele státu, stále byla tato spolupráce nasnadě, jelikož byla potenciálně oboustranně výhodná. Saddám Husajn to vedl v patrnosti ještě před začátkem konfliktu. Důkazem toho budiž 50 tisícová armáda, kterou do oblasti severního Iráku vyslal ještě před vypuknutím bojů, aby tak zabránil kurdsko-iránské spolupráci dříve, než bude pozdě.⁵⁶

1.2.2. Vládní politika vůči iráckému Kurdistánu 1985-1989

Během období irácko-iránského konfliktu byli život a ekonomika severního Iráku ovlivněni jak přímo - přesuny iráckých vojsk, ničením infrastruktury a odsunem kurdské populace, tak i nepřímo - privatizací a vládní politikou. Od 22. září 1980 se stala oblast iráckého Kurdistánu *de facto* válečnou zónou.⁵⁷

Z počátku však byla taktika režimu vůči severnímu Iráku citelně jiná než v druhé polovině 80. let. Režim v celém Iráku začal pomalu podporovat soukromý sektor a byly zde i náznaky investic do rozvoje. Důkazem, že vláda chtěla podpořit soukromé investory i v severním Iráku je fakt, že půda byla rozprodávána výrazně pod její tržní hodnotou.⁵⁸ Navíc na začátku 80. let zvedla vláda cenu prakticky všech komodit s cílem stimulovat produkci a zdůraznit roli soukromého sektoru.⁵⁹ Dokud měl ba'ťistický režim dost prostředků na to, aby vyrovnával všeobecný úpadek zemědělství tím, že potraviny dovážel, nebylo třeba, aby se nedostatkům tohoto sektoru věnovala nějaká zvláštní pozornost. Pokračující válka s Íránem jej však dovedla k tomu, že bylo třeba zvýšit soběstačnost

---

⁵⁶ MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*. I.B.Tauris 2003, s. 348.

⁵⁷ STANSFIELD, Gareth: *Iraqi Kurdistan: Political development and emergent democracy*. Londýn a New York: Routledge Curzon, 2003, s 45.

⁵⁸ SPRINGBORG, Robert: *Infitah, Agrarian Transformation, and Elite Consolidation in Contemporary Iraq*. *The Middle East Journal*, 40, 1986, č. 1, s. 37.

⁵⁹ Tamtéž, s. 40-41.

zemědělství.⁶⁰ Zkonfiskovaná půda měla být rozdělena mezi bezzemky či chudé feláhy a měla být zaváděna družstva egyptského vzoru. V praxi to však dopadlo tak, že feláhové si parcely rozdělili mezi sebe a své rodiny, a spolupráce se omezila pouze na odbyt zboží.⁶¹ Od ledna roku 1983 se začala uplatňovat opatření, podle nichž byla půda pronajímána na období 5-20 let jednotlivcům nebo místním či arabským společnostem ochotným pěstovat plodiny pro trh.⁶² Farmáři mohli své zboží prodávat na veřejnosti či v privátním velkoobchodu bez toho, aby museli vstupovat do zemědělských družstev či státních statků.⁶³ To byla situace, která dala šanci vydělat jedincům či skupinám, kteří dokázali využít této situace, kdy režim zoufale potřeboval přísun zemědělských produktů. Jasnou motivací bylo vytvořit již výše zmíněnou režimu loajální vrstvu obyvatel, která udrží Saddáma Husajna u moci. Tyto postupy by se daly hodnotit jako snaha vládnoucího režimu oslabovat tradiční struktury obchodu a zemědělství s jasným cílem šíření a upevňování moci. Nutno podotknout, že v této době ještě ne se zcela přesvědčivým výsledkem. Byly zde kurdské kmeny, které daly přednost relativnímu klidu před bojem za nezávislost. Tyto jednotky jsou nazývány *Jash*,⁶⁴ neboli zrádci národa. Později, během povstání v roce 1991 se staly klíčovými. Samozřejmě, že existencí těchto zrádných kmenů nebyl Masúd Barzání nadšený a vehementně se je snažil získat pro „kurdskou věc“, ale tyto kmeny byly hnány čistě pragmatismem a ne přesvědčením. Husajn Surchi přímo KDS vzkázal: *“Naše vesnice stále stojí a jsou bohaté, mí lidé se stále oblékají jako Kurdové, mluví kurdsky a mají dobrý život. Podívejte se, jak vám ten váš nacionalismus pomohl.*

---

⁶⁰ SPRINGBORG, Robert: *Infatih, Agrarian Transformation, and Elite Consolidation in Contemporary Iraq*. The Middle East Journal, 40, 1986, č. 1, s. 3.

⁶¹ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003, s. 279.

⁶² Middle East Economic Digest, 13. ledna 1984.

⁶³ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003, s. 304.

⁶⁴ Doslovný význam je „malý osel“, jedná se o posměšný termín iráckých Kurdů, kteří nacionalisté začali používat v roce 1960 pro kurdské milice, které podporovaly centrální iráckou vládu. Irácká vláda nazývá tyto kolaborující jednotky Fursan Salah al-Din (neboli Saladinovi rytíři). Mnoho, ale ne všechny *Jash* byly M. Barzánímu zneprátelené kmeny. Časem se termín *Jash* začal používat jako nadávka každému Kurdovi, který podporoval iráckou vládu. V létě roku 1986 se hovoří o tom, že jednotky *Jash* čítají na 250000 mužů. GUNTER, Michael: *Historical dictionary of the Kurds*. The Scarecrow Press 2003, s. 91-92.

*Vaše vesnice jsou zničené a vaši lidé byli násilně přesídleni, vy žijete v exilu a nemáte nic. Proč mě nazýváte škůdcem a zrádцем?*⁶⁵

Když měl Saddám Husajn v roce 1987 jižní část země relativně pod kontrolou, mohl se začít intenzivněji věnovat situaci v severním Iráku.⁶⁶ Jeho správné podezření, že významná část kurdského obyvatelstva kolaboruje s Íránci, kterým se díky tomu dařilo získávat převahu na severu Iráku, ho nutilo k akci. Obával se toho, že vitálně důležitá ropná pole Kirkúku, která jsou vzdálena pouze cca 150 kilometrů od íránských hranic, jsou ohrožena jak Íránci, tak i možnou kurdskou sabotáží. Ve svých dokumentech to označil za „*kurdský problém*“.⁶⁷

Řešením bylo jmenování Alího Hasana al-Madžída vrchním velitelem severní armády (29. března 1987). Jak se později ukázalo, znamenalo to pro kurdskou populaci počátek systematického ničení vesnic a likvidaci obyvatel, která je v tomto případě všeobecně považována za genocidu.⁶⁸ A. H. al-Madžíd podnikl během let 1987-1989 osm vojenských operací proti „*kurdským sabotérům*“. Taktika, kterou si osvojily irácké síly v průběhu roku 1975, pokračovala i v letech dalších, až vyvrcholila nechvalně známou kampaní al-Anfal na konci 80. let.⁶⁹ Jen v průběhu roku 1987 bylo eliminováno celkem 399 kurdských vesnic, což znamenalo, že tito lidé byli vysídleni, domovy zničeny a studny zabetonovány či otráveny.⁷⁰

OSN reagovala 20. července 1987 schválením rezoluce č. 598, která vyzývala k ukončení irácko-iránské války.⁷¹ Irák rezoluci přijal, Írán reagoval vyhýbavě,⁷² jelikož byl stále schopen okupovat části iráckého území. Co se týče situace obyvatel v severním Iráku, v únoru 1988 dosáhl

⁶⁵ Interview s Siyamand Banna, Zakhu, 1. října 1993. Citován v MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*. I.B.Tauris 2003, s. 377.

⁶⁶ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003, s. 307.

⁶⁷ KELLY, Michael: *Ghosts of Halabja: Saddam Hussein and the Kurdish Genocide*. Praegr 2008, s. 21.

⁶⁸ GUNTER, Michael: *Historical dictionary of the Kurds*. The Scarecrow Press 2003, s. 46.

⁶⁹ Tuto taktiku lze shrnout jako postupnou likvidaci infrastruktury, deportace Kurdů a využití chemických zbraní proti civilnímu obyvatelstvu.

⁷⁰ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003, s. 307.

⁷¹ *Rezoluce RB OSN č. 598.* (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/524/70/IMG/NRO52470.pdf?OpenElement>)

⁷² HIRO, Dilip: *The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict*. Londýn Grafton 1989, s. 239.

počet deportovaných již 1,5 miliónu a více jak 3 tisíce vesnic lehlo popelem.⁷³ V červenci roku 1988 bylo 45000 km² z celkových 75000 km² Kurdistánu „vyčištěno“.⁷⁴ 15. března 1988 dobyl Írán za asistence VSK a KDS kurdské město Halabdža. Hned den na to čelilo toto město bombovému útoku s jedovatým plynem, jemuž podlehl na 5 tisíc lidí a více než 100 tisíc obyvatel bylo nuceno uprchnout na jih země či do Turecka.⁷⁵ Následná série porážek íránské armády donutila Rúholláha Chomejního přijmout rezoluci č. 598. Do 20. srpna boje utichly úplně.

Po útoku na Halabdžu byly chemickými zbraněmi ničeny kurdské vesnice po celém území severního Iráku. D. McDowall odhaduje, že při těchto útocích (březen 1988–říjen 1988) bylo zabito 150-200 tisíc Kurdů. Ti kteří nezemřeli následkem chemického útoku, nebo nestačili uprchnout, byli transportováni do neobydlených částí Iráku a popraveni.⁷⁶ Přibližně 60 tisícům Kurdů se podařilo překročit tureckou hranici a zhruba 100 tisíc jich uprchlo do Íránu.⁷⁷ Mnoho kurdských vesničanů bylo přesunuto do uprchlických táborů nebo *mudžamma'át*, kde nemohli nic pěstovat ani chovat, a byli tak co se týče základních potřeb plně závislí na státní podpoře. Jídlo bylo centrálně distribuováno, často však skrze místní vůdce, kteří spolupracovali se státním aparátem. Základní zařízení, jako lékařská pomoc a vzdělání, byli často neadekvátní.⁷⁸ Incident v Halabdži a následný exodus do Turecka a Íránu byly jen počátkem dalekosáhlé cílené kampaně, jejíž rozsah a důsledky si v té době neuvědomovala ani irácká exilová opozice. Časem vyšlo najevo, že USA i Velká Británie byly se situací perfektně seznámeni, ale Západní vlády tuto

---

⁷³ Daily Telegraph, 4. března 1988.

⁷⁴ Dle VSK bylo zničeno: 3839 vesnic, 1757 škol, 2457 mešit a 271 nemocnic. 219828 rodin tedy přibližně 1,5 miliónů osob bylo deportováno. Report pro ECHO uvádí, že bylo zničeno 3886 ze 4459 (87 %) vesnic. MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*. I.B.Tauris 2003, s. 366; MENICHINI, Daniele: *Evaluation Report on Humanitarian Operations in Northern Iraq*. Report prepared on the request of the European Community Humanitarian Office (ECHO), leden 1996, s. 8–9.

⁷⁵ MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*. I.B.Tauris 2003, s. 357-358.

⁷⁶ Tamtéž, s. 359.

⁷⁷ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003, s. 309.

⁷⁸ LEEZENBERG, Michiel: *Humanitarian Aid in Iraqi Kurdistan*. Centre d'Etudes Et De Recherches Internationales, Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien 1996, č. 29, s. 2-3.

krizi vyhodnotily tak, že veřejné odsouzení iráckého jednání by zásadně neprospělo jejich zájmům.⁷⁹

Irácko-iránský konflikt zdevastoval iráckou ekonomiku. Před vypuknutím bojů měl Irák uloženo 40 miliard dolarů v zahraničních rezervách. Vzrůstající náklady na válku (1-2 miliardy dolarů měsíčně) spolu se zavedením nové státní ekonomické politiky zapříčinily, že peníze ze zahraničních rezerv začaly rychle mizet.⁸⁰ Z dlouhodobého hlediska bylo však pro ostatní státy regionu důležité, aby Irák ekonomicky konkuroval Íránu. Z toho důvodu se Saudská Arábie a Kuvajt rozhodly významně podpořit iráckou ekonomiku.⁸¹

Cíl oslabení pešmergy a přetrhání vazeb mezi Kurdy a Íránem taktikou likvidace severoiráckého venkova, vyústil v depopulaci vesnických oblastí (deportací či evakuací). Zemědělská půda byla znehodnocena chemikáliemi, nevybuchlou municí a minami. Aby centrální vláda zabránila reokupaci zničených oblastí, nechala vesnice lehnout popelem, zlikvidovat veškerou vegetaci, zničit studny a závlahový systém.⁸² Pokud cynicky pomineme lidské utrpení, tak období od 70. let až do počátku povstání (r. 1991) možná nebylo tak kritické, jak by se mohlo na první pohled zdát, alespoň ne dle některých autorů⁸³. Dle Daniele Menichiniho byl Irácký Kurdistan součástí země, kde obyvatelé byli zdarma sociálně zajištěni, stát distribuoval dostatek potravin a díky síle iráckého dináru bylo importované zboží přiměřeně drahé. Z důvodu potřeby a stavby nových sídel byla většina obyvatel zaměstnána, měla tedy i příjem.⁸⁴

---

⁷⁹ GRAHAM-BROWN, Sarah: *Sanctioning Saddam: the Politics of Interevention in Iraq*. Londýn I. B. Tauris 1999, s. 6.

⁸⁰ AXELGUARD, Frederick : *Iraq in Transition: A Political, Economic, and Strategic Perspective*. Centre for Strategic and International Studies, Georgetown University, Colorado: Westview Press 1986, s. 8.

⁸¹ CRUSOE, Jonathan: *Economic Outlook: Guns and Butter, Phase Two?* In AXELGUARD, Frederick : *Iraq in Transition: A Political, Economic, and Strategic Perspective*, Centre for Strategic and International Studies, Georgetown University, Colorado: Westview Press 1986, s. 83.

⁸² SAJJADI, Mansour: *State of Economy in Kurdistan*. In: O'SHEA, Maria (ed.): *Kurdistan: Political and Economic Potential*. Londýn: SOAS 1992, s. 51.

⁸³ MENICHINI, Daniele: *Evaluation Report on Humanitarian Operations in Northern Iraq*. Report prepared on the request of the European Community Humanitarian Office (ECHO), leden 1996; FIELD, John: *From Food Security to Food Insecurity: The Case of Iraq, 1990–1991*. *Geojournal*, 30,1993, č. 2, s. 185–94.

⁸⁴ MENICHINI, Daniele: *Evaluation Report on Humanitarian Operations in Northern Iraq*. Report prepared on the request of the European Community Humanitarian Office (ECHO), leden 1996, s. 8–9.

Pro představu ideálního obrazu Iráku jako celku cituji Johna Fielda: „...na konci 80. let, mělo 92 % populace přístup k pitné vodě, působivých 93 % lidí žilo v oblastech, kde fungovalo moderní zdravotnické zařízení. Vládní síť zdravotních center a nemocnic byla velmi dobře rozprostřena, výborně zásobována, měla dostatek personálu, a efektivně fungovala ku prospěchu populace. Irák proměnil ropné bohatství v dobře fungující sociální systém. Vzdělání se rozšiřovalo, dětská úmrtnost se snížila a průměrná délka života působivě vzrostla.“⁸⁵

Co v tomto popisu chybí je fakt, že situace v iráckém Kurdistánu zdaleka nebyla stejná jako na ostatních místech země. Téměř 90 % vesnic severního Iráku bylo srovnáno se zemí, populace byla deportována a donucena se usadit v jedné ze 78 uprchlických osad. Pouze farmáři napojení na stranu Ba'ť měli nyní přístup k zemědělské půdě a žádné další veřejné rozdělování zemědělské půdy nebylo v plánu bez ohledu na socioekonomické důsledky,⁸⁶ což je především důležité s ohledem na samotný zemědělský sektor, který pokud je takovým způsobem oslaben, těžko může konkurovat levným dováženým potravinám, jež distribuuje vláda. Vesnická infrastruktura byla zdevastována. Obrovské osady, které byly charakteristické stanným právem a přeplněností, se staly typickým obrazem severoirácké oblasti. Jejich živobytí bylo absolutně závislé na vládním distribučním systému.⁸⁷ Je třeba si uvědomit, jakým způsobem byla severoirácká ekonomika a především zemědělství zničeno, a jaký důsledek to mělo na život obyvatel, kteří se živili především zemědělstvím a obchodem se zemědělskými plodinami.⁸⁸

Na tomto místě je nutné v ozbrojených útocích, nucených demografických přesunech a likvidaci venkova vidět druhou stránku věci, která je pro budoucí fungování severního Iráku daleko významnější,

---

⁸⁵ FIELD, John: *From Food Security to Food Insecurity: The Case of Iraq, 1990–1991*. Geojournal, roč. 30, č. 2, 1993, s. 185–94.

⁸⁶ MENICHINI, Daniele: *Evaluation Report on Humanitarian Operations in Northern Iraq*. Report prepared on the request of the European Community Humanitarian Office (ECHO), leden 1996, s. 9.

⁸⁷ Dle Leezenberga: „bylo produktivní rolnické společenství iráckého Kurdistánu proměněno v městskou konzumní společnost.“ LEEZENBERG, Michiel: *Humanitarian Aid in Iraqi Kurdistan*. Centre d'Etudes Et De Recherches Internationales, Cahiers d'etudes sur la Mediterranee orientale et le monde turco-iranien 1996, č. 29, s.3.

⁸⁸ Srovnej: MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*. I.B.Tauris 2003, s- 6-7; 25; 69-72.

než byla systematická likvidace obyvatel. Pro pochopení akcí Saddáma Husajna je třeba vzít v úvahu význam zemědělského sektoru a venkova severního Iráku. Zemědělství a rolnický ráz (severního) Iráku mělo v době, kdy ještě politické strany (potažmo Kurdové) nebyly plně napojené na obchod s ropou, jako po roce 1991, zásadní roli. Tady je potřeba si uvědomit, že z klimatického hlediska je Irák rozdělen prakticky na dvě části – severní (odpovídá Kurdy ovládané oblasti), kde se pěstují především základní potraviny (obilí) a zavlažovací systém, vzhledem k četným srážkám, není úplně nezbytný, a jižní, kde se pěstuje především ovoce a pouze sporadicky obilí, ale bez závlahového systému fungovat nemůže.⁸⁹ Tudíž na severu plodiny rostou lépe a levněji. Logicky je severní oblast pro svou klimatickou polohu předurčena k zemědělství a obchodu s plodinami.

Irácko-iránský konflikt zemědělství nijak neprospěl. V roce 1989 Irák importoval 78 % základních potravin. V 80. letech americko-irácký obchod se zemědělskými produkty jen vzkvétal, Irák mezi lety 1983-1990 obdržel a nakoupil potraviny v souhrnné částce 5 miliard USD,⁹⁰ Což bylo samozřejmě dáno jasnou ekonomickou strategií zaměřenou na export ropy, ale rovněž to ukazuje, že Irák a potažmo i severní Irák byly potravinově absolutně nesoběstační. To se může na jednu stranu zdát jako zásadní problém, který by měla vláda řešit, ale na druhou stranu je třeba si uvědomit, co režim Saddáma Husajna získá, pokud oblast, která mu dlouhodobě odporuje, nebude schopna se potravinově zásobit, protože on byl v pozici, kdy rozhodoval, která oblast dostane jak velký potravinový příděl. Je bez překvapení, že tradiční obživou Kurdů na severu Iráku bylo vzhledem k zemědělskému rázu krajiny zemědělství a obchod s plodinami. Tudíž při nedostatku potravin nebyli ani schopni si na ně vydělat obchodem, a z toho důvodu byli zcela odkázáni na pomoc odjinud, což v této době představovala jediné vlada Saddáma Husajna. Likvidace zemědělského a venkovského sektoru severního Iráku tedy měla za následky: urbanizaci, zvyšující se nezaměstnanost, závislost

---

⁸⁹ SANFORD, Jonathan: *Iraq's Economy: Past, Present, Future*. Official report for Congress. 3. červen 2003, s. 24.

⁹⁰ GAO: *International trade: Iraq's Participation in U.S. Agricultural Export Programs*. NSIAD-91-76, listopad 1990, s. 2. (<http://161.203.16.4/d22t8/142766.pdf>)

na distribučním systému, likvidaci tradiční formy obchodu – kmenových struktur. S tím souvisí i podpora soukromého sektoru, kterým režim sledoval oslabení tradičních struktur společnosti a obchodu, jenž tradičně fungoval téměř výhradně skrze kmenové struktury. Struktury tribalismu a roli prostředníků v obchodu a životě Iráčanů se budu věnovat podrobněji v následující kapitole.

2. OBDOBÍ SANKČNÍHO REŽIMU – SADDÁM HUSAJN VYKLÍZÍ POZICE?

Saddám Husajn se po skončení irácko-iránského konfliktu ocitl v nezáviděníhodné situaci. Armáda se nedávno rozrostla z 200 tisíc na milion mužů a s tím logicky i počet zbraní. Válka byla nákladnou záležitostí a hospodářství země utrpělo značné šrámy. Rozpuštění armády by vedlo k tomu, že by rapidně stoupla nezaměstnanost, protože „*irácký prezident neměl chuť se hospodářství systematicky věnovat*“⁹¹ a demobilizace by uvrhla zemi do situace, kdy by propuštěným vojákům nebyla schopna nabídnout pracovní příležitosti. Bezpochyby tak jednou z hlavních motivací pro napadení Kuvajtu byl fakt, že Saddám Husajn vybudoval miliónovou armádu, kterou nebyl s to demobilizovat. Obsazení Kuvajtu Irákem vyvolalo reakci OSN, která pod hrozbami uvalení sankcí, urgovala Saddáma Husajna, aby okamžitě opustil Kuvajt a zastavil perzekuce civilního obyvatelstva.

Náplní této kapitoly je popis socioekonomického a mocenského vývoje, kterým irácký Kurdistan v kontextu Iráku prošel v období sankčního režimu. Cílem je poukázat na to, jakým způsobem a v jaké míře došlo k mocenskému vakuu na severu země a co to pro další vývoj iráckého Kurdistanu znamenalo.

2.1. Socioekonomická situace severního Iráku

Uvalení ekonomického embarga na irácký Kurdistan (nejdříve OSN, následně centrální vládou) mělo samozřejmě velký vliv na již zničenou ekonomiku oblasti. Irácký Kurdistan musel trpět patnáct let vládní snahy systematické destrukce venkova a spolu s tím i osmiletý válečný konflikt. Tento region byl vsazen do situace, kdy se stal existenčně závislým na distribučním systému centrální vlády. Ten byla vláda prakticky nucena zavést, jelikož v srpnu 1990 bylo na Irák uvaleno embargo OSN.⁹²

---

⁹¹ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003, s. 326.

⁹² Rezoluce RB OSN č. 661. (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/11/IMG/NR057511.pdf?OpenElement>)

Program *Ropa za potraviny* byl sice implementován až spolu s rezolucí č. 986 z dubna roku 1995, ale již 15. srpna 1991⁹³ byl tento projekt, s ohledem na předpokládaný dopad embarga, Iráku nabídnut. Umožnilo by to Iráku každých šest měsíců exportovat ropu v souhrnné ceně 1,6 miliardy USD.⁹⁴ Saddám Husajn to však odmítl s odkazem na nepřístojnost diktovat Iráku množství exportované ropy, a odsoudil to jako omezování irácké svrchovanosti. Vzhledem k tomu, že Irák byl závislý na příjmech z ropy, bylo jasné, že nebude nadále schopen nakupovat dostatek potravin, lékařského materiálu a životní podmínky iráckých obyvatel se začnou rychle zhoršovat.

Rezoluce OSN č. 661 byla reakcí na iráckou invazi Kuvajtu. Hovoří se o ní jako o nejrozsáhlejším a nejefektivnějším embargu v historii - totální zákaz iráckého exportu a importu.⁹⁵ Toto embargo bylo časem zmírněno poznámkou o tom, že je možný import lékařské pomoci a jídla v případě humanitární krize. Sankce OSN měly pochopitelně výrazný podíl na oslabení irácké ekonomiky. Největším komplikacemi pro Irák byly restriktce týkající se obchodu s ropou. Hasin Gazdar tento efekt popisuje: *“...i když byl import zapovězen, hlavní efekt sankcí byl znát skrze absolutní zákaz exportu ropy. Ten značným způsobem omezil kupní sílu, zvýšil cenu zahraničních měn, a tak nebylo dohlížení na zákaz importu až tolik potřeba. Výsledkem bylo dočasné „vypnutí“ irácké ekonomiky, která byla vysoce závislá na zahraničním importu, financovaným z obchodu s ropou.“*⁹⁶

H. Gazdar pro představu o úpadku irácké ekonomiky nabízí srovnání, že v roce 1996 byly odhadované příjmy Iráku rovny jeho HDP z roku 1940 (před začátkem ropného boomu). Rovněž poukazuje na to,

---

⁹³ Dohodla se na tom Bezpečnostní rada OSN a je to uvedeno v rezoluci č. 706. (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/42/IMG/NR059642.pdf?OpenElement>)

⁹⁴ *Iraq's Economy: Past, Present, Future*. Report for Congress, 3. červen 2003, s. 21.

⁹⁵ Center for Economic and Social Rights (CESR): *Sanctioned Suffering: A Human Rights Assessment of United Nations Sanctions on Iraq*. New York 1996, s. 3.

⁹⁶ GAZDAR, Haris: *The Economy Under Sanctions*. International Conference in Collaboration with the Iraqi Economic Forum on Frustrated Development: The Iraqi Economy in War and Peace. Centre for Arab Gulf Studies, University of Exeter, 9–11 July 1997, s.3.

že průmyslová produkce poklesla o 85 %, a import klesl ze 103 miliard USD v roce 1988, na 0,4 miliardy v roce 1991.⁹⁷

Od roku 1992 bylo plně v platnosti i embargo uvalené centrální vládou. David Keen vysvětluje Saddámovu motivaci pro uvalení embarga na severní teritorium mimo jiné tím, že tak světu demonstroval, jak opovrhuje sankcemi OSN a Západních mocností.⁹⁸ Je třeba si uvědomit, že to byl velmi efektivní způsob, jak udržet nedostatkové zboží v oblasti plně kontrolované centrální vládou. Tím, že Saddám Husajn nebyl schopen plnohodnotně spravovat irácký Kurdistan, bylo pro něj daleko důležitější zásobovat oblast, která mu byla loajální. Navíc blokáda byla logickým řešením problému jak vládnout území, kde režim postrádal prostředky jak pro správu, tak i pro distribuci nedostatkového zboží a efektivní boj v guerillové válce.

Saddám Husajn se domníval, že tím donutí Kurdy k dohodě. Věřil, že obyvatelům severního Iráku dojde, že by se jim žilo daleko lépe, kdyby nepodporovali Frontu iráckého Kurdistanu (dále jen FIK),⁹⁹ ale spolupracovali s vládním režimem. Zásobám směřujícím ze zbytku Iráku na sever nebylo umožněno projet. To zahrnovalo jak potraviny, tak i lékařské vybavení a palivo. Vedle prevence zásobování by se dalo rovněž hovořit o finančním embargu - centrální vláda odmítla poskytnout plat státním zaměstnancům severních provincií, jejichž počet byl odhadnut na 160 tisíc.¹⁰⁰ Těžko ale počítal s tím, že severní teritorium zvládne samo o sobě hospodařit takovým způsobem, že nejenže ustojí sankční situaci bez nutnosti dohody a ústupků vládě, ale dokonce dokáže povzbudit ekonomiku oblasti a pomalu obnovit struktury obchodu, které fungovaly před začátkem cílených útoků na irácký Kurdistan.

---

⁹⁷ GAZDAR, Haris: *The Economy Under Sanctions*. International Conference in Collaboration with the Iraqi Economic Forum on Frustrated Development: The Iraqi Economy in War and Peace. Centre for Arab Gulf Studies, University of Exeter, 9–11 July 1997, s. 8-9.

⁹⁸ KEEN, David: *The Kurds in Iraq: How Safe is their Haven Now?*, Londýn 1993, s. 31.

⁹⁹ Fronta iráckého Kurdistanu byla krycí organizace hlavních kurdských stran, založena roku 1987.

¹⁰⁰ STANSFIELD, Gareth: *Iraqi Kurdistan: Political development and emergent democracy*. Londýn a New York: Routledge Curzon, 2003, s. 49.

2.1.1. Povstání v severním Iráku 1991

Po ukončení války v Perském zálivu (28. února 1991), Iráčané jak na jihu, tak na severu země povstali proti vládnoucímu režimu. Byl to pravděpodobně nejvážnější interní konflikt, kterému musel ba'ťistický režim do té doby čelit.

Někteří autoři¹⁰¹ považují povstání za spontánní. Samotný M. Barzání veřejně prohlásil: „...byli jsme povstáním sami velmi překvapení...povstání vzešlo ze samotného lidu.“¹⁰² Povstání sice působilo velmi spontánně, ale nedá se říci, že by tomu tak skutečně bylo. Prokazatelně mu předcházela několikaměsíční příprava. Dezerce většiny vládou rekrutovaných kurdských vojáků, kteří svým počtem několikanásobně předčili pešmergu, poskytla povstání neuvěřitelnou sílu. Jednalo se o tzv. jednotky *Jash*, neboli již zmiňované zrádce národa. Novináři hlásili, že jejich dezerce, byla plodem několikaměsíčního plánování a psychologického boje lídrů kurdských rebelů.¹⁰³ Ve skutečnosti nastalo něco, s čím Saddám Husajn nepočítal, totiž že právě jednotky kolaborujících Kurdů se obrátí proti němu a budou se nadšeně podílet na povstání. V rámci této euforie bylo těmto jednotkám v mžiku kompletně odpuštěno jejich jednání a boj proti vlastním lidem z let minulých a najednou se ze zrádců národa stali hrdinové povstání.¹⁰⁴ Bez toho aniž bychom tento krok jakkoli morálně hodnotili, je jisté, že to přispělo k zásadnímu posílení kurdských sil, díky nimž mohlo toto povstání vůbec vypuknout a k oslabení Saddáma Husajna o jednotky, na které bylo do té doby relativní spolehnutí.

Jakmile se skutečně loajální síly Saddáma Husajna vzbouřily a připravily na protiofenzívu, pouze mohutná zahraniční pomoc mohla rebely spasit. Americká vláda se však zdráhala podpořit Kurdy v severním Iráku v jejich povstání proti vládě a za ziskem větší autonomie. George

¹⁰¹ MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*. I.B.Tauris 2003, s. 504.

¹⁰² Tamtéž, s. 371.

¹⁰³ RANDAL, Jonatan: *Kurdish uprising aided by clandestine army contacts*. The Washington Post, 23. březen 1991; ROBINSON, Walter: *Rebel Kurds Say Baghdad Armed Them*. Boston Globe, 22. březen 1991; WOOLLACOTT, Martin: *Kurds' Fifth Column Turns to Victory*. The Guardian, 25. březen 1991.

¹⁰⁴ BIRD, Christiane: *A thousand sighs, a thousand revolts: journeys in Kurdistan*. Random House 2004, s. 81.

Walker Bush měl zájem na tom, aby si Irák zachoval teritoriální integritu a politickou jednotu.¹⁰⁵ Ohrožení tohoto stavu by totiž mohlo znamenat vážnou destabilizaci celého regionu. G. W. Bush se po obsazení Kuvajtu iráckými vojsky rozhodl uplatňovat pro oblasti severního Iráku politiku nevměšování.¹⁰⁶ Své počínání prezentoval jako adekvátní reakci na domácí záležitost severního Iráku. Tento postoj trval až do vypuknutí uprchlické krize v roce 1991.¹⁰⁷

Povstání na severu Iráku bylo zahájeno 4. března 1991 ve městě Ranya, severozápadně od Sulajmaníje. Během deseti dnů kontrolovali Kurdové veškerá města severního Iráku s výjimkou Kirkúku a Mosulu. Jejich největší triumf – dobytí Kirkúku přišlo 24. března.¹⁰⁸ Povstání skončilo stejně rychle, jako začalo. Po vypuzení Pešmergy z Kirkúku (28-29. března) irácká armáda pokračovala do Dahuku a Irbilu (30. března), Zakho (1. dubna) a Sulajmaníje, posledního důležitého města držené rebely, o dva dny později.¹⁰⁹

2.1.2. Násilné demografické změny

V době povstání (r. 1991) zažila drtivá většina iráckého Kurdistanu drastické sociální změny. Oblast se výrazně urbanizovala a naprostá většina obyvatel se stala přímo nebo nepřímo závislá na cizí pomoci. Začali se utvářet zákonitosti klientelismu ve městech a na venkově rostl potenciál konfliktů o půdu.¹¹⁰ Dobyetí Sulajmaníje (3. dubna 1991) znamenalo počátek masového exodu. Do konce dubna opustilo Irák na 2,5 miliónů uprchlíků, a to převážně Kurdů a šíitů.¹¹¹ Mnoho Kurdů a šíitů, kteří Irák neopustili, bylo nuceno opustit své domovy a přestěhovat se na jiné místo

---

¹⁰⁵ Jednání vlády Saddáma Husajna sice vláda USA považovala za trestuhodné, ale převládlo přesvědčení, že bude „bezpečnější“ nechat ji přežít, než podpořit jednu či více opozičních skupin.

¹⁰⁶ CAŞIN, Mesut: *Körfez Savaşı'nın Stratejik Sonuçları*. Avrasya Dosyası 1996, roč.3, č.1, s.228.

¹⁰⁷ ORAN, Baskın: *Kalkık Horoz*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998, s. 52.

¹⁰⁸ LIVERMORE: Gordon: *Endless torment: the 1991 uprising in Iraq and its aftermath*. Human Rights Watch 1992, s. 29.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 30.

¹¹⁰ LEEZENBERG, Michiel: *Irakisch-Kurdistan seit dem 2. Golfkrieg*. In: BORCK Carsten (ed.): *Kurdologie 1: Ethnizität, Nationalismus, Religion und Politik in Kurdistan*. Münster: LIT Verlag 1997, s.45–78.

¹¹¹ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003, s. 334.

v Iráku. Ti uprchlíci, kteří se rozhodli opustit Irák, postupně končili v utečeneckých táborech Saudské Arábie, Turecka a Íránu. Nehledě na těžké podmínky života v utečeneckých táborech, minimum z těchto utečenců se vracelo domů. Buď se báli o život, nebo jednoduše byl jejich dům už dávno srovnán se zemí.

Největší počet těch, kteří se nevrátili do svých domovů, pochází z provincie Kirkúk. Existují zprávy, že domy Kurdů, kteří opustili Kirkúk po povstání v roce 1991, byly přiděleny arabským rodinám.¹¹² Byla tak podpořena dlouhotrvající politika arabizace Kirkúku, která měla za cíl vytlačit Kurdy z území bohatého na ropu. Rozsah této politiky je dodnes obtížné vyčíslit, jelikož tato oblast byla vždy pod přísnou kontrolou vlády. Dnes je Kirkúk jediné irácké město, kde vláda nepovolila OSN založit humanitární úřad.¹¹³

Jak vládní armáda dobývala města nebo narážela na odpor pešmergy, severní oblast se postupně plnila kurdskými přistěhovalci. Mezi říjnem roku 1991 a lednem roku 1992 přišlo do oblasti severního Iráku, především k turecké hranici, kolem 300 tisíc Kurdů.¹¹⁴ Od roku 1991 zažíval Irák a především severní oblast bezprecedentní množství zahraniční vojenské, politické a humanitární intervence. Tento masivní zásah byl legitimizován odvoláním se na rezoluci Rady bezpečnosti OSN č. 688¹¹⁵ podkopávající dosud neporušitelnou státní suverenitu v humanitárním smyslu a byl tím vytvořen precedent pro stejnou akci kdekoliv jinde.¹¹⁶

Po tom, co se irácké vládě podařilo na konci března 1991 potlačit povstání, ohromné množství¹¹⁷ obyvatel severního Iráku směřovalo k tureckým hranicím. Turecká vláda byla rozhodnutá nepřijmout jediného

---

¹¹² LIVERMORE: Gordon: *Endless torment: the 1991 uprising in Iraq and its aftermath*. Human Rights Watch 1992, s. 7.

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ *Aftermath of war part 2 the plight of the iraqi kurds a year later*. Washington DC: U.S. GPO. Stuff report to the US senate subcommittee on immigration and refugee affairs, 17. leden 1992, s. 1.

¹¹⁵ Dalším důležitým aspektem rezoluce RB OSN č. 688 bylo to, že poprvé byli Kurdové zmíněni ve smyslu národa.

¹¹⁶ LEEZENBERG, Michiel: *Humanitarian Aid in Iraqi Kurdistan*. Centre d'Etudes Et De Recherches Internationales, Cahiers d'études sur la Mediterranee orientale et le monde turco-iranien 1996, č. 29, s. 1.

¹¹⁷ Podle rezoluce RB OSN č. 896 je to 1,5-2 miliónu, podle Marion Farouk Sluglett 2,5 miliónu.

uprchlíka.¹¹⁸ Avšak drsné klimatické podmínky a intenzivní mezinárodní tlak znamenal, že Turecko nakonec přijalo na 400 tisíc uprchlíků.¹¹⁹ 31. března 1991 bylo Turecko oficiálně požádáno, aby uprchlíkům otevřelo hranice.¹²⁰ Návrhů na umístění uprchlíků bylo několik. Jedním z nich bylo vytvoření „bezpečnostního pásu“, který by je chránil. Turecko to však odmítlo s obavou, že by to mohlo vyústit v problém typu Západního břehu v Palestině.¹²¹ Tureckým návrhem bylo vytvoření „útočišť“ v iráckých údolích pod ochranou OSN.¹²² Pak by bylo možné uprchlíky deportovat a zabránit tak jejich dlouhodobému a nákladnému setrvání na území Turecka. Důvod však nebyl čistě ekonomický. Iráčtí Kurdové byli zvyklí na svou polo-nezávislost a kulturní práva, což bylo tureckou vládou vyhodnoceno jako potenciálně nakažlivé pro Kurdy v Turecku,¹²³ a to Turecko rozhodně riskovat nechtělo. Rovněž zde byl bezpečnostní aspekt, turecká vláda se obávala toho, že neznámí (a neidentifikovatelní) členové SKP mohou přejít nepozorovaně hranice spolu s uprchlíky. Je třeba si uvědomit dlouhodobou spolupráci SKP a kurdských guerril v severním Iráku, a to především v ohledu zásobování a skrývání. Poslední, co by si turecká vláda přála, bylo nechat proudit členy a zásobování SKP ze země a do země.

Urgentní potřeba humanitární pomoci v Iráku vyústila ve dvě paralelní akce OSN. Zatímco generální tajemník OSN začal z vlastní iniciativy jednat s iráckou vládou o humanitární pomoci, Bezpečnostní rada OSN vydala rezoluci č. 688.¹²⁴ Rezoluce č. 688 z 5. dubna 1991 představila humanitární akce pro kurdské uprchlíky a vyslání jednotek OSN do zasažené oblasti. Je důležité podotknout, že rezoluce nezahrnovala

---

¹¹⁸ ORAN, Baskin: *Kalkık Horoz*, Bilgi Yayinevi, Ankara 1998, s. 53.

¹¹⁹ DEMİR, Idris: *The Northern Iraq: 1990 – 2000*. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 3, 2007, č. 5, s. 3.

¹²⁰ OLSON, Robert: *The Kurdish Question in the Aftermath of the Gulf War: Geopolitical and Geo Strategic Changes in the Middle East*. Third World Quarterly, 13, 1992, č. 1, s. 475.

¹²¹ ORAN, Baskin: *Kalkık Horoz*, Bilgi Yayinevi, Ankara 1998, s. 60.

¹²² BULLOCH, John – MORRIS, Harvey: *No friends but the mountains: The tragic history of the Kurds*. Oxford University Press 1992, s. 27.

¹²³ FREIJ, Hanna: *Alliance Patterns of a Secessionist Movement: The Kurdish Nationalist Movement in Iraq*. Journal of Muslim Minority Affairs, 18, 1998, č.1, s. 19.

¹²⁴ ORAN, Baskin: *Kalkık Horoz*, Bilgi Yayinevi, Ankara 1998, s. 67.

ozbrojenou intervencí.¹²⁵ Bylo otázkou, do jaké míry tato rezoluce dává prostor spojeneckým jednotkám bránit Kurdy v případě, že by je vojsko Saddáma Husajna napadlo.

2.1.2.1. Bezpečné útočiště

Rezoluce č. 688 (5. duben 1991) vyzývala iráckou vládu k ukončení represí na civilním obyvatelstvu, především Kurdech, a povolila mezinárodním humanitárním organizacím okamžitý vstup do Iráku.¹²⁶ Tato rezoluce byla později využita jako legitimizace spojenecké intervence, která sama o sobě neměla mandát OSN. Mezi to lze zařadit unilaterální zavedení bezletové zóny v severním Iráku¹²⁷ a vytvoření tzv. *Bezpečného útočiště*, které bylo na návrh tureckého prezidenta Turguta Özala představeno Johnem Majorem jako způsob, jak zmírnit uprchlickou krizi. Hlavní myšlenkou *Bezpečného útočiště* bylo udržení uprchlíků uvnitř Iráku. Nutno podotknout, že hlavní hnací silou jak rezoluce č. 688, tak plánu *Bezpečné útočiště*, bylo spíše Turecko, než USA nebo Velká Británie. Země sousedící s Irákem měla očividně větší zájem na uzavřenosti a izolaci konfliktu v rámci iráckých hranic než USA či Velká Británie.

Projekt *Bezpečné útočiště* byl nejenom porušením zákazu vracení uprchlíků do země, odkud prchají nebo země jejich původu, který byl vyhlášen na konferenci OSN o uprchlících v roce 1951 a zakotven v Úmluvě o právním postavení uprchlíků,¹²⁸ ale také se jednalo o nástroj, jak vnútit humanitární pomoc, přestože ji suverénní stát odmítl. Ve skutečnosti šlo jednak o možnost jak chránit irácké civilisty před persekucemi vládních vojsk, stejně tak jako o způsob, jak zabránit přílivu kurdevských uprchlíků do Turecka. Nic podobného totiž nevzniklo ani na hranicích s Íránem, ani se Saudskou Arábií, a to ve světle toho, že na těchto hranicích byl srovnatelný počet uprchlíků. Ti uprchlíci, kteří dorazili na turecké hranice a snažili se dostat do Turecka, byli odmítnuti a prakticky zatlačeni zpět.

¹²⁵ ÖZDAĞ, Ümit: *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 69.

¹²⁶ Rezoluce OSN č. 688. (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement>)

¹²⁷ Od 36. rovnoběžky až k severním hranicím.

¹²⁸ Úmluva o právním postavení uprchlíků, článek č. 33. (<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/uprchlici.pdf>)

Stejně tak přiděly jídla byly k mání především na irácké straně hranic v naději, že to uprchlíky naláká zpět do země.

Tato humanitární operace však byla bez přímé podpory OSN. Faktem je, že se tato akce „přidružila“ k těm právě probíhajícím, které mandát OSN měly. 18. dubna 1991 podepsala OSN s iráckou vládou Memorandum o porozumění (dále jen MOP), což umožnilo provádět humanitární programy pro celý Irák a zahrnovalo to i regiony, které neměla irácká vláda pod vlastní kontrolou. Na oplátku si irácká vláda udržela právo na kontrolu přílivu humanitární pomoci. Veškeré operace OSN vyžadovaly souhlas irácké vlády, ale MOP jasně potvrdilo, že Irák nikdy plně neakceptoval rezoluci OSN č. 688.¹²⁹ Americké a britské vojenské jednotky dorazily do regionu 20. dubna 1991. Spojenecká vojska, především USA, usilovala o jasné časové vymezení doby své působnosti. Do poloviny června se stáhla v očekávání, že jejich monitorovací roli převezmou vojska OSN přidělená na základě MOP.¹³⁰ Podobně i irácká vláda toužila, zřejmě však z jiných důvodů, po odchodu spojeneckých vojsk, což by vysvětlovalo rychlé přijetí MOP, které mimo jiné zahrnovalo i umístění jednotek OSN s velmi omezeným mandátem.

Rozhodnutí Saddáma Husajna obsadit Kuvajt vedlo k tomu, že už tak zdevastovaná irácká ekonomika dostala další zásah. Nevídná ekonomická situace se pochopitelně odrazila na náladě a životních podmínkách obyvatel Iráku. To mělo za následek povstání šíitů na jihu a Kurdů na severu země. Postoj Saddáma Husajna k probíhající krizi inicioval jednání mezinárodního společenství v čele s OSN a došlo k humanitární intervenci, o jejíž legalitě a legitimitě se dodnes vedou spory. Faktem je, že vládní politika vůči oblasti severního Iráku způsobila násilné demografické změny, které měly přimět rebely ke spolupráci. Výsledek byl však takový, že vláda nebyla schopna dostat kurdské elity ke stolu, aby smírně vyřešily jak humanitární tak politickou krizi země. Saddám Husajn se tedy rozhodl řešit ztrátu vlivu a krizi severní oblasti blokádou a stažením administrativního aparátu. Vzniklé mocenské

---

¹²⁹ GRAHAM-BROWN, Sarah: *Sanctioning Saddam: the Politics of Interevention in Iraq*. Londýn I. B. Tauris 1999, s. 34-36.

¹³⁰ LEEZENBERG, Michiel: *Humanitarian Aid in Iraqi Kurdistan*. Centre d'Etudes Et De Recherches Internationales, Cahiers d'études sur la Mediterranee orientale et le monde turco-iranien 1996, č. 29, s. 4.

vakuum nutně dalo příležitost k akci místním podnikatelům, kmenovým strukturám a potažmo politickým stranám.

3. VYPLŇOVÁNÍ MOCENSKÉHO VAKUA

Probíhající humanitární krize a evidentní blokáda severního území Saddámem Husajnem, iniciovala vstup zahraničních NNO do země. Ty se brzy staly hráčem, který byl pro pozdější vývoj země naprosto zásadní. Fakt, že se severní Irák v roce 1991 nacházel v mocenském a administrativním vakuu, zkomplikoval distribuci pomoci a jednání zahraničních NNO v oblasti. Nejenže prakticky nebylo s jakou místní oficiální autoritou tyto operace koordinovat, ale rovněž si zahraniční NNO záhy uvědomily, že nebudou bez asistence místních distributorů schopny efektivně poskytovat pomoc. Na druhé straně bylo třeba, aby si Kurdové nějakým způsobem zajistili trvalý příjem a tím nastartovali ekonomiku oblasti, a nebyli tak závislí na distribučním systému vlády. Ať už byla myšlenka vytvoření suverénního státu míněna jakkoli vážně, bylo pro Kurdy bezpodmínečně nutné, aby se oblast stala schopnou fungovat bez jakéhokoliv napojení na zbytek Iráku a závislosti na režimu Saddáma Husajna.

Tato kapitola je rozdělena na dvě podkapitoly, přičemž první analyzuje způsob, jakým se Saddám Husajn snažil udržet moc v zemi, kde musel čelit povstání jak na jihu, tak na severu. Jeho postoj a politika je druhou podkapitolou dána do přímé konfrontace s tím, jakým způsobem se k situaci postavily kurdské elity na severu země, kde Saddám Husajn vyhlásil embargo a vyklidil mocenské pozice.

3.1. Snaha Saddáma Husajna o obnovu kontroly moci v zemi

Režim Saddáma Husajna byl viditelně oslaben. Na uplatňování své moci na severu země *de facto* rezignoval vyhlášením embargo a soustředil se na to, aby neztratil loajalitu středního a jižního Iráku a udržel se tak u moci. Krize a chaos, které nastaly, byly příležitostí pro lokální autority toho využít k posílení své pozice a finančnímu zisku. Jelikož strana Ba'ť byla od roku 1958 u moci a sám Saddám Husajn vládl Iráku pevnou rukou od roku 1979, bylo velmi nepravděpodobné, že vznikne nějaká alternativní autorita, která by v případě krize režimu byla okamžitě schopna převzít

moc a získat uznání. Nebyl tu nikdo, ani v Iráku ani v exilu. Saddám Husajn byl s to udržet se u moci proto, že byl jediným, kdo měl k dispozici donucovací prostředky a pravomoci. Rovněž měl kolem sebe stále kruh loajálních, kteří ač se plně neztotožňovali s jeho způsobem vlády, byli spokojeni se svým postavením a nic je nenutilo vytvářet jakoukoli opozici. Naopak s vědomím jakým způsobem se Saddám Husajn vypořádává s odporem, nehodlali riskovat ztrátu postavení nebo i života.

3.1.1. Tribalismus

To, co dle mého názoru dlouhá léta zásadním způsobem formovalo, a i v budoucnu bude, život v Iráku, je za první ekonomická strategie, potažmo ekonomická situace země, a za druhé kmenový ráz společnosti. Ačkoliv běžnou představou mocenského aparátu Iráku od roku 1968 jsou strana Ba'ť a osoba Saddáma Husajna, je nutno vidět limity této moci v souvislosti tradiční společenské a mocenské hierarchie.

V celém Iráku najdeme na 150 hlavních kmenů, které sestávají z cca 2000 menších kmenů různých velikostí a úrovně vlivu. Nejpočetnější kmeny disponují více jak miliónovou členskou základnou, ty nejmenší zahrnují jen pár tisíc členů.¹³¹ Neil MacFarquhar uvádí, že nejméně 75 % Iráčanů má kmenovou příslušnost.¹³² Podle Richarda Tappera „*lze kmen popsat jako volné sdružení, ve kterém je příbuzenství (nebo mýtus o něm) dominantním faktorem organizace. Jeho členové se považují za kulturně odlišné...kmeny jsou většinou politicky jednotné...obvykle nejsou napojeny přímo na stát ale pouze na jeho zprostředkované struktury.*“¹³³

Tribalismus utvářel iráckou politiku již dlouho předtím, než se Irák vůbec stal samostatným státem. V době monarchie, republiky a za vlády Saddáma Husajna přesvědčivě dominoval politickému životu. Loajalita k rodině, klanu a kmenu znamenala stále více i než pocit iráckého

---

¹³¹ MACFARQUHAR, Neil: *Unpredictable force awaits U.S. in Iraq Storied tribes of the Middle East Devout, armed and nationalistic.* International Herald Tribune, 7. leden 2003, s. 2.

¹³² Tamtéž.

¹³³ KHOURY, Philip: *Tribes and State Formation in the Middle East.* St. Martins 1991, s. 304.

nacionalismu a arabismu vytvořeným Saddámem Husajnem.¹³⁴ Realita je taková, že kmenové vazby pomohly Saddámovi k moci, jako bratranec prezidenta A. H. al-Bakra měl situaci tímto jednodušší. Pokud analyzujeme propagandu Saddáma Husajna je naprosto na místě tvrdit, že kmenové hodnoty a loajalita, stejně tak jako ba'ťistická ideologie a arabský nacionalismus, mu sloužily k tomu, aby masám vštěpil pocit jedinečnosti a hrdosti na svou zemi. Co víc, byly Saddámovi Husajnovi nástrojem k tomu, aby upevnil svou moc v zemi. Teď není míněna propaganda, ale fakt, že pozice v klíčových státních institucích, jako jsou ministerstvo obrany a Národního bezpečnostního úřadu, obsadil lidmi z řad loajálního kmene. Stejně tak i důstojníci armády a dalších bezpečnostních jednotek byli rekrutováni z prominentních kmenů napojených na kmen, klan a rodinu Saddáma Husajna, aby se tak zajistila jejich loajalita.¹³⁵ Systém patronáže byl použit k zajištění věrnosti elit režimu.¹³⁶

S ohledem na to, jakým způsobem byly kmeny zvyklé (ne)respektovat oficiální státní autoritu, uplatňovaly vlastní zákony a pravidla v oblasti (čímž je postavily nad platné státní zákony), prakticky řídily obchod a distribuci zboží a představovaly Iráčanům přímo nadřízenou autoritu, která byla schopna efektivně pomáhat i vymáhat. Nebude tedy vůbec přehnané, pokud označím struktury tribalismu za neoficiální druhou formu vlády.¹³⁷

Ba'ťistický režim se snažil manipulovat s kmeny dle svých politických cílů. Moc dobře si totiž uvědomoval jejich provázanost s Iráčany, a to jaký mají vliv na obyčejný život. Zjednodušená hierarchie takového kmenového systému vypadá následovně: nejmenší jednotkou je

---

¹³⁴ DAWISHA, Adeed – YAPHE, Judith: *Iraq: Another Saddam on the Horizon?* In: YAPHE, Judit (ed.): *The Middle East in 2015: The Impact of Regional Trends on Strategic Planning*. National Defense University Press 2002, s. 154.

¹³⁵ BARAM, Amatzia: *Neo-Tribalism in Iraq: Saddam Hussein's Tribal Policies 1991-96*. *International Journal of Middle East Studies*, 29, únor 1997, č. 1; YAPHE, Judith: *Tribalism in Iraq, the Old and the New*. *Middle East Policy*, červen 2000, s. 51–58.

¹³⁶ SAKAI, Keiko: *Tribalization as a Tool of State Control in Iraq: Observations on the Army, the Cabinets and the National Assembly*. In: JABER, Faleh – DAWOD, Hosham (eds.): *Tribes and Power: Nationalism and Ethnicity in the Middle East*. London Saqi 2000, s. 136-164.

¹³⁷ Srovnej např.: DAWISHA, Adeed – YAPHE, Judith: *Iraq: Another Saddam on the Horizon?* In: YAPHE, Judit (eds.): *The Middle East in 2015: The Impact of regional Trends on Strategic Planning*. National Defense University Press 2002, s. 155; BARAM, Amatzia: *Neo-Tribalism in Iraq: Saddam Hussein's Tribal Policies 1991-96*. *International Journal of Middle East Studies*, 29, únor 1997, č. 1.

rodina, několik rodin tvoří klan, několik klanů tvoří kmen a kmeny obvykle tvoří konfederace.¹³⁸ Je třeba podotknout, že konfederace nejsou nutně místně, nábožensky nebo jinak omezeny. Není výjimkou, že takové konfederace mají své sunnitské, šiitské či kurdské pobočky.¹³⁹ Jsou zde samozřejmě i další úrovně, ale pro přehlednost a význam v této práci nám toto schéma postačí.

Šejchové tradičně vystupují jako soudci a zaručují právo a pořádek uvnitř kmenu, reprezentují kmen před vládními autoritami a urovnávají vztahy mezi klany. Každá rodina a klan mají svého šejcha, stejně tak jako kmen i konfederace kmenů. Ne všichni šejchové jsou si rovni. Existuje zde určitá hierarchie šejchů, klanů a kmenů. Tato hierarchie je velmi důležitá ve světě, kde kmenová příslušnost determinuje moc. Kmenové skupiny fungují skrze extenzivní sítě patronáže, díky nimž jsou politická podpora, práce nebo finance distribuovány svým sympatizantům výměnou za loajalitu. Členové kmenu očekávají, že budou šejchy odměněni materiálně nebo vylepšením svého postavení, obvykle získané prostřednictvím šejchova napojení na ústřední vládu. Pokud by šejch selhal v odměnění této loajality, je velmi pravděpodobné, že členové kmenu podpoří rivala v rámci kmenu, anebo dokonce změni kmenovou příslušnost.¹⁴⁰ Je třeba si uvědomit, že věrnost, loajalita a příslušnost k určitému kmenu se mění pragmaticky v závislosti na materiálním a politickém zájmu.¹⁴¹

Bez ohledu na společné náboženství, případně pocit „arabské sounáležitosti“, irácké kmeny nikdy nesdílely pocit společné identity. Původním živobytím kmenů byl chov dobytka, obchod, vybírání mýtného a výpalného. S ohledem na rozdílné kmenové struktury a původ, je možné nalézt menší kmeny podřízené některému z hlavních Iráckých kmenů i v Jemenu, Jordánsku, Sýrii, Saudské Arábii, Kuvajtu či Turecku.

---

¹³⁸ WILSON, Isaiah: *Tribes, The State, and (Postmodern) War*. Paper for presentation at the 102nd Annual American Political Science Association (APSA) Conference Philadelphia, září 2006, s. 11.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ TAPPER, Richard: *The Conflict Of Tribe And State In Iran And Afghanistan*. Londýn 1983, s. 56.

¹⁴¹ TAPPER, Richard: *Anthropologists, Historians And Tribespeople*. In: KHOURY, Philip – KOSTINER, Joseph (eds.): *On Tribe And State Formation In The Middle East*. Berkeley: University of California Press 1991, s. 58-59.

Náboženský prvek kmenových struktur nebyl nikdy úplně vyjasněn, a některé kmeny efektivně fungují, i když vznikly spojením skupin rozličného náboženství. Příkladem budiž kmeny Džiburi a Šammar - oba mají jak sunnitské, tak i šíitské členy.¹⁴²

Zájem Iráčanů o rodinu a klan, roztržitost a intenzivní individualismus, který netoleruje a nerespektuje zásah a vliv centrální vlády, jsou dědictvím tradičního kmenového systému.¹⁴³ Když se strana Ba'ť dostala roku 1968 k moci, viděla roli kmenů jako pozůstatek dob minulých a dokonce zakázala užívání kmenových jmen.¹⁴⁴ Kmeny byly považovány za hlavní překážku politických reforem a hospodářské modernizace. Ve chvíli kdy byly zavedeny agrární reformy, nemovitosti a půda ve vlastnictví kmenových šejchů byly zabaveny, a byla zaváděna rolnická družstva s cílem podkopat pozici šejchů jakožto prostředníků mezi vládou a příslušníky kmenů.¹⁴⁵

Rád bych osvětlil kontradikci, kterou by mohl čtenář pocítit – nejprve tvrdit jak kmenový systém Saddám Husajn uznával a využíval, a na druhou stranu poukazovat na to, že se ba'ťistický režim snažil o jeho vymícení. Totiž stejně jako mezi politickými stranami, tak i mezi kmeny funguje vysoce konkurenční vztah. Pokud je státní moc v rukou jediného muže, tak logicky není zcela žádoucí, aby jeho moc byla rozměňována jinými kmeny, nebo dokonce kmeny dostaly prostor k tomu, aby se spojily a svrhly vůdce. Tak jako existují určité kmeny, které si jsou bližší než jiné, tak i představa, že Saddám Husajn bude úspěšně spolupracovat či ideologicky manipulovat kurdskými kmeny v severním Iráku, je více než naivní. V tomto bodě je třeba hledat původ jeho násilné politiky vůči severnímu Iráku. Jediný způsob jak donutit tyto kurdské opoziční kmeny ke spolupráci, nebo alespoň k tomu, aby neztěžovaly vládu režimu, bylo skrze donucovací prostředky.

---

¹⁴² MACFARQUHAR, Neil: *Unpredictable force awaits U.S. in Iraq Storied tribes of the Middle East Devout, armed and nationalistic*. International Herald Tribune, 7. leden 2003, s. 2.

¹⁴³ HASSAN, Hussein: *Iraq: Tribal Structure, Social, and Political Activities*. CRS Report for Congress, 15. březen 2007, s. 1.

¹⁴⁴ MACFARQUHAR, Neil: *Unpredictable force awaits U.S. in Iraq Storied tribes of the Middle East Devout, armed and nationalistic*. International Herald Tribune, 7. leden 200, s. 2.

¹⁴⁵ JABAR, Faleh: *Rethinking Iraq: Tribal Identities*. Proslov v MEI Boardman Room, 25. dubna 2004. (www.mideasti.org/articles/doc217.html)

3.1.2. Neotribalismus jako pokus o poválečnou konsolidaci iráckého státu

Sankce uvalené na Irák po invazi do Kuvajtu v roce 1990 iniciovaly revizi tribalismu. Stát ztratil mnoho ze svých ekonomických a vojenských schopností. S takřka nulovými příjmy z ropy zrušil poskytování sociálních služeb a již nebyl schopen nebo ochoten poskytnout dotace a platy pro střední a nižší třídy, které na nich závisely. Spojení rostoucí inflace, nízkých platů, zeštíhlování rozpočtu armády a rozkladu strany, prakticky eliminovalo významný podíl střední třídy populace Iráku, a to jak v městech, tak i na venkově. V tomto vakuu nabíral tribalismus, založený na kulturních a sociálních potřebách, stejně jako na rodové linii a konexích, na významu. Saddám Husajn v průběhu 80. let potřeboval kmenové jednotky k válce s Íránem. Loajalitu některých kmenových vůdců odměnil výstavbou silnic, zavedením elektřiny a zavlažovacích systémů.¹⁴⁶ Více autonomie a pravomocí se však dostalo kmenům až po skončení války v Zálivu (1991).

Pro pochopení fungování a koncentrace moci v období od roku 1991 až do intervence v roce 2003 navrhuji použít, na základě kapitoly¹⁴⁷ Adeed Dawishy a Judith Yaphe, analogii kruhů. Pokud si představíme uprostřed Saddáma Husajna jakožto hlavní autoritu, tak nejbližší okruh tvoří nutně jeho rodina, tedy synové Udaj Husajn a Kusaj Husajn, bratranec A. H. al-Madžíd a jeho nevlastní bratři Barzán Ibrahim al-Tikriti, Watban Ibrahim al-Tikriti a Sabawi Ibrahim al-Tikriti. V průběhu vlády Saddáma Husajna obsazovala nejbližší rodina velmi důležité posty jako ministerstvo obrany, ministerstvo pro vnitřní záležitosti a především posty v bezpečnostních a tajných složkách. Druhý pomyslný kruh zahrnuje Husajnovi blízké z jeho rodného města Tikrit a jeho kmenu a klanu Bayjat a Albu Nasir. Tento kruh obsahuje hlavně konfederace sunnitských kmenů z oblasti severozápadního Iráku, především kmény Dulajmi, Džaburri, a Duri. Tyto kmény jsou úzce napojeny na Saddámův vlastní kmen Bayjat, který je

---

¹⁴⁶ MACFARQUHAR: Neil: *Tribes pose wild card if U.S. fights Saddam; America feeling out Iraq's powerful clans*. The New York Times, 5. leden 2003.

¹⁴⁷ DAWISHA, Adeed – YAPHE, Judith: *Iraq: Another Saddam on the Horizon?* In: YAPHE, Judit (ed.): *The Middle East in 2015: The Impact of Regional Trends on Strategic Planning*. National Defense University Press 2002, s. 143-161.

pobočkou významné konfederace Dulajmi. Její členové sloužili především ve strukturách Republikánské gardy a Speciální republikánské gardy, což více méně není nic jiného než jednotka bodyguardů Saddáma Husajna. Teprve až do třetího okruhu můžeme zařadit osoby mimo loajální kmeny. Tvoří je Iráčané, kteří podle všeho nejsou napojeni na žádné kmenové struktury, ale jsou blízkými spolupracovníky Saddáma Husajna už od doby ba'ťistického povstání. Těchto pár mužů, kteří dokázali přežít desetiletí Husajnových stranických čistek, jsou především bývalý premiér Tarik Aziz, viceprezident Izzat Ibrahim al-Duri a Taha Jasin Ramadán, bývalý šéf paramilitantní odnože ba'ťistické strany. To že se nestali terčem Husajnových čistek, je dáno jejich nedostatkem ambicióznosti, vlivu ve straně a nízkou oblibou mezi Iráčany. Vnější kruh obsahuje zbylé členy strany Ba'ť.¹⁴⁸

Toto schéma soustředných mocenských kruhů pasuje osobu Saddáma Husajna do pozice patriarchy a zdroje neomezené moci a vlivu. Naznačuje, že moc jako taková plyne od středu, tedy od Husajna skrze tyto kruhy ven k lidu. Státní moc jako taková je dle navrženého schématu šestitíúrovňová, tzn. osoba Saddáma Husajna, čtyři okruhy plus zbylí Iráčané mimo loajální kruh. Zásadní je to, že první dva nejbližší okruhy jsou striktně členové Husajnovi rodiny, klanu, potažmo kmenu. Je tedy zřejmé, že strana Ba'ť jako taková, nepředstavovala pro Saddáma nejvyšší míru loajality. Ukazuje to, jaký důraz dával na kmenovou hierarchii samotný Saddám Husajn. Pokud se měl na někoho kromě své osoby maximálním způsobem spolehnout, tak to byli, mimo rodinu, členové klanu či kmenu.

Zásadní moment nastal, když Saddám Husajn obvinil stranu Ba'ť, že umožnila vypuknutí povstání na šiitském jihu a kurdském severu. Následkem toho se někteří členové strany stali terčem perzekucí Saddáma Husajna.¹⁴⁹ Saddám začal věřit tomu, že existence režimu nestojí už tolik na střední vrstvě obyvatel, na kterou se zaměřovala propaganda během 70. a 80. let, ale nově na kmenových strukturách. Pobídky a kontrakty už tak

---

¹⁴⁸ DAWISHA, Adeed – YAPHE, Judith: *Iraq: Another Saddam on the Horizon?* In: YAPHE, Judit (ed.): *The Middle East in 2015: The Impact of Regional Trends on Strategic Planning*. National Defense University Press 2002, s. 143-161.

¹⁴⁹ DAWISHA, Adeed: *Identity and Political Survival in Saddam's Iraq*. The Middle East Journal, 1999, č. 53.

nesměřoval na loajální straníky, ale na kmenové vůdce výměnou za jejich loajalitu, podporu a pomoc při poskytování místní bezpečnosti.¹⁵⁰

Na rozdíl od severního Iráku existují informace, že za povstáním na šíitském jihu nestojí ani polovina kmenů a většina z nich tak zůstala pragmaticky loajální režimu. Toto povstání tak pomohlo Saddámu Husajnovi nalézt potenciální loajální kmeny.¹⁵¹ Fakt, že některé šíitské kmeny se nepřidaly k revoltě na jihu země a dokonce i podpořily vládní jednotky, jednoznačně pomohlo k potlačení povstání jako takového. Režim Saddáma Husajna však veřejně tuto asistenci kmenů nijak nezmínil, ačkoliv ji ocenil a odměnil, jelikož by to, že strana Ba'ť využila struktur tribalismu k potlačení povstání, působilo pro režim značně zahanbujícím dojmem.¹⁵²

Po opuštění Kuvajtu a potlačení povstání bylo oslabení práva a pořádku potenciální hrozbou pro Saddámův režim a on se právem cítil ohrožený. V tu chvíli se rozhodl vzkřísit moc kmenových vůdců. Odměnil jejich loajalitu tím, že toleroval skutečnost, kdy kmenovému právu byla dána přednost před právem státním. V mnoha oblastech jim propůjčil zbraně, auta a výsady. Na oplátku, oni uznali jeho vedení. Hlavní sunnitské kmeny podpořené zbraněmi od vlády byly zodpovědné za národní bezpečnost. Politika zásobování zbraněmi způsobila, že se tím narušila určitá tradiční rovnováha sil mezi kmeny, která vedla ke zvýšenému počtu potyček mezi nimi.¹⁵³

29. března 1991 přijal Saddám Husajn hlavní delegaci kmenových náčelníků. Nebylo to poprvé, co tak učinil, ale toto setkání mělo obrovský význam. Vůdci kmenů přísahali věrnost Saddámovi. Ten se tak stal Šajch mašájich neboli představeným šejchů.¹⁵⁴ Jasným záměrem Saddáma Husajna bylo povzbudit rekonstrukci kmenových klanů a rozšířit rodinné vazby, kde se dalo. V jiných oblastech vláda iniciovala vytvoření nových

---

¹⁵⁰ YAPHE, Judith: *Tribalism in Iraq, the Old and the New*. Middle East Policy, červen 2000, s. 51–58.

¹⁵¹ BARAM, Amatzia: *Neo-Tribalism in Iraq: Saddam Hussein's Tribal Policies 1991-96*. International Journal of Middle East Studies, 29, únor 1997, č. 1, s. 8.

¹⁵² Tamtéž, s. 9.

¹⁵³ Tamtéž, s. 1-32.

¹⁵⁴ DAWISHA, Adeed – YAPHE, Judith: *Iraq: Another Saddam on the Horizon?* In: YAPHE, Judit (ed.): *The Middle East in 2015: The Impact of Regional Trends on Strategic Planning*. National Defense University Press 2002, s. 155.

„kmenových“ skupin založených na ekonomických vazbách. V případě, že iniciativa byla slabá, Bagdád zřejmě povzbudil prominentní občany, nebo rodiny, které nebyly dosud součástí žádného kmenu, k vytvoření nové entity s cílem získat moc a bohatství. Lídrům těchto uměle vytvořených kmenů v Iráku se opovržlivě říkalo náčelníci vyrobení na Tchaj-wanu. Zřejmě s odkazem na skutečnost, že bohatí a mocní náčelníci dostávají japonské automobily a elektroniku, zatímco zbytek musí být spokojen s levnějšími výrobky z Tchaj-wanu. Ať už skutečné a zrekonstruované, nebo nové uměle vytvořené kmeny, mají jen málo společného s tradičním pojetím tribalismu. Místo tradičního spojení s územím a agrárním způsobem života na venkově v *mudhif* jsou nové kmeny vedené vzdělanými odborníky a úředníky, kteří si pronajímají byty ve městech. Nové kmeny dohlížejí na dodržování a uplatňování místního práva, poskytují ochranu, řeší spory, ukládají pokuty a vybírají výpalné.¹⁵⁵ Co Saddám Husajn prakticky dělal bylo, že tam, kde byla loajalita kmenů nejistá, povzbuzoval urbanizaci s cílem oslabit tradiční venkovské vazby a zavázat si jakýmkoli způsobem (nové) městské kmeny.

Je jasné, že tradiční pojetí tribalismu nebylo už v Iráku na místě. A. Baram toto probuzení kmenových struktur moderními prostředky popisuje jako nahrazení tribalismu neotribalismem.¹⁵⁶ Vytvářely se a přetvářely kmenové struktury založené na praktikách patronáže a klientelismu, a postupně tak přebíraly lokální moc, na kterou do té doby měla legální monopol pouze vláda, potažmo režim Saddáma Husajna. William McCallister rovněž připouští, že struktury (neo)tribalismu postupně nahradily vládní instituce, a navrhuje třídění jednotlivých kmenů podle jejich typu. (1.) Politický tribalismus měl descendentní hierarchii rodiny, rodu. Stát tuto formu posvětil, aby si zajistil status, legitimaci a moc. (2.) Sociální tribalismus byl nový produkt státu, který zjistil, že sám není schopný vládnout moderní městské společnosti. Nejednalo se o tradiční, ale náhražkové kmeny bohatých mafií, které zahrnovaly jak kmeny arabské a sunnitské, tak i šíitské a Kurdské. Všechny přímo

---

¹⁵⁵ YAPHE, Judith: *Tribalism in Iraq, the Old and the New*. Middle East Policy, červen 2000, s. 51-58.

¹⁵⁶ Podrobně viz BARAM, Amatzia: *Neo-Tribalism in Iraq: Saddam Hussein's Tribal Policies 1991-96*. International Journal of Middle East Studies, 29, únor 1997, č. 1.

nebo nepřímo vázány na hlavní kmen – Tikrit. Postupem času se tyto kmeny staly prodlouženou rukou státu. (3.) Vojenský tribalismus se objevuje těsně po povstání v roce 1991, kdy Saddám ozbrojil jak sunitské, tak šiitské kmeny pro svou vlastní ochranu. Ve výsledku tento systém způsobil násilí na venkově, které se vyznačovalo tím, že kmeny bojovaly samy proti sobě. Byly často ozbrojeny kulomety, raketomety, minomety. Veškeré vybavení jim poskytla vláda s vidinou, že tím zaručí převahu své autority v oblasti. Kmeny však využily situace k tomu, aby bojovaly mezi sebou o hegemonii v oblasti, a tak prosazování autority a vlivu režimu opět v mnoha případech zbylo na samotnou centrální vládu.¹⁵⁷

Podle článku Asada Saduna, byla většina šejchů přesvědčena, že je režim Saddáma Husajna podporuje, protože samotná strana a státní aparát jsou výrazně oslabeni. Věří však, že to ve kmenech vzbudilo „škodlivé kmenové sklony“, namísto povzbuzení jednoty Iráčanů. Těmito sklony je míněno "*setí semena sváru mezi kmeny...podněcování jedné strany vůči ostatním...poskytování ochrany...ignorování platných zákonů a narušování právní spravedlnosti.*"¹⁵⁸

A. Baram ve své práci poukazuje na několik skutečných případů, které ilustrují nastalou situaci v Iráku. Stalo se, že když učitel napomenul žáka z prominentí rodiny a ta se cítila uražena, zasáhl šejch a donutil školu tohoto učitele odvolat. Na policejní stanici vešel muž třímající zbraň a dožadující se, s odvoláním na právo „kmenové pomsty“, smrti svého nepřítele, který tam je zadržován ve vazbě. Odborový svaz taxikářů musel propustit tři úředníky, protože se snažili uplatňovat státní předpisy na kmenové členy a tyto předpisy byly v rozporu s kmenovým právem. Autor článku si ovšem stěžuje, že se situace mnohdy vymyká kontrole. Dříve bylo jasným pravidlem, že pokud policista či voják během své služby zastřelí kriminálního s kmenovou příslušností, tak je to v pořádku. Nyní však již kmeny toto pravidlo neakceptují a žádají odplatu.¹⁵⁹

---

¹⁵⁷ MCCALLISTER, William: *Privatizing Iraq's security services*. 2003, s. 6. (<http://www.stevenpressfield.com/wp-content/pdf/PrivatizingIraqsSecurityServicesIndustry.pdf>.)

¹⁵⁸ As'ad Hamuid al-Sa'dun, Babil, 1. říjen 1993.

¹⁵⁹ Al-Thawra, 3. prosinec 1992.

Je zřejmé, že stát ztratil svou moc nad kmeny a nebyl již schopný ochraňovat běžné Iráčany. S trochou nadsázky by se tento stav v určitých oblastech dal nazvat nadvládou kmenů. Tuto situaci samozřejmě vnímali jak běžní Iráčané, tak i členové strany Ba'ť, a Saddám Husajn logicky pocítil nutnost tuto situaci a své rozhodnutí podpory kmenů ospravedlnit před straníky a pokusit se přimět členy strany přijmout tento nový řád. Opět straníkům připomněl jejich ostudné chování během povstání na jihu Iráku, kdy opustili své posty a on tak byl prakticky donucen obrátit se pro pomoc k šejchům.¹⁶⁰ Některými ze svých dalších projevů se pokusil legitimizovat spřízněnost režimu s kmeny. Při projevu ke kmenovým vůdcům v létě roku 1992 správně podotkl, že mnoho iráckých kmenů zahrnuje jak sunnitské, tak šíitské sekce a následně poukázal na to, že i jeho vlastní kmen má šíitskou pobočku.¹⁶¹

Jinými slovy, Saddám Husajn představil kmenový princip jako most, který spojuje sunnitsko-šíitský předěl v irácké společnosti. Jeho prioritou bylo přesvědčit Iráčany, že náboženská divize tu sice funguje, ale je povrchní.¹⁶² Aby Saddám Husajn uklidnil znepokojené straníky a zároveň legitimizoval kmenový princip, udělal během předávání medailí kmenovým vůdcům a důstojníkům bezpečnostních složek v prosinci roku 1992 překvapivé prohlášení, když řekl že, „*strana Ba'ť je kmen všech kmenů.*“¹⁶³ Bylo to poprvé, kdy se zmínil o straně Ba'ť jako o kmenu. Tomuto prohlášení lze přisuzovat dva zcela zásadní významy. Za prvé tím dal veřejně najevo, že strana Ba'ť jako taková nyní stojí v hierarchickém systému nad všemi ostatními kmeny a očekává se, že kmeny a šejchové budou podle toho jednat. A druhým důsledkem byl fakt, že Saddám tímto prohlášením prakticky tribalizoval stranu Ba'ť.

Rekrutováním lidí přímo z kmenů na pozice ve svých ozbrojených složkách a poskytováním štědrého platu si prakticky koupil jejich přízeň.¹⁶⁴ Kmeny si tímto uvědomily, že Saddám Husajn je správný člověk

---

¹⁶⁰ Proslov Saddáma Husajna na schůzi strany Ba'ť, 7. Říjen 1992, In: FBIS-NES (Foreign Broadcast Information Service, Near East and South Asia), 8. říjen 1992, s. 19.

¹⁶¹ BARAM, Amatzia: *Neo-Tribalism in Iraq: Saddam Hussein's Tribal Policies 1991-96.* International Journal of Middle East Studies, 29, únor 1997, č. 1, s. 19.

¹⁶² Al-Thawra, 17. březen 1991.

¹⁶³ Al-Thawra, 3. prosinec 1992.

¹⁶⁴ BARAM, Amatzia: *Neo-Tribalism in Iraq: Saddam Hussein's Tribal Policies 1991-96.* International Journal of Middle East Studies, 29, únor 1997, č. 1, s. 19.

na správném místě a jeho smrt nebo sesazení by je připravily o jejich vazbu na osobu prezidenta a tím i o své postavení a příjem. Saddáмова motivace byla zřejmá – nalézt efektivní způsob, jak udržet stranu a sebe u moci. Navíc vojenské ztráty po válce v Zálivu způsobily, že lokální šejchové a jejich milice byli velmi užitečným mocenským nástrojem na venkově.

Tím, že se režim Saddáma Husajna snažil legitimizovat zvláštní roli postavení kmenů a šejchů, a to nad rámec jeho vlastní početné rodiny, klanu a kmenu, nutně obrací ideologický koncept režimu o 180 stupňů. Vzpomeňme na proklamovanou ideologii nesegmentovaného vlasteneckého Iráku založeném na pan-arabské národní identitě. Po roce 1991 však evidentně nebyla tato rétorika na místě. Šíitské povstání dalo tušit, že ačkoliv byly v rámci ideologie a režimem podporované státní kultury poskytovány politické a ekonomické výhody a na druhé straně perzekuce za neposlušnost, nevedla tato politika cukru a biče ke kýženému výsledku – vytvoření vlastenecké jednoty mezi šííty a sunnity v rámci Iráckého státu. Spolu s ožíváním struktur tribalismu změnil Saddám i ideologickou vizi, která nyní představovala vytvoření mostu mezi sunnitsko šíitskou propastí. K tomuto cíli měla sloužit právě struktura (neo)tribalismu a spolupráce s šejchy a mezi nimi. Tohoto přehodnocení ideologie bylo však třeba i z jiného důvodu. Neodvratná rostoucí závislost Saddáma Husajna na kmenech vyžadovala veřejné prohlášení, které by postavilo toto jednání do oficiální roviny, a to především k uspokojení hrdostí těchto kmenů, jejichž spolupráce s vládou fungovala mnohdy nazapřenu, aby nezahanbily režim.

3.2. Alternativní proces budování státu v severním Iráku

Oblast severního Iráku se ocitla v nepříjemné situaci, když na ní bylo uvaleno dvojité embargo: embargo uvalené OSN na celé území Iráku v srpnu roku 1990, a embargo nařízené iráckou vládou v říjnu roku 1991. Podoba trhu a formování místní správy byly zcela ovlivněny přílivem mezinárodní humanitární pomoci. Dá se říci, že budování funkčního administrativního aparátu časově splývá s druhou vlnou humanitární intervence, která probíhala od října 1991 do května 1994. V této době byla snaha humanitárních organizací nasměrována k cíli zabezpečení trvalé ekonomické obnovy. Ačkoli krátkodobý plán humanitární pomoci zůstal hlavní aktivitou, efektivnost veškerých snah byla značně tlumena politickými faktory: (1.) administrativním vakuem, které navíc komplikovala absence spolupráce KDS a VSK, (2.) mezinárodní nevolí jakkoli podpořit nebo povzbudit životaschopnost a soběstačnost kurdské entity na severu země a (3.) embargem OSN proti Iráku.

V dubnu 1991 započalo vyjednávání mezi kurdskými stranami a Bagdádem, které však trvalo jen do srpna. Odchod spojeneckých vojsk na konci října umožnil propuknutí nových bojů mezi Iráckou armádou a pešmergami okolo a uvnitř hlavních kurdských měst. Následně vláda odvolala z většiny severního teritoria svou civilní i vojenskou posádku a zároveň vyhlásila ekonomickou blokádu oblasti. Tento odsun administrativních sil způsobil, že se severní Irák ocitl v administrativním vakuu.¹⁶⁵ Na druhou stranu, ústup vládních jednotek umožnil kurdským politickým organizacím převzít kontrolu moci v regionu.

Nejprve byla místní správa řešena tím, že se přesunula pod kompetenci místních výborů, které byly založeny FIK. Postupem času bylo jasné, že je nutné vytvořit akceschopnější administrativní aparát. Volby do Kurdského národního shromáždění (dále jen KNS) 19. května 1992 ukázaly jasnou podporu M. Barzáního (KDS) a Džalála Talabáního (VSK) – každý z nich obdržel téměř polovinu hlasů.¹⁶⁶ Kurdský autonomní

---

¹⁶⁵ RUBIN, Michael: *Sanctions on Iraq: A Valid Anti-American Grievance?* MERIA Journal, 5, 2001, č. 4.

¹⁶⁶ MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*. I.B.Tauris 2003, s. 381.

region (dále jen KAR)¹⁶⁷ sice existoval od roku 1974, ale pouze na papíře. Toto byly první volby do Kurdského národního shromáždění (dále jen KNS), které vytvořily „*historický moment*“ pro kurdský národ.¹⁶⁸

Mezinárodní komunita se k těmto volbám postavila nešťastným způsobem. Sice vyjádřila souhlas s jejich konáním, ale na druhou stranu jim nepřiznala žádné politické uznání. Tento nedostatek legitimacy vážně podkopával vývoj stability a bezpečnosti regionu. Byl to jeden z hlavních důvodů kolapsu administrativních struktur a příčina propuknutí bojů mezi kurdskými stranami v roce 1994.¹⁶⁹

Obtíží bylo to, že „*KAR se od začátku zoufale snažilo přeměnit nesourodé partyzánské hnutí v autonomní správu*“.¹⁷⁰ Od počátku byla funkčnost regionálního parlamentu a vlády komplikována soupeřením KDS a VSK. Tato rivalita se rozšířila ve velkém i do společnosti, proto také byl vládní kabinet obsazen dle klíče padesát na padesát a s ním i veškeré další pozice dosazované vládou. Nedostatek ekonomické a exekutivní síly kabinetu umožnil příslušnému stranickému vedení prakticky ignorovat, respektive diktovat parlamentní rozhodnutí. Kurdské volební zákony spolu se vzniklými dohodami o dělbě moci (r. 1992) vytvořily silnou dvoustranickou vládu KDS a VSK.¹⁷¹ Ačkoliv se kurdské elity pokoušely eliminovat kmenové vůdce z vlády, nebyly zcela úspěšné. Kmenoví vůdci si svou pozici ve vládě udrželi vytvářením a nabídkou *ad hoc* pozic kurdským straníkům, což místo vypuzení prvku tribalismu z mocenských pozic dalo vzniknout nové formě regionální vlády založené na klientelismu mezi KDS, VSK a vlivnými kmeny.¹⁷²

---

¹⁶⁷ Během prvního zasedání po květnových volbách v červnu 1992, byl název KAR změněn na Kurdský regionální parlament.

¹⁶⁸ MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*. I.B.Tauris 2003, s. 301.

¹⁶⁹ LEEZENBERG, Michiel: *Irakisch-Kurdistan seit dem 2. Golfkrieg*. In: BORCK Carsten (ed.): *Kurdologie 1: Ethnizität, Nationalismus, Religion und Politik in Kurdistan*. Münster: LIT Verlag 1997, s.45–78.

¹⁷⁰ O'BALLANCE, Edgar: *The Kurdish Struggle 1920-1994*. NewYork: St. Martin's Press 1996, s. 201.

¹⁷¹ NATALI, Denise: *The Kurds and the State: Evolving National Identity in Iraq, Turkey, and Iran*. Syracuse University Press 2005, s. 68.

¹⁷² Tamtéž.

3.2.1. Nahrazení prostředníků

V případě severního Iráku jsou zřetelné dvě hlavní podmínky k tomu, aby zde mohla fungovat ekonomika, politika a tím pádem i probíhat proces budování státu. Je to zahraniční kapitál, jakožto externí faktor, a interní politická a socioekonomická dynamika. Ačkoliv jsou oba faktory zcela zásadní, je třeba nepřeceňovat externí na úkor interního. To samozřejmě je problematické zvláště u státu, který má dlouhodobě postavenou ekonomiku na exportu ropy a je sám hlavním aktérem domácí ekonomiky – hlavní investor a zákazník pro soukromé společnosti. Obecně použití klasických kategorií politické ekonomie vede často k podcenění domácích specifických faktorů, jako je v případě Iráku tribalismus a patronáž. Je chybou tyto faktory přeceňovat, ale na druhou stranu je třeba si jejich význam v kontextu politické ekonomie a výstavby státu uvědomit a vzít je v potaz.

V případě severního Iráku je nutné přihlédnout k tomu, že ačkoliv jedna z hlavních kurdských stran, VSK, vznikla na marxistických základech a marxismus se stal vedle nacionalismu hlavní ideologií,¹⁷³ občanská společnost ve svém chování a jednání prakticky ignoruje jakékoliv třídní rozdělení a třídní štěpnou linii bychom v severním Iráku těžko označili za dominantní.¹⁷⁴ Pokud bychom tímto nabyli přesvědčení, že ekonomický faktor je v případě kurdské politiky podružný, byli bychom na velkém omylu. Občanská společnost severního Iráku vnímá ekonomické faktory politiky velmi výrazně, ale spíše než že bychom to řadili do klasických kategorií, jako jsou např. třídní štěpná linie, vlastník-pracující nebo město-venkov, je třeba vidět tu vazbu nejdůležitější, a to sice prvek patronáže.

Vztah patron-klient je asymetrický mocenský vztah, který se výrazně liší od vztahu založeného na tribalismu, nebo mocenském poměru administrativa-občan. Patronáž je zřídka vnímána jako zcela legitimní. Jak Eric Wolf poznamenává, často vzniká skrze třídní vztahy, a má tendenci nastat tam, “*kde není žádný legální zprostředkovatel, který by figuroval*

---

¹⁷³ MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*. I.B.Tauris 2003, s. 316.

¹⁷⁴ BRUINSEN, Martin: *Transnational Aspects of the Kurdish Question*. San Domenico di Fiesole, European University Institute 2000, s. 4.

mezi potenciálním zákazníkem a potenciálním prodejcem“ a „kde formální institucionální struktura společnosti je slabá a není schopna dostatečně dodávat zboží a poskytovat služby.“¹⁷⁵

Po tom, co jsem věnoval značný prostor popisu silného institucionálního zázemí ba'ťistického režimu (nejméně do invaze Kuvajtu) a následně významu kmenových struktur společnosti v Iráku, se zdá být patronáž vedlejším či dokonce zanedbatelným vztahem v irácké společnosti. Taková představa by však byla nutně zavádějící. Argumentuji, že ekonomický vývoj spolu se státní politikou¹⁷⁶ vyvolal v severním Iráku transformaci kmenové loajality ve vztahu patron-klient.¹⁷⁷

Patronáž jako taková funguje dle Gilsonana v konsenzuálním modelu společnosti, kde veškeré instituce mají přispívat ke společenské integraci jako zprostředkovatel mezi státem a občanem.¹⁷⁸ Tento předpoklad vychází z toho, že stát jako takový představuje vrcholnou autoritu. Ale v irácké společnosti, jak jsem naznačil v předchozích kapitolách, tato hierarchie nemusí nutně platit. Patronáž v případě severního Iráku funguje primárně mezi šejchy navzájem a šejchy a dalšími soukromníky. Jak ovšem Gilsonan správně poznamenává, tito patroni se neobjevili jako jakési „lepidlo společnosti“ nebo zprostředkovatelé ve chvíli, kdy bylo potřeba zaplnit díru ve společnosti.¹⁷⁹ Jinými slovy ve chvíli, kdy vyvstane skutečná potřeba zprostředkovat vztah či obchod mezi státní autoritou a občanem. Ale patronáž je produktem socioekonomické transformace.

Z toho odvozují, že dle Michaela Gilsonana slouží patronáž k tomu, aby zachovala existující formy politické dominance v době, kdy stát/oblast prochází strukturální ekonomickou změnou, což nás dovádí k myšlence, že vztah patron-klient by neměl být nutně viděn pouze jako pozůstatek

---

¹⁷⁵ WOLF, Eric: *Kinship, friendship, and patron-client relations in complex societies*. In: BANTON, Michael (ed.): *The Social Anthropology of Complex Societies*. London: Tavistock 1966, s. 17.

¹⁷⁶ Míněna cílená státní politika, jež Saddám Husajn vůči severnímu Iráku uplatňoval. Viz první kapitola.

¹⁷⁷ LEEZENBERG, Michiel: *Urbanization, Privatization, and Patronage: The Political Economy of Iraqi Kurdistan*. University of Amsterdam 2006, s. 5.

¹⁷⁸ GILSENAN, Michael: *Against Patron-Client Relations*. In: GELLNER, Ernest – WATERBURY, John(ed): *Patrons and Clients in Mediterranean Societies*. London: Duckworth 1977.

¹⁷⁹ Tamtéž.

tradičních sociálních struktur.¹⁸⁰ Charakteristickým rysem patronáže je, že nutně tíhne k tomu, že klient se stává postupně závislejším a závislejším na svém patronovi. Je to dáno tím, že patroni inklinují k udržování nerovnosti a nedostatku materiálu a zboží tak, aby tento vztah přetrvával a oni na něm mohli nadále profitovat, což je naprosto logický a pragmatický postup.

Kdy a jakým způsobem se prvek patronáže objevuje v severním Iráku? Genezi tohoto fenoménu je třeba hledat v urbanizaci kurdského obyvatelstva, která byla způsobena politikami strany Ba'ť, a byla popsána v předcházející kapitole. Zatímco v roce 1977 byl ráz kurdské společnosti stále rurální,¹⁸¹ vývoj v následujících letech vedl jak k dobrovolné, tak nucené migraci. V drtivé většině do měst či *mudžamma'át*.¹⁸² Celý Irák postupem času zaznamenal drastický pokles zemědělské produkce a urbanizace se stala celostátním procesem. Bývalí zemědělci se stěhovali do měst a byli zaměstnáni v sektoru služeb, kde stát byl velmi důležitým zaměstnavatelem.¹⁸³

Obnovení struktur tribalismu, které nastalo na začátku 90. let, bylo produktem politického rozhodnutí Saddáma Husajna, a povzbuzeno socio-ekonomickými faktory. Mezi tyto socio-ekonomické faktory řadíme především privatizaci 80. let, která vytvořila výborné podmínky pro soukromé investování a obchod. Režimu loajálním šejchům spadla do klína nová příležitost, jak zvětšit své bohatství. Začali působit jako obchodníci a prostředníci pro lukrativní státem zadané stavební zakázky, kde byl navíc nasnadě prostor ke korupci. Mnoho kmenových lídrů se tak stalo městskými podnikateli. M. Leezenberg tento proces popisuje jako transformaci „*prekapitalistického*“ prostředí ve striktně kapitalistické, kde kapitál se stal hlavním zdrojem moci a prestiže.¹⁸⁴

---

¹⁸⁰ Míněna stranická loajalita a tribalismus.

¹⁸¹ 51 % obyvatel severního Iráku žilo na venkově. MARR, Phebe: *Modern History of Iraq*. Boulder CA: Westview 1985, s. 285.

¹⁸² *Mudžamma'át* je třeba nutně vnímat jako specifickou formu městské struktury, ve světle toho, že populace se stala zcela závislou na státním přidělovém systému a neměla možnost pokračovat v rurálním způsobu života.

¹⁸³ STORK, Joe: *State power and economic structure: Class determination and state formation in contemporary Iraq*. In: NIBLOCK, Tim (ed.): *Iraq: The Contemporary State*. London: Croom Helm 1982, s. 42.

¹⁸⁴ LEEZENBERG, Michiel: *Urbanization, Privatization, and Patronage: The Political Economy of Iraqi Kurdistan*. University of Amsterdam 2006, s. 8.

Při pohledu na specifikum, jako jsou tábory *mudžamma'át*, je nutno poznamenat, že zdejší obyvatelé byli absolutně odkázáni na distribuční systém, který byl prováděn skrze lídry *mustashar* (neboli poradce), kteří byli oficiálně určeni pro distribuci a byli za to náležitě odměňováni. Není nutno zvlášť zdůrazňovat, že tato role jim vylepšovala politickou pozici, zvyšovala prestiž a dávala možnost ke korupci s dodavateli a vytváření vazeb patronáže s uprchlíky kterým potraviny distribuovali. Ohledně *mustashar* je třeba zmínit ještě jednu důležitou roli, kterou sehráli po uvalení ekonomického embarga na Irák. Protože Irák nemohl importovat potraviny tak, aby stát zajistil potravinovou soběstačnost země do maximální možné míry, pověřil právě *mustashar*, aby podpořili zemědělský sektor na severu Iráku¹⁸⁵ a prakticky drželi zemědělství iráckého Kurdistánu v chodu.¹⁸⁶

Režim v iráckém Kurdistánu, ať ve městech, *mudžamma'át* nebo na vesnici, vytvářel skupinu prostředníků, na kterou se mohl spolehnout a skrze ni tak ovládat politiku v oblasti, kde neměl mocenský monopol. Snahou bylo dosáhnout této závislosti na základě čistě ekonomického vztahu prodejce-zprostředkovatel-zákazník, nebo chcete-li patron-zprostředkovatel-závislý. Pokud byl v tomto případě zahrnut jakýkoliv prvek tribalismu, jednalo se čistě o věc vedlejší, nikoli záměrnou.

Ve chvíli kdy Saddám Husajn v iráckém Kurdistánu vyklidil pozice, logicky se přetrhaly i tyto vazby patronáže. Nejenže Saddám Husajn už neměl zájem jakkoli podporovat rebelující sever, ale ani neměl, díky zastavenému exportu ropy, prostředky na to, aby mohl v tomto obchodu a manipulaci oblasti pokračovat. Naopak nabyl přesvědčení, že bude daleko prozíravější soustředit se na oblast jemu loajální, střední Irák, a pokusit se jiným způsobem zapůsobit a získat si tak úplnou přízeň i šíitského jihu, kde se mu to dařilo skrze neotribalismus. V tomto bodě je důležité si uvědomit, že v iráckém Kurdistánu existovala vrstva obyvatel, která si doteď vydělávala zprostředkováním obchodu mezi státem a obyvateli či kmeny severního Iráku, nebo i prostou distribucí zboží,

---

¹⁸⁵ Vzhledem k tomu, že zemědělství na severu Iráku je díky klimatickým podmínkám levnějším a výnosnějším než na jihu. SANFORD, Jonathan: *Iraq's Economy: Past, Present, Future*. Official report for Congress, 3. červen 200., s. 24.

¹⁸⁶ LEEZENBERG, Michiel: *Urbanization, Privatization, and Patronage: The Political Economy of Iraqi Kurdistan*. University of Amsterdam 2006, s. 9.

ale náhle přišla o svého jediného dodavatele – stát. Pokud tedy finance a zboží nelze díky blokádě hledat ve státním aparátu ani na jiném místě v zemi, je bezpodmínečně nutné tuto spolupráci hledat jinde. Kurdové ji našli v zahraničí, a to sice v přeshraničním obchodu s Tureckem a Íránem, a v zahraničních NNO, které započaly spolu s blokádou figurovat jako hlavní potenciální zdroj příjmu a zboží v oblasti iráckého Kurdistánu.

3.2.1.1. Šedá ekonomika iráckého Kurdistánu

Severní Irák je oblast nehostinných hor a zemědělských usedlostí. Aspoň tak by se toto území dalo jednoduše charakterizovat do doby před začátkem postupné devastace zemědělství a celkové infrastruktury iráckou vládou, která vrcholila kampaní al-Anfal. Kromě toho, že obživa společnosti v této oblasti byla tradičně založená na chovu dobytka a obchodu, disponuje toto území i potenciálně výnosnou komoditou – ropou. V době kdy musely vesnice odolávat útokům vlády, nebyli Kurdové s to nijak významně profitovat z tohoto bohatství. Avšak blokádou severního teritoria a odsunutím veškerého civilního a vojenského aparátu Saddám Husajn jasně uznal, že nemá situaci v severní oblasti zcela pod kontrolou a *„irácký Kurdistán se stává de facto autonomním územím“*.¹⁸⁷ David Lawrence s odstupem času poznamenává, že *„po více jak deset let fungovaly tři provincie severního Iráku de facto jako stát - užívaly vlastní měnu a jejich hranice bránily vlastní ozbrojené složky. Překvapivě a paradoxně embargo OSN, která pomohla zničit ekonomiku Iráku, poskytla iráckému Kurdistánu největší ekonomický boom a nejvyšší možný stupeň osobní svobody za posledních dvacet let.“*¹⁸⁸ Jak je tedy možné, že oblast, která čelí dvojitému embargu je schopna nastartovat něco jako je „ekonomický boom“? Kurdové již dlouhodobě těžili ze strategické polohy u tureckých hranic. Saddám Husajn sice mohl blokovat a kontrolovat vše, co směřovalo z jihu země na sever a obráceně, ale situace na irácko-tureckých hranicích byla mimo dosah jeho vlivu.

---

¹⁸⁷ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003, s. 341.

¹⁸⁸ LAWRENCE, David: *Iraqi Kurds Enjoy a De facto State*. The Christian Science Monitor, 3. května 2000, s. 1.

To otevřelo příležitost ke vzniku obchodní stezky, která nyní mohla fungovat bez toho, aby byla do obchodu zapojena centrální vláda.

Spolu s vypuknutím uprchlické krize, začaly na území severního Iráku působit zahraniční NNO v čele s OSN. Kurdská regionální vláda (dále jen KRV) byla oficiálně založena až 2. července 1992. Tím pádem nemohla ani OSN, ani jiné mezinárodní NNO spolupracovat s Kurdskou regionální vládou na oficiální úrovni. Mezinárodní NNO daly přednost spolupráci s nově vzniklými místními (kurdskými) NNO, jako je KRO (Organizace pro rekonstrukci Kurdistánu), KRA (Pomoc pro Kurdistán) a KSRO (Kurdská organizace pro ochranu a rekonstrukci).¹⁸⁹ Zmírnění rezoluce OSN č. 661¹⁹⁰ přichází s rezolucí OSN č. 687, která umožňuje import a export základních lidských potřeb jako jsou potraviny a lékařské materiály. Nadále ovšem trvá zákaz jakéhokoliv zapojení Iráku do transakcí s ropou.¹⁹¹ Tradiční způsoby jak přepravovat ropu (na tankerech, anebo ropovodem) ovšem odpadávají ve chvíli, kdy je na zemi uvaleno mezinárodní embargo.

Potraviny a lékařské zásoby byly z Turecka dopravovány do iráckého Kurdistánu nákladními automobily po silnici E-24, skrze hraniční přechod Habur. Praxe byla taková, že řidiči kamiónů, kteří dodávali zásoby, brali v Iráku naftu navíc a v Turecku ji výhodně prodávali. S ohledem na cenový rozdíl nafty v těchto zemích se z přepravy humanitární pomoci stal velmi výnosný obchod.¹⁹²

Pašování nafty do Turecka nebylo nic nového. Řidiči kamiónů si tímto způsobem přivydělávali již v průběhu 80. let, ale stále byl jejich hlavním příjmem plat, který obdrželi za transport zboží. Situace se však po roce 1991 rapidně změnila. Hlavním příjmem se nyní stal právě obchod s pašovanou naftou. Existují zprávy o tom, že většinou řidiči ani nevyžadovali plat za převoz zboží, protože jim nešlo o peníze z přepravy, ale jen nutně potřebovali náklad k tomu, aby se dostali

---

¹⁸⁹ GRAHAM-BROWN, Sarah: *Sanctioning Saddam: the Politics of Interevention in Iraq*. Londýn I. B. Tauris 1999.

¹⁹⁰ Úplný zákaz importu a exportu pro Irák.

¹⁹¹ Rezoluce RB OSN č. 687. (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/23/IMG/NR059623.pdf?OpenElement>)

¹⁹² BOZCALL, Firat: *Managing oil in Kurdistan-Iraq: 1991-2003*. Paper Presented to the 3rd Annual Conference of International Association of Contemporary Iraqi Studies (IACIS) 16.-17. července 2008 SOAS, University of London, s. 5.

přes hraniční přechod. Za tímto účelem začali řidiči kamiónů sami kontaktovat a spolupracovat s místními NNO.¹⁹³ Firat Bozcali tento nový způsob obchodu trefně nazývá „ropovodem na kolech“¹⁹⁴. Takovýto ropovod na kolech se brzy stal lukrativním obchodem pro politické organizace v iráckém Kurdistánu a na obou stranách hranice se brzy začaly objevovat rozsáhlé sítě dealerů. Podle Paula Koringa si například takový řidič kamionu na začátku 90. let přišel v průměru na 2000 USD denně.¹⁹⁵

Zdánlivě není jasné, jak může region jako celek zažít ekonomický boom z pašeráků nafty napojených na politické organizace. Faktem je, že ač toto obchodování bylo na základě embarga OSN ilegální, Kurdští vůdci, a potažmo KRV, začali vybírat daně za každý litr pašované ropy. V roce 1992 dosahoval průměrný měsíční příjem z těchto daní cca 2 miliónů USD.¹⁹⁶ Leezenberg uvádí, že příjmy z těchto daní dosahují na konci 90. let 1 miliónu USD denně,¹⁹⁷ což nejsou nikterak zanedbatelné částky. Je zřetelné, že během 90. let se tento obchod dále rozrůstal a nabíral na intenzitě. Zatímco v červenci roku 1992 projelo denně na 500 těchto kamionů, na konci 90. let už to bylo více jak 1500.¹⁹⁸ Podle zpráv bylo možné do Turecka bez problému přepravit 25 tisíc bpd za den.¹⁹⁹ Není nutno zvláště zdůrazňovat, že veškeré tyto obchodní transakce fungovaly díky korupci a klientelismu. Věc na kterou nesmíme zapomínat je, že částky, které jsem výše zmínil představují pouze zisk z daní a ne obchodu jako takového. Informace o přesných výdělcích místních agentů a ostatních subjektů zapojených do tohoto obchodu jsou pochopitelně nedostupné, ale jisté je, že by se těžko tento obchod dále rozvíjel, pokud by nebyl vysoce výnosný.

---

¹⁹³ BOZCALI, Firat: *Managing oil in Kurdistan-Iraq: 1991-2003*. Paper Presented to the 3rd Annual Conference of International Association of Contemporary Iraqi Studies (IACIS) 16.-17. července 2008 SOAS, University of London, s. 6.

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ KORING, Paul: *Kurdistan out of the ashes*. The Globe and Mail, 10. únor 1992.

¹⁹⁶ RUGMAN, Jonathan: *Kurd border reopens to end blockade*. The Guardian, 24. srpen 1992.

¹⁹⁷ LEEZENBERG, Michiel: *Refugee Camp or Free Trade Zone? The Economy of Iraqi Kurdistan since 1991*. In: MAHDI, Kamil (ed.): *Iraq's Economic Predicament*. Lebanon: Ithaca Press 2001, s. 289-319.

¹⁹⁸ BELL, Alistair: *Turkey's embargo busters' easing the pressure on Iraq*. The Herald, 30. červenec 1992.

¹⁹⁹ LEEZENBERG, Michiel: *Refugee Camp or Free Trade Zone? The Economy of Iraqi Kurdistan since 1991*. In: MAHDI, Kamil (ed.): *Iraq's Economic Predicament*. Lebanon: Ithaca Press 2001, s. 289-319.

Je jasné, že s nabytí *de facto* autonomií a uvalenými sankcemi, začala v iráckém Kurdistánu nová éra. Obchod byl plně v rukou kurdských vůdců, kteří fungovali jak skrze místní NNO, kmenové struktury, tak i přímo politické strany. Tím, že centrální vláda neměla v oblasti prážádnou autoritu, zůstaly veškeré zisky z ropy v iráckém Kurdistánu, který tím mohl podpořit soukromé stavební projekty a dále investovat do ropného průmyslu.

Sankce OSN uvalené na Irák a příliv mezinárodní pomoci prakticky umožnily vznik a fungování tohoto ropovodu na kolech. Právě zákaz jakéhokoliv obchodu s ropou dodal této šedé ekonomice lukrativitu a smysl. Mimo sankce a režim humanitární pomoci tu byl fakt, který rovněž dodal tomuto způsobu obchodování na významu, a to sice specifikum ropy, která byla velmi jednoduše pašovatelná. Byla po ní velká poptávka a rozdíl v ceně na obou stranách hranice znamenal zisk, který by obchod s jinou komoditou jen těžko nabídl. Produktem popisované šedé ekonomiky je to, že významným způsobem umožňuje formování státu. Přispívá k tomu, že řízení nákladních aut se stává ziskovým povoláním, a tudíž činí tok spotřebního a jiného zboží do severního Iráku finančně i fyzicky proveditelným. Dále tato šedá ekonomika poskytuje současně přímý i nepřímý zisk skrze odváděné daně severoirácké vládě kurdským politickým organizacím, NNO a kmenům, což ve finále dává velký prostor pro získání a udržení moci a správu oblasti. Šedá ekonomika se stala hlavní arénou, kde se střetávali jak místní agenti, kmeny, místní NNO, později regionální vláda jakožto oficiální orgán moci v oblasti a v neposlední řadě mezinárodní NNO.

3.2.1.2. Role místních NNO

Irácký Kurdistán fungoval po roce 1991 v režimu humanitární pomoci. Aktivity spojené s pomocí a rekonstrukcí byly spjaté s působením zahraničních NNO a místních zprostředkovatelů. Tím, že KRV začala oficiálně existovat až od července roku 1992, měly zahraniční NNO sklon ignorovat místní vládu a obecně preferovaly koordinaci svých aktivit s místními NNO, jako jsou např. KRO a KRA. Často měly zahraniční NNO k dispozici větší rozpočet než samotná vláda. Takto bylo vytvořeno druhé

paralelní centrum a hrozil úpadek efektivity a důvěryhodnosti oficiálně volených zástupců. Strany jako takové se do pomoci a rekonstrukcí nezapojily (vyjma pomoci svým členům a jejich příbuzným). Raději získaly kontrolu nad několika místními NNO, které byly brzy spatřovány jako lukrativní zdroj příjmu a silný nástroj klientelismu a patronáže. Následně bylo možné sledovat stížnosti, že úředníci místních NNO dávají přednost členům stran a jejich příbuzným. S tím, jak si strany dlouhodobě vzájemně nedůvěřovaly a konkurovaly, jejich příslušné NNO měly málo důvodů vytvořit společný plán a koordinovat společně své aktivity. Mezi těmito dvěma stranami probíhala regulérní nařčení z korupce a zpronevěry fondů a materiálů určených k rekonstrukčním misím.²⁰⁰

NNO napojené na KDS byly nejaktivnější v oblasti Badinan, kde byla tradičně největší koncentrace příznivců KDS. VSK se logicky pokusil získat sféru vlivu v oblasti, kterou považoval za sobě spřízněnou, tedy regionu Qaradagh. V oblastech, kde měly obě politické strany vyrovnanou sílu příznivců, se politická a ekonomická převaha jednoduše získávala skrze třídní nebo kmenovou dimenzi. Rivalita mezi KDS a VSK měla tendenci zesilovat a využívat tyto štěpné linie. Proto byla první fáze hlavních bojů mezi KDS a VSK způsobena sporem o území v Qala Diza.²⁰¹ Strany ve městech stále více ukazovaly své snahy monopolizovat místní humanitární organizace, stejně tak jako monopolizovaly politický život. Rozkolu a spolupráci stran KDS a VSK bude věnována celá kapitola, proto v tomto místě nebudu zacházet do podrobností.

Přidělování zahraniční humanitární pomoci se rychle změnilo v arénu a nástroj soutěže mezi místními politickými stranami. I když hlavními aktéry byly vládnoucí kurdské strany, byly zde rovněž pokusy o posílení patronáže a členské základny mezi nekurdskými organizacemi. Proto Turkomanské, stejně tak jako islámské NNO, poskytovaly finanční

---

²⁰⁰ LEEZENBERG, Michiel: *Humanitarian Aid in Iraqi Kurdistan*. Centre d'Etudes Et De Recherches Internationales, Cahiers d'études sur la Mediterranee orientale et le monde turco-iranien 1996, č. 29, s.11.

²⁰¹ LEEZENBERG, Michiel: *Irakisch-Kurdistan seit dem 2. Golfkrieg*. In: BORCK Carsten (ed.): *Kurdologie 1: Ethnizität, Nationalismus, Religion und Politik in Kurdistan*. Münster: LIT Verlag 1997, s. 66.

a potravinou podporu pod podmínkou podepsání prohlášení, že příjemce je Turkoman, respektive dodržuje islámské předpisy oblékání a chování.²⁰²

Místní NNO se tak staly silnými nástroji klientelismu tím, že pomáhaly manipulovat humanitární snahy ku prospěchu politických stran a patronáže tím, že dodávaly zboží do rukou, komu samy uznaly za vhodné. Humanitární pomoc jako taková sama o sobě nevytvořila tuto zkaženou formu obchodu, která částečně vyšla z nenávisti vůči 30 leté vládě ba'ťistického režimu a částečně z rapidní socio-ekonomické transformace. Avšak humanitární pomoc jednoznačně pomohla tyto trendy zdůraznit díky tomu, že v sázce bylo najednou mnohem více, díky přílivu milionů amerických dolarů, úkolu distribuovat pomoc a rozdělit kontrakty pro rekonstrukční projekty. Jinými slovy, zahraniční NNO představovaly zdroj příjmu, který nahradil státní aparát z let minulých.

Pracovníci zahraničních humanitárních organizací si byli těchto vedlejších efektů dobře vědomi, ale neměli představu jak se s nimi efektivně vypořádat. Mezinárodní NNO se dlouhodobě snažily zavést kontrolu a efektivní koordinaci místních NNO, ty ale pochopitelně těmto snahám vytrvale odolávaly. Zejména návrh na zavedení stálého úřadu pro evropské NNO, který by fungoval jako hlavní agent pro spolupráci a koordinaci, se potýkal se zuřivou opozicí.²⁰³

3.2.1.3. Role mezinárodních NNO

Organizace, jako jsou UNICEF, UNESCO, FAO, WHO a WFP, vytvářely a podporovaly pod hlavičkou OSN humanitární projekty v rámci podmínek MOP. Byly to nejen projekty akutní humanitární pomoci, ale rovněž projekty ekonomické rekonstrukce a výstavby, jako např. oprava škol, podpora zemědělství různými chemickými prostředky (např. pesticidy), sanitace vody apod. Většina těchto projektů byla podporována z fondů na základě vázaného účtu, který v praxi znamenal uvolnění zmraženého iráckého kapitálu, jež byl využit pro dobrovolné příspěvky externím humanitárním organizacím. Bezpečnostní rada vytvořila tento

---

²⁰² LEEZENBERG, Michiel: *Humanitarian Aid in Iraqi Kurdistan*. Centre d'Etudes Et De Recherches Internationales, Cahiers d'études sur la Mediterranee orientale et le monde turco-iranien 1996, č. 29, s.11.

²⁰³ GRAHAM-BROWN, Sarah: *Sanctioning Saddam: the Politics of Interevention in Iraq*. Londýn I. B. Tauris 1999, s. 302.

fond vydáním rezoluce č. 778.²⁰⁴ Proto zatímco bylo financování humanitárních projektů v severním Iráku efektivně dublováno, irácká suverenita byla podkopávána ještě podstatnějším způsobem.

Operace OSN byly pomalé, předražené, a neefektivní, a to vše především díky přehnané byrokracii. Veškeré kontrakty bylo nutné nechat potvrdit Sankčním výborem OSN, což odsoudilo některé projekty ještě před jejich začátkem. Následná implementace humanitárních programů OSN měla tendenci probíhat pomalu a neefektivně. Aktivity OSN i zahraničních NNO se pomalu odkláněly od původního cíle – dodávky jídla potřebným a zajištění návratu (kurdských) uprchlíků. Objevila se brzy kritika, že po návratu uprchlíků do jejich domovů, byla dodávka jídla zbytečná a to až přímo nadbytečná, jelikož fungoval distribuční systém.²⁰⁵ Prodloužení přílivu humanitární pomoci akorát zvyšovalo riziko toho, že si obyvatelé zvyknou na přísun pomoci od OSN a stanou se na ni závislí. Nutnost využívání místních prostředníků k distribuci ohromného množství pomoci byla více než zřetelná. Představitelé místních politických stran a kmenoví náčelníci napojení na vládu byli logickými kandidáty pro tuto práci. To ovšem představovalo riziko vytvoření silných vztahů patronace a vzniku nových forem klientelismu a korupce.

Přibližně dvě třetiny rozpočtu humanitární pomoci OSN pro Irák skončily v severních provinciích, a to i přesto, že v některých oblastech²⁰⁶ ve středu a na jihu Iráku byla situace znatelně horší.²⁰⁷ Můžeme spekulovat, že i díky tomuto nepoměru se irácká vláda rozhodla pokračovat v blokádě severní oblasti. Po povstání na jaře roku 1991 byly severní regiony stále závislé na dodávkách jídla a pohonných hmot z Bagdádu. Toto zásobování bylo však od října roku 1991 postupně mírněno, až bylo v červnu roku 1992 ukončeno úplně. To s ohledem na již utvořené vazby a hladké fungování severoirácké šedé ekonomiky, netvořilo pro Kurdy žádný zásadní problém. Následně OSN vyhlásila tzv. *Plán*

---

²⁰⁴ *Rezoluce RB OSN č. 778.* (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/486/45/IMG/N9248645.pdf?OpenElement>)

²⁰⁵ LEEZENBERG, Michiel: *Humanitarian Aid in Iraqi Kurdistan*. Centre d'Etudes Et De Recherches Internationales, Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien 1996, č. 29, s. 6.

²⁰⁶ Zejména hygiena, úroveň zdravotnické pomoci, inflace, bezpečnost.

²⁰⁷ *Výroční zpráva generálního tajemníka OSN o chodu organizace.* 1995. (<http://www.un.org/Docs/SG/SG-Rpt/ch4d-13.htm>)

přípravy na zimu, což znamenalo dodávky jídla a paliva pro oblast severního Iráku. Tyto zásoby byly distribuovány především skrze UNICEF, The World Food Program a CARE international. *Plánem přípravy na zimu* byla více jak polovina humanitární pomoci OSN určena pro oblast severních provincií. Během let 1993 a 1994 750 tisíc z 1,3 milionu konečných příjemců humanitární pomoci žilo v oblasti severního Iráku.²⁰⁸ FAO ve svém reportu o situaci dodávky a přidělu potravinové pomoci poukazuje na to, že severní provincie jsou daleko lépe zásobovány především díky tomu, že na tomto území funguje mnoho místních agentur, které pomáhají s distribucí a koordinací projektů. Report zdůrazňuje, že tyto agentury si nechávají platit hotově.²⁰⁹

Po té, co vláda vyhlásila blokádu a přestala plnit určité funkce, převzaly jejich roli mezinárodní organizace a v určitém smyslu tak prohlubovaly proces privatizace a podporovaly místní klientelismus. S vypršením MOP v březnu roku 1993 vzrůstá význam (tudíž i politický vliv) zahraničních a místních NNO. Za velice polarizovaných okolností bylo pro mezinárodní humanitární organizace velmi obtížné, ba přímo nemožné, zůstat politicky neutrální. OSN měla ambivalentní až paradoxní roli, když bylo institucí, která uvalovala sankce a zároveň byla hlavním poskytovatelem masivní humanitární pomoci. Navíc, její humanitární program byl úzce vázán na politickou agendu některých členských států, především pak USA.

Cíl UNHCR, přesídlení uprchlíků, se dostalo do rozporu s dlouhotrvající vládní politikou arabizace oblasti Kirkúku. V polovině roku 1995 zůstalo cca 140 tisíc vysídlených osob, které pocházely z Kirkúku, ve třech Kurdy ovládaných provinciích.²¹⁰ Zatímco humanitární aktivity zahraničních NNO byly nevyhnutelně politizované, jejich jednání měla omezení jak politická, tak ekonomická. Zahraniční NNO se soustředily především na rekonstrukci zemědělského sektoru. Jejich cílem bylo dostat uprchlíky z *mudžamma'át* a vrátit je zpět do jejich původních obydlí, kde

²⁰⁸ *United Nations Consolidated Inter-Agency Humanitarian Programme in Iraq*. DHA/95/74, Ženeva, březen 1995.

²⁰⁹ *Assessment of the Food and Nutrition Situation in Iraq*. Zpráva pro iráckou vládu připravena FAO OSN, 2000, s. 28. (<http://www.reliefweb.int/library/documents/iraqnutrition.pdf>)

²¹⁰ *Výroční zpráva Generálního tajemníka OSN o chodu organizace*. 1995. (<http://www.un.org/Docs/SG/SG-Rpt/ch4d-13.htm>)

měli pokračovat v jejich produktivním a soběstačném životu. V rámci rekonstrukce zemědělského a venkovského sektoru čelila OSN kromě problémů způsobených nedostatkem koordinace, několika strukturálním potížím založených spíše na dlouhotrvajících charakteristikách domácí a mezinárodní ekonomiky. Zaprvé, to byl mylný předpoklad, že příčiny urbanizace regionu byly převážně (pokud ne pouze) politické, a obyvatelé *mudžamma'át* se automaticky vrátí do jejich vesnic, pokud jim to bude umožněno. Zadruhé, se jedná o předpoklad posloupnosti pozemkové reformy. Po tom, co se irácká vláda stáhla, začaly se místní autority konfrontovat s konkurenčními nároky na stejné území. Jednalo se o spory, které neměly šanci na pokojné vyřešení.²¹¹ Takovéto pozemkové spory bychom mohli členit do odlišných, ale přesahujících kategorií sporu, jako je konfrontace vlastník kontra rolník, vnitrostranický konflikt a dokonce i etnický konflikt. A konečně, humanitární organizace podcenily ničivou sílu celosvětového agrárního trhu, kde byly relativně levné zemědělské výrobky, zejména z Turecka, už dávno k dispozici, díky fungující šedé ekonomice. Kvalita domácí produkce byla rovněž často nízká nedostatkem pesticidů a umělých hnojiv, které byly nedostupné díky dvojitému embargu.

Nicméně mnoho vesnic bylo úspěšně obnoveno a mnoho vesničanů se vrátilo domů, většinou však jen dočasně. Následný ekonomický a politický vývoj ukázal, jak zranitelné toto obnovené existenční zemědělství bylo. Přímý vojenský zásah sousedních zemí výrazně ohrozil úspěchy rekonstrukčních projektů. Zásah turecké armády v březnu roku 1995, s oficiálním cílem rozpráshit guerilly SKP, způsobil těžké období pro obyvatele žijících podél hranic. Různé zdroje hovoří o přibližně 24 tisících vesničanů, kteří byli nuceni opustit své domovy a o 30-60 vesnicích podél turecko-irácké hranice, které byly zničeny jenom během této operace.²¹² Mnoho z těchto vesnic bylo právě nedávno rekonstruováno a znovu obydleno, většina z nich právě za pomoci evropských NNO. Navíc

---

²¹¹ MCCALLISTER, William: *Privatizing Iraq's security services*. 2003, s. 6. (<http://www.stevenpressfield.com/wp-content/pdf/PrivatizingIraqsSecurityServicesIndustry.pdf>)

²¹² *UN Appeal for Iraq Mid-Term Review*. Ženeva, srpen 1995.

v březnu roku 1993 začal Írán s ostřelováním a vpády do Iráku s cílem zneškodnit základny podezřelých příhraničních partyzánských skupin.

Důraz na rekonstrukci zemědělského sektoru znamenal, že města zůstala humanitární pomocí prakticky nedotčena. Přitom právě ve městech žila výrazná většina obyvatel. Podle regionálního Ministerstva pro Rekonstrukci bylo obnoveno 2800 vesnic do konce roku 1995.²¹³ O takovém úspěchu se v případě měst hovořit nedá. Průzkum OFDA z roku 1994 ukazuje, že města vykazují soustavné zhoršování sociální a ekonomické situace. Je to dáno tím, že se nevěnovala dostatečná pozornost rychle stoupající nezaměstnanosti a zvyšujícímu se počtu městských rodin, které končily na ulici.²¹⁴ Tyto nezaopatřené rodiny byly zcela závislé na humanitární pomoci NNO. Tato situace přímo vybízela k prohlubování a upevňování patronáže.

I když se kurdské elity pokoušely vyjednat rozšíření svých práv a svobod uvnitř Iráku, nastala situace po roce 1992 podnítila diferenciaci místo unifikace mezi Kurdy a Araby. Akce vedené USA, zabránit dalšímu vlivu Saddáma Husajna v kurdské oblasti, posílilo názor, že identita iráckých Kurdů je oddělena od Bagdádu.²¹⁵ Od roku 1991 převzal irácký Kurdistan teritoriální identitu odděleně od centrálního a jižního Iráku. Navíc na rozdíl od doby kolonialismu, kdy přítomnost okupačních sil dokázala Kurdy a Araby sjednotit v anti-imperialistickou alianci, se nyní v Iráku naopak prohloubily etnické a náboženské štěpné linie.²¹⁶

Rekonstrukční projekty trpěly nedostatkem organizace a koordinace mezi regionální vládou a NNO a mezi NNO a jednotlivými ministry, kteří měli tyto projekty na starosti. Místo nich se iniciativy často chopili místní agenti, kteří pomocí korupce domlouvali a zprostředkovávali stavební projekty a dodávku materiálu. Proto oblasti, které byly snadno dostupné z tureckých hranic (např. Badinan), dosáhly na výrazně větší podíl pomoci

---

²¹³ United Nations Consolidated Inter-Agency Humanitarian Programme in Iraq, DHA/95/74, Ženeva, březen 1995.

²¹⁴ BHR/OFDA Annual Report Of the U.S. Agency for international Development Bureau for Humanitarian response Office of U.S. Foreign Disaster Assistance. s. 46-47. (http://www.usaid.gov/our_work/humanitarian_assistance/disaster_assistance/publications/annual_reports/pdf/AR1994.pdf)

²¹⁵ NATALL, Denise: *The Kurds and the State: Evolving National Identity in Iraq, Turkey, and Iran*. Syracuse University Press 2005, s. 67.

²¹⁶ Tamtéž.

než oblasti, které leží na jih od 36. rovnoběžky (např. Germian).²¹⁷ Snahy zavést efektivnější a akceschopnější Radu pro rozvoj lze hodnotit jako neúspěšné, nedokázala totiž donutit zahraniční NNO k větší spolupráci a místo toho se rozmáhaly praktiky klientelismu a korupce.

Paralelně k tomu stále probíhala, částečně úspěšná, snaha distribuce humanitární pomoci, jejíž hlavním patronem byla OSN. Základním rámcem, na kterém probíhala tato humanitární pomoc, byla již výše zmíněná dohoda MOP mezi iráckou vládou a OSN. Tato dohoda umožnila distribuci veškeré možné humanitární pomoci (jídlo, léky, základní hygienické potřeby) tak dalece, jak jen to irácká vláda OSN dovolila. Vláda do určité míry profitovala z MOP. To, která oblast dostane jakou pomoc, bylo plně na rozhodnutí centrální vlády, a ta si za to nechala dobře zaplatit.²¹⁸

Obecně lze říci, že aktivity OSN podkopaly kontrolu centrální vlády nad svým obyvatelstvem tím, že OSN částečně uznala další kroky, které podporovaly autonomii *de facto* separovaných severních provincií, mimo jiné distribucí pomoci i do severních provincií bez souhlasu centrální vlády. V březnu roku 1993 Bagdád odmítl prodloužit MOP, které bylo do té doby pravidelně prodlužováno. Zároveň deklaroval, že aktivity jakékoliv NNO, která bude působit v oblastech severního Iráku, budou považovány za ilegální. Po tomto oznámení proběhlo několik pokusů o atentát na zahraniční humanitární pracovníky a dokonce i na hlídky OSN.²¹⁹ Po čase se tyto praktiky zastavily, ale při rozbrojích mezi KDP a VSK v květnu roku 1994 propukly opět nanovo.

Nechtěným vedlejším produktem působení zahraničních NNO bylo posílení vlivu irácké vládní opozice. Finanční výhody, které byly spojeny se spoluprací na místních rekonstrukčních projektech, jednoznačně posílily vliv místních stran a vazeb patronáže. Navíc místní NNO se brzy staly důležitým faktorem v měnící se ekonomice. Pracovaly typicky pro soukromý zisk a staly se jistým druhem místního zprostředkovatele kontraktů sponzorovaným zahraničním kapitálem, a tím dále

---

²¹⁷ LEEZENBERG, Michiel: *Humanitarian Aid in Iraqi Kurdistan*. Centre d'Etudes Et De Recherches Internationales, Cahiers d'études sur la Mediterranee orientale et le monde turco-iranien 1996, č. 29, s 6.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Tamtéž.

vyprazdňovaly formální vládní struktury. Místní NNO byly v jistém smyslu dědicové dřívějších soukromých zprostředkovatelů placených vládou, nyní však získávaly finanční prostředky od mezinárodního společenství. Problémem kterým trpěly místní NNO byla především vzájemná nechuť spolupracovat mezi sebou, jejich vztah by se dal definovat jako vysoce konkurenční.

4. STATUS A FUNGOVÁNÍ IRÁCKÉHO KURDISTÁNU PO ROCE 1991

De jure status iráckého Kurdistánu je jednou z dlouhodobě řešených otázek jak pro kurdské elity, centrální iráckou vládu, tak i mezinárodní společnosti. Co ovšem reálně vystihuje fungování této oblasti a život obyvatel je *de facto* status. V kontextu předchozích kapitol této práce je zřejmé, že oficiálně volené autority se neshodují s těmi, které skutečně řídí vnitřní politiku země a život obyvatel, a to platí jak pro irácký Kurdistán, tak i pro zbytek Iráku. Kapitola 3.2. byla zaměřena na to, jakým způsobem došlo k vyplnění mocenského vakua a co akcelerovalo ekonomiku této oblasti. Zahraniční renta a tradiční vazby občanské společnosti se ukázaly být zásadními faktory při transformaci moci v iráckém Kurdistánu. Nasnadě je však otázka, do jaké míry je tento způsob správy země životaschopný a udržitelný. A jak vůbec popsat a pojmenovat to, co je nazýváno *de facto* autonomní oblastí irácký Kurdistán?

4.1. Kurdská občanská společnost po roce 1991

V severním Iráku, stejně jako ve zbytku země, byla a je velmi významným znakem společnosti její kmenová hierarchie, jejímuž fungování byl věnován značný prostor v předcházející kapitole. Nechci, aby čtenář nabyl dojmu, že kmeny na severu Iráku žádným způsobem nekomunikovaly s centrální vládou, protože by to bylo zavádějící. Na druhou stranu se v této souvislosti zdráhám použít výrazu „spolupracovaly“, jelikož to dle mého názoru rovněž nevystihuje jejich interakci. Spolupráci si představuji jako vztah, kde strany fungují zcela dobrovolně a ku prospěchu obou stran. Vztah kurdských kmenů vůči státnímu aparátu se dá zjednodušeně kategorizovat na ty, kteří odolali výhrůzkám a perzekucím a na ty, kteří byli násilím nebo hrozbou násilí donuceni ke „spolupráci“. Trest pro šejchy, kteří odmítli spolupracovat, býval různorodý, od násilné migrace přes upření finančních prostředků a pracovních míst až po smrt. S tím, že pracovní místa v rolnických asociacích a Bagdádu byla okamžitě nabídnuta jejich kmenovým rivalům,

kteří, jak režim doufal, si z osudu svého předchůdce vezmou ponaučení.²²⁰ Přemístění, nahrazení a rozdělení kmenů nebylo nic nového. Jedná se o klasickou techniku, jak oslabit kmeny a převzít moc v oblasti. Přesně takto postupovali nejprve Osmané a později i Britové.²²¹

Ačkoliv jedním z cílů centrální vlády bylo oslabit tyto kmenové struktury, stejně tak, jak se o to režim snažil v celém Iráku, druhým motivem bylo to, že díky neústupné severoirácké opozici to byla jediná možnost, jak nějakým způsobem ovlivňovat politiku a běh věcí v severním Iráku. Jen zdůrazním to, co jsem již psal dříve, a to sice fakt, že severní Irák byl až do 90. let silně rurální a kmenová společnost má nejsilnější vazby právě na venkově. Tudíž je zřejmé, že manipulace s kmeny severního Iráku byla pro režim Saddáma Husajna klíčem k vládnutí v oblasti iráckého Kurdistanu.

Pokud se zaměříme na úzkou skupinu těch, kteří „spolupracovali“ s režimem, tak ti byli režimem označováni jako *mukhtar* (vyvolení), což byli šejchové, kteří fungovali jakožto prostředníci mezi centrální vládou a kmeny na severu Iráku, a *mustashar* (poradci), kteří byli Kurdy nazýváni *Jash* (zrádci národa), jež nebyli nic jiného než kolaboranti, kteří vojensky podporovali Saddáma Husajna a neměli problém použít proti vlastním lidem, rozuměj Kurdům, vojenskou sílu.²²²

Nazvat tribalismus v případě severního Iráku přeživší strukturou z dob minulých, by bylo přílišným zjednodušením. Na druhou stranu, definovat ho jako neotribalismus v takovém pojetí, jako ho chápeme v případě středního a jižního Iráku, za kterým stál Saddám Husajn, by bylo vůbec mylné. Tribalismus, který se po letech perzekucí začal opět vynořovat do popředí kurdské politiky po roce 1991, se neobjevil, aby zaplnil společenské mezery, které po sobě zanechala politika Saddáma Husajna, když vyklízel pozice, ale jako důsledek intervence. Patronáž po roce 1991 lze jen stěží popsat jako formu zprostředkování mezi jednotlivcem a státem. Staré státní instituce se zhroutily a nový

---

²²⁰ BARAM, Amatzia: *Neo-Tribalism in Iraq: Saddam Hussein's Tribal Policies 1991-96*. International Journal of Middle East Studies, 29, únor 1997, č. 1, s. 6.

²²¹ MUSIL, Alois: *Arabia Deserta*. New York: American Geographical Society of New York, 1927, s. 435.

²²² Middle East Watch: *Genocide in Iraq: The Anfal Campaign Against the Kurds*. New York: Human Rights Watch, 1993, s. 161-166.

byrokratický aparát se nemohl rozvíjet. Nastalo tedy to, že se stranická patronáž stala prakticky institucionalizovanou, nejlépe proveditelnou a nejvýhodnější možností pro uskutečňování jakéhokoliv obchodu, a to ať už se jednalo o jednotlivce či kmeny.²²³ Tento fakt musíme přičíst nejen mocenskému vakuu, které po sobě zanechal Saddám Husajn, ale rovněž neustálému soupeření a vytrvalé neochotě spolupráce KDS a VSK.

Ať už slovní spojení „institucionalizovaná patronáž“, která je v zásadě označována jako neformální vztah, zní jakkoli jako protimluv, je nutné si uvědomit, že přesně tohle se v iráckém Kurdistánu začalo stávat skutečností.

4.2. KDS a VSK – nesmiřitelný konflikt?

Na úvod je třeba poukázat na fakt, že nevraživost mezi těmito dvěma politickými stranami není nutně otázkou neshodného politického programu či odrazem nenávisti M. Barzáního a D. Talabáního, ale že tato diverzifikace názorů a postojů je hluboce zakořeněna do společnosti. Rozkol mezi KDS a VSK, potažmo mezi M. Barzáním a D. Talibáním, je všeobecně přijímaný jako výsledek sporu o území.²²⁴ Ve skutečnosti existuje mnoho dalších společenských, politických, ekonomických a historických důvodů pro rivalitu mezi těmito hlavními kurdskými politickými skupinami.

Oblast iráckého Kurdistánu je „politicky“ rozdělena na dvě přibližně stejné části. Hasan Özmen je přesně vytyčuje řekou Zab a oblastmi Badinan a Soran.²²⁵ Pro přehlednost této dichotomie považuji za dostačující pracovat s mírně zjednodušeným rozdělením podpory dle provincií, kde VSK dominuje provincii Sulajmáníja a KDS provinciím Dahúk a Arbíl. V severozápadním regionu, který odpovídá provinciím Dahúk a Arbíl se mluví dialektem kurmándží, který využívá latinku. Zatímco v Sulajmíníji je používaným dialektem soraní, kterým se hovoří rovněž v Íránu a využívá arabské abecedy. Ačkoliv se oba tyto dialekty souhrnně nazývají kurdštinou, rozdíl v nich je natolik značný, že způsobuje

---

²²³ LEEZENBERG, Michiel: *Urbanization, Privatization, and Patronage: The Political Economy of Iraqi Kurdistan*. University of Amsterdam 2006, s. 23.

²²⁴ BARKEY, Henry: *Kurdish Geopolitics*. *Current History*, 96, 1997, č. 606, s. 3.

²²⁵ ÖZMEN, Hasan: *Ira'taki Kürt Partiler Arasandaki İhtilafin Nedenleri*. *Avrasya Dosyası*, 3, 1996, č. 1, s. 50.

vážné problémy v komunikaci.²²⁶ Ačkoliv obě tyto skupiny lidí vyznávají (převážně) stejné náboženství – sunnitskou formu Islámu,²²⁷ nalezneme rozpor i zde. Zatímco příznivci KDS vyznávají nakšbandí tariq, v oblasti Soran je běžný kauri tariq, tedy mezi příznivci VSK.²²⁸ İrfan Ülger poznamenává, že rozdílný způsob života a praktikování náboženství rozdělily tyto dva tábory ještě podstatnějším způsobem. Je třeba poznamenat, že obě politické strany jsou i přes víru svého elektorátu striktně sekulární. İ. Ülger rovněž trefně píše, že většinu času měli Kurdové v severním Iráku dva nepřítelé - režim Saddáma Husajna a druhou kurdskou skupinu.²²⁹

V květnu roku 1992 se konaly volby do stopětičlenného regionálního parlamentu, které dopadly předpokládaným výsledkem. Zvítězila KDS s cca 45 % hlasů a 51 křesly v parlamentu, zatímco VSK získal téměř 44 % hlasů a 49 křesel. Zbývajících pět křesel je vyhrazeno pro menšiny. Žádná jiná strana nepřekonalá 7% uzavírací klauzuli.²³⁰ Vznikl oficiálně mocenský orgán – KRV a vzhledem k výsledku voleb, byli jak M. Barzání, tak D. Talabání navrženi, aby stanuli v čele. Strany se dohodly na tom, že si i přes výsledky voleb rozdělí křesla v poměru 50 na 50.

KDS vznikla v srpnu roku 1947, kdy se rovněž Mustafa Barzání stal lídrem strany. M. Barzání převzal pozici prvního muže ve straně po svém otci Mullovi Mustafovi, který byl symbolem tradičního pojetí politiky v oblasti - stavěl kmenové vazby nade vše a tedy i politiku. Rovněž mu lze přičíst jeho přehnané spoléhání na pomoc USA a Íránu v roce 1975, což dle P. Sluggleta byl důvod, který vedl k drtivé porážce Kurdů v roce 1975.²³¹ Strana se postupně stala organizací, do které se přidávaly rozličné kurdské skupiny. KDS by se tedy dala definovat jako koalice různých frakcí zaměstnaných v jedné organizaci. M. Barzání podle všeho zdědil elektorát

---

²²⁶ ÖZMEN, Hasan: *Ira'taki Kürt Partiler Arasandaki İhtilafin Nedenleri*. Avrasya Dosyası, 3, 1996, č. 1, s. 50, s. 57.

²²⁷ Pominu-li zanedbatelné procento Kurdů vyznávající křesťanství, judaismus a specifické formy přírodních náboženství.

²²⁸ ÖZMEN, Hasan: *Ira'taki Kürt Partiler Arasandaki İhtilafin Nedenleri*. Avrasya Dosyası, 3, 1996, č. 1, s. 59.

²²⁹ ÜLGER, İrfan: *Düşman Kardeşler: KYB ve KDP*. Avrasya Dosyası, 3, 1996, č. 1, s. 208.

²³⁰ BADRAN, Ahmed: *1992 parliamentary Elections in Iraqi Kurdistan*. (<http://www.knn.u-net.com/parlim~1.htm>)

²³¹ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irak od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003, s. 342.

po svém otci, protože jeho typickými voliči byli lidé s tradičním názorem na roli kmenů v životě a nejevili zájem o jakékoliv reformy starých sociálních struktur. Opozice levicových intelektuálů v čele s D. Talabáním a Ibrahimem Ahmetem začala být patrná v roce 1964, kdy počala ostrá kritika M. Barzáního vedení. Samotná fragmentace KDS začala být evidentní po podpisu Alžírské dohody (1975).²³²

D. Talabání a jeho frakce zakládají v červnu roku 1975 VSK. Důsledek Alžírské dohody pro Kurdy výborně vystihuje fakt, že KDS byla po roce 1975 značně oslabena a trvalo jí celý rok než se konsolidovala a začala zpět získávat přijatelnou podporu. Tradiční členskou základnou KDS představují kmeny sídlící v regionu Badinan blízko hranic s Tureckem. KDS v roce 1976 otevřeně vyhláší jako cíl strany získání autonomie pro irácký Kurdistan.²³³ Mottem strany se stává: „*Demokracie v Iráku, autonomie pro Kurdistan*.“²³⁴ Ačkoliv prohlašuje záměr vytvoření autonomního Kurdistanu, jedním dechem dodává, že se jedná o záměr pouze v rámci iráckého státu. KDS je VSK a dalšími levicovými intelektuály kritizována za to, že příliš spoléhá a využívá kmenových struktur, místo toho, aby se je pokoušela vymístit.²³⁵

VSK je druhým největším politickým uskupením iráckých Kurdů a má svou podporu v regionu Soran u hranic s Íránem. Hlavním znakem této strany je především její zarytá levicová ideologie, považuje se za Marxistickou stranu a je součástí Socialistické internacionály.²³⁶ Ve srovnání s KDS, která je brána za tradiční, je VSK označován za „*progresivní*“.²³⁷ Členskou základnu představují lidé pocházející ze vzdělanějších a movitějších rodin z velkých měst na východě a jihu iráckého Kurdistanu.

Skutečností je, že severní Irák byl rozdělen do dvou oddělených teritorií, kde M. Barzání a D. Talabání vytvořili vlastní administrativní

---

²³² ÜLGER, İrfan: *Düşman Kardeşler: KYB ve KDP*. Avrasya Dosyası, 3, 1996, č. 1, s. 210.

²³³ BERZENCI, Sheikh: *Irak Kürdistan'ında Mevcut Durum*. Avrasya Dosyası, 3, 1996, č. 1, s. 193.

²³⁴ GUNTER, Michael: *Kurdish Infighting: The PKK-KDP Conflict' The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s*. The University of Kentucky Press 1996, s. 51.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ ÖZMEN, Hasan: *Ira'taki Kürt Partiler Arasındaki İhtilafın Nedenleri*. Avrasya Dosyası, 3, 1996, č. 1, s. 57.

²³⁷ FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003, s. 342.

aparát a vojenskou kontrolu. Přejezd na území ovládané konkurenční politickou stranou byl hlídán a i převážené zboží bylo kontrolováno, jelikož zde byl velký boj o omezené zdroje a nedostupné produkty. V době sankčního režimu tento problém vstoupil do popředí.²³⁸

Jako příklad toho, jakým způsobem si KDS a VSK dělají vzájemné naschvály, bych rád uvedl kauzu Asia Cell. Ačkoliv po roce 2005 se obě strany dohodly na smíru uvnitř regionálního parlamentu, tak stále ovládaly své subregiony separátně, jelikož se nebyly schopny dohodnout na podobě provizorního kabinetu, který měl fungovat do parlamentních voleb.²³⁹ Absurdnost této nespolupráce byla korunována případem, kdy mobilní společnosti Asia Cell se sídlem v Sulajmáníji, která měla kontrakt na vystavění vysílačů pro mobilní sítě a následně poskytovat mobilní služby v subregionu ovládaném VSK, bylo odmítnuto provozování svých služeb v subregionu spravovaném KDS. KDS místo toho pověřila poskytováním této služby Korek Telecom Ltd, který má své sídlo v Arbílu a jeho ředitelem je Sirwan Mustafa, synovec M. Barzáního.²⁴⁰ Ve výsledku tedy mobilní telefony, které fungovaly v Sulajmáníji, nefungovaly v Arbílu a Dohúku a *vice versa*. I když se jedná o kauzu, která se stala po roce 2003, není třeba za tím hledat nějaký zlomový rok. Způsob (ne)spolupráce KDS a VSK vykazuje dlouhodobou kontinuitu a aktuální události akorát poskytují méně či více příležitostí dát tomuto soupeření vyniknout.

Je málo politických cílů, na kterých se obě strany shodnou, ale mezi takové patří nutnost připojení i zbývajících částí Iráku s kurdskou většinou ke kurdské autonomní oblasti. Je nutno vědět, že hlavní kurdské strany neměly pod svou správou všechny oblasti, kde měli Kurdové většinu. Zájem dostat pod svůj přímý vliv i tyto oblasti, byl vysloven již dávno a je také uveden v Manifestu 1970. S ohledem na význam této snahy, která vyvolává mnoho emocí napříč celým Irákem, nemohu nezmínit oblast Kirkúk. Provincie Kirkúk se svým hlavním městem Kirkúk patří mezi nejožehavější téma současného Iráku. Tato oblast produkuje přibližně polovinu celkové irácké ropy a dle odhadů jsou zde

---

²³⁸ ÜLGER, İrfan: *Düşman Kardeşler: KYB ve KDP*. Avrasya Dosyası, 3, 1996, č. 1, s. 210.

²³⁹ LEVIK, Inur: *Talabani: visit of Barzani to White House is recognition of identity of Iraqi Kurdistan*. New Anatolian, 30. říjen 2005.

²⁴⁰ BIRCH, Nicholas: *Kurds disconnect digger than phones*. Washington Times, 7. listopad 2005.

nejvýznamnější zásoby ropy v celém Iráku. Tento fakt činí tuto oblast neuvěřitelně lukrativní a je pochopitelné, že Kurdové mají o toto území zájem a centrální vláda ho nechce dát zadarmo. Kirkúk s přibližně 750 tisíci obyvateli je čtvrté největší město Iráku. Zajímavé je etnické složení tohoto města. Nalezneme zde Kurdy, Araby, Asyřany a Turkmeny.²⁴¹ A právě spolu s Turkmeny řeší Kurdové problém, čím je Kirkúk vlastně „Jeruzalém“. Toto město je příznačné svou migrací jako žádné jiné město v Iráku. Během vlády strany Ba'ť zažilo toto město politiku arabizace v plné míře. Po převratu v roce 2003 se však opět začalo plnit Kurdy, a to jak těmi původními obyvateli, tak i novými přistěhovalci. A v tom je právě problém. Faktem je, že o osudu města a provincie mělo již dávno rozhodnout referendum. Kurdské elity však zřejmě nehodlají nic ponechat náhodě a povzbuzují Kurdy, aby se stěhovali do Kirkúku a naopak Arabům nabízí cca 15 tisíc USD, pokud město dobrovolně opustí.²⁴² Že je to zajímavá politika, která jistě tíhne k tomu, aby během referenda byla většina respondentů kurdské příslušnosti, asi netřeba nijak zvlášť zdůrazňovat. Věnovat se problému Kirkúku by vydalo na samostatnou práci, takže se vzhledem k rozsahu této práce omezím pouze na takto stručný výklad.²⁴³

4.2.1. Občanská válka

Konflikt, který vypukl na území iráckého Kurdistánu v květnu roku 1994, vešel ve známost jakožto kurdská občanská válka. Nejednalo se o nic menšího než otevřené boje mezi ozbrojenými jednotkami dvou hlavních kurdských stran. A co bylo spouštěčem tohoto konfliktu? Pokud bychom se domnívali, že je to ideologie, neschopnost dosáhnout politické dohody, kulturní rozdíly nebo boj o zakázky, měli bychom pokaždé alespoň částečně pravdu. Ačkoliv je podnětem vypuknutí bojů označován spor o půdu, důvodem byl především obchod, což potvrzují i někteří

---

²⁴¹ RANGWALA, Herring: *Iraq in Fragments: The Occupation and its Legacy*. Hurst Company, Londýn 2006, s. 24-25.

²⁴² IRIN: *IRAQ: Arabs leave Kirkuk ahead of referendum*. (<http://www.irinnews.org/PrintReport.aspx?ReportID=70402>)

²⁴³ Pro podrobnější pochopení problematiky Kirkúku např.: ASTARJIAN, Henry: *The Struggle for Kirkuk: The Rise of Hussein, Oil, and the Death of Tolerance in Iraq*. Praeger Security International 2007.

odborníci.²⁴⁴ Zatímco KDS, vzhledem k tomu jaké území ovládá, měla kontrolu nad obchodem směřujícím přes hraniční přechod s Tureckem, VSK na druhou stranu ovládal obchod na irácko-iránském hraničním přechodu. I když obchod na irácko-iránské hranici zahrnoval luxusní zboží jako drahý alkohol, cigarety, doutníky apod., výnosy z obchodu zdaleka nedosahovaly takové výše, jako poskytoval KDS ropovod na kolech.²⁴⁵

Dělení provizí z přeshraničních obchodů bylo tím zásadním tématem, které tyto strany řešily. Prvotně se zisky rozdělovaly spravedlivě mezi členy FIK. Po volbách v roce 1992, které skončily drtivou převahou KDS a VSK, se postupovalo tak, že vláda obdržela určité procento z příjmu a ostatní strany již byly z rozdělování vyloučeny, což pochopitelně vede k oslabení opozice a bohatnutí a upevňování pozic KDS a VSK. Isam al-Khafadží upozornil na velmi zajímavou informaci, a sice že KDS odmítla odevzdat podíl na obchodu v souhrnné částce 35 milionů USD z toho důvodu, že podezřívala VSK z konfiskace 19 milionů USD z Centrální banky Kurdistánu v roce 1994. VSK toto nařčení odmítl. Tento incident by se dal hodnotit jako spouštěč občanské války, nebo pomyslná poslední kapka.²⁴⁶

Občanská válka způsobila, že irácký Kurdistán byl *de facto* rozdělen na dva subregiony. Hraniční přechody byly posíleny a bylo nově vybíráno clo za přepravu zboží z jednoho subregionu do druhého. Šedá ekonomika fungovala i během občanské války. Ropovod na kolech, obchod s luxusním zbožím a mezinárodní pomoc tak nepodpořily výstavbu jednoho státu – iráckého Kurdistánu. Ale občanská válka znamenala to, že se v oblasti iráckého Kurdistánu formovaly *de facto* státy dva a to pod kontrolou KDS a VSK v jimi spravovaných regionech. Každá strana etablovala vlastní vládní úřad a spolu s jejich podpůrnými institucemi, jako jsou pešmergy

---

²⁴⁴ GUNTER, Michael: *The Kurdish Predicament in Iraq: A Political Analysis*. New York: St. Martin's Press 1999; KHAFADŽI, Isam: *The Destruction of Iraqi Kurdistan*. Middle East Report, prosinec 1996, č. 201, s. 35-38; LAWRENCE, David: *Shaky De facto Kurdistan*. Middle East Report, léto 2000, č. 215, s. 24-26; LEEZENBERG, Michiel: *Humanitarian Aid in Iraqi Kurdistan*. Centre d'Etudes Et De Recherches Internationales, Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien 1996, č. 29.

²⁴⁵ BOZCALI, Firat: *Managing oil in Kurdistan-Iraq: 1991-2003*. Paper Presented to the 3rd Annual Conference of International Association of Contemporary Iraqi Studies (IACIS) 16.-17. července 2008 SOAS, University of London, s. 9.

²⁴⁶ KHAFADŽI, Isam: *The Destruction of Iraqi Kurdistan*. Middle East Report, prosinec 1996, č. 201.

nebo místní NNO, spolupracovaly s mezinárodními NNO.²⁴⁷ Jak G. Stansfield poznamenává: *“Pokoušet se po roce 1991 popsat, jak se strany lišily v politickém programu a občanské podpoře, by byla jen marná snaha. Jediné společné, co přetrvává, je jejich vzájemná antipatie.”*²⁴⁸

Mezinárodní humanitární pomoc určitým způsobem rovněž přispěla ke zhoršení vztahů KDS a VSK. Zaprvé, absence dlouhodobého rozvojového plánu a přísun kapitálu vyvolal vznik šedé ekonomiky, která fungovala skrze tradiční struktury a prostředníky, obojí napojeném na politické strany. To neznamenal nic jiného než nelítostný konkurenční boj o zakázky, a potažmo zahraniční kapitál, což bylo zásadním příjmem politických stran. Zadruhé, nové ekonomické prostředí akcelerovalo společenskou nerovnost, která byla rozdělena na ty, kteří profitují díky mezinárodním NNO, a ty (většinu) kteří zůstávají nadále chudí a závislí. Humanitární společenství dále fragmentovalo území iráckého Kurdistanu umožněním vytváření cenových rozdílů ve zboží mezi jednotlivými regiony, které ve výsledku vyvolaly vnitřní soupeření a boje o moc mezi zprostředkovateli. D. Natali přístup zahraničních NNO shrnuje: *„spíše než by se snažily o posílení kurdské jednoty, NNO a zahraniční vlády podporovaly fragmentaci separátním vyjednáváním se dvěma hlavními vůdci - Barzáním a Talabáním jako s vůdci jednotlivých stran, a ne jako zástupci kurdského národa.”*²⁴⁹

To, do jaké míry se jednotlivé politické strany staly závislé na externích patronech, zhoršilo ekonomickou sféru mezistranického konfliktu. Turecko vyplatilo KRV v srpnu roku 1993 13,5 milionů USD, což bylo jeho díky za to, že KDS akceptovala a povolila Turecku vstup na její území a podpořila přeshraniční boj proti SKP. Ve stejnou dobu však Turecko spolupracovalo se Saddámem Husajnem na tom, aby ekonomicky oslabili severní Irák tím, že přestalo akceptovat starý IQD²⁵⁰, čímž

---

²⁴⁷ BOZCALI, Firat: *Managing oil in Kurdistan-Iraq: 1991-2003*. Paper Presented to the 3rd Annual Conference of International Association of Contemporary Iraqi Studies (IACIS) 16.-17. července 2008 SOAS, University of London, s. 9.

²⁴⁸ STANSFIELD, Gareth: *Iraqi Kurdistan: Political development and emergent democracy*. Londýn a New York: Routledge Curzon, 2003, s 96.

²⁴⁹ NATALI, Denise: *The Spoils of Peace in Iraqi Kurdistan*. Middle East Studies Association Conference 2005, s 8.

²⁵⁰ Starý IQD, který v tuto dobu platil již pouze v iráckém Kurdistanu a ve zbytku Iráku platil nový IQD. Irácký Kurdistan si ponechal jinou měnu, aby se tak vyvaroval případných ekonomických obtíží zbytku Iráku. STANSFIELD, Gareth: *The Kurdish*

se snažili omezit přeshraniční obchod a pobídnout tím obchodníky, aby obchodní stezka vedla skrze Mosul, který byl pod kontrolou Saddáma Husajna.²⁵¹ Podobně garantoval Írán podporu VSK výměnou za podporu VSK proti Kurdské demokratické straně Íránu (dále jen KDSI), což bylo ve stejnou chvíli, kdy KDSI finančně podpořilo Islámské hnutí Kurdistánu proti VSK. Navíc KDS tajně jednala se Saddámem Husajnem o vypuzení VSK z Arbílu. Tato spolupráce vešla ve známost jako „invaze Arbílu“. Nešlo o nic jiného než o boj vládních jednotek bok po boku s VSK proti KDS. VSK se z této porážky zvládl rychle konsolidovat, avšak za podpory Íránu. Vytyčená mírová linie sloužila jako *de facto* rozdělení Kurdistánu.²⁵² Důsledky tohoto konfliktu, který začal v roce 1994 a skončil v roce 1998 po výrazné mezinárodní intervenci, byly mnohoznačné. Zaprvé, umožnil oponentům kurdských autonomních snah označit toto hnutí za nezávislost jako pre-moderní, rozdělené, kmenové a proto také neschopné zastupovat irácký Kurdistán v jakémkoli institucionálně zakotveném autonomním orgánu.²⁵³ Zadruhé, byla kurdská populace to, co se dá dle M. Leezenberga nazvat „společnost post-občanské vlády“, ve které dědictví domácího konfliktu posílilo a dokonce institucionalizovalo patronáž, především skrze taktiku trvalého udržování nedostatku.²⁵⁴

Konflikt mezi KDS a VSK je často nazýván jako „sebevražedný“, ale je třeba si uvědomit, kdo tímto konfliktem skutečně trpí, a komu naopak slouží více než dobře. Děsivé následky, které tento nesvár přinesl, ať už se jedná o oběti, nebo devastaci měst, vesnic a polí, měl největší dopad na samotnou populaci. Naopak se dá říci, že tento konflikt sloužil oběma stranám ku prospěchu. Osobní nevraživost mezi M. Barzáním a D. Talabáním sice do jisté míry dává této rivalitě náboj, ale těžko bychom zde

---

Dilemma: The Golden Era Threatened. In: DODGE, Toby – SIMON, Steven: *Iraq at the Crossroads: State and Society in the Shadow of Regime Change.* Routledge 2003, s.135.

²⁵¹ Interview s ministrem financí Sarkis Aghajnem, Irák, leden 2007. citováno v CHOREV, Matan: *Iraqi Kurdistan: The Internal Dynamics and Statecraft of a Semistate.* Al Naklah, Journal for issues related to Southwest Asia and Islamic Civilization, podzim 2007, s 5.

²⁵² Interview s tehdejším ředitelem blízkovýchodní pobočky Human Rights Watch v Ománu, Dr. Hania Muftim, prosinec 2006. Citováno v CHOREV, Matan: *Iraqi Kurdistan: The Internal Dynamics and Statecraft of a Semistate.* Al Naklah, Journal for issues related to Southwest Asia and Islamic Civilization, podzim 2007, s. 5.

²⁵³ ROMANO, David: *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization and Identity.* Cambridge: Cambridge University Press 2006, s. 211.

²⁵⁴ LEEZENBERG, Michiel: *Iraqi Kurdistan: Contours of a Post-Civil War Society.* Third World Quarterly, 2005, č. 26, s 640.

mohli hledat příčinu těchto brutálních a tvrdošijných bojů. Motivaci je třeba hledat někde jinde. V severním Iráku bylo příliš mnoho jednotlivců a i kmenů, kteří měli zájem na udržování válečné ekonomiky a role slabého a závislého obyvatelstva jim plně vyhovovala, jelikož maximalizovala jejich zisky. Ronald Oftringer například vidí za propuknutím bratrovražedných bojů úmysl zabránit sociálním konfliktům, které by měly pro politické strany nedezírné následky.²⁵⁵

4.3. Neotribalismus, nebo patronáž?

V této kapitole argumentuji, že kontrola moci a provozování obchodu v severním Iráku, se liší od neotribalismu, který převládal ve středním a jižním Iráku. Ačkoliv je význam kmenových struktur stále důležitým prvkem, jednání politických stran, zprostředkovatelů a soukromých firem nefunguje čistě na bázi (neo)tribalismu, ale zásadním faktorem je pouze ekonomický a mocenský zájem. Kurdské elity vždy využívaly tradičních sociálních struktur k obchodu, a tedy potažmo kumulaci kapitálu. Avšak kmenová struktura po roce 1991 zdaleka nebyla důležitá v tom ohledu, jaký na ni kladl důraz a v jaké míře ji využíval režim Saddáma Husajna v jiných částech země. S ohledem na to, jak jsem ve třetí kapitole popsal a definoval problematiku patronáže a (neo)tribalismu v Iráku, navrhuji tento mocensko-obchodní vztah v iráckém Kurdistanu definovat jako *patronáž s využitím prvků tribalismu*, a ne jako neotribalismus.

M. Gilsenan trefně uvádí: „...patronáž zahrnuje i aktivity spojené s aktivním vytvářením a udržováním závislosti těmi, kteří mají zájem na udržení stávajícího rozdělení moci a zdrojů.“²⁵⁶ Je třeba mít na paměti, že ať už je patronáž pojata jakkoli volně, je vždy nutně nestálým a nejistým vztahem. Je to dáno přímo už smyslem vzniku takového vztahu, a to je maximalizace užitku a pragmatismus jako takový. Klient hledá určitou službu, nebo zboží, které mu nemůže žádný oficiální a legitimní poskytovatel nabídnout a pokud ano, tak pro něj tento vztah musí dávat

---

²⁵⁵ MARO, R. - OFTERINGER, Ronald: *Kurdistan: Ein Fotobuch*. Berlin: Edition ID Archiv 1995, s. 107.

²⁵⁶ GILSENAN, Michael: *Against Patron-Client Relations*. In: GELLNER, Ernest – WATERBURY, John (eds.): *Patrons and Clients in Mediterranean Societies*. London: Duckworth 1977.

smysl z jiného důvodu. Většinou je to fakt, že se jedná o levnější, dostupnější, rychlejší či jinak výhodnější formu spolupráce. Ve chvíli, kdy se ovšem objeví další patron, který předčí toho aktuálního, absolutně nic nebrání klientovi narušit původní vazby a vytvořit nové s výhodnějším patronem, čímž se patronáž zásadně liší od (neo)tribalismu, kde vztah není založen na ekonomickém prospěchu a vazbách, ale „*na příbuzenství, nebo mýtu o něm.*“²⁵⁷ Podrobněji popsáno v kapitole 3.1.1.

Anarchie mezi lety 1994-1998 opakovaně uvrhla strany do ozbrojených šarvátek s kmeny, které se nepřidaly k žádné politické straně a snažily se udržet svou „nezávislost“. Tyto konflikty však nesvědčí o přání žádného z účastníků omezit kmenovou moc obecně, spíše omezit jejich vliv ve strategických orgánech, oblastech a obchodech. Kmenoví vůdci, kteří tvrdí že se dlouhodobě neztotožňují s oficiální autoritou v oblasti, se v mnoha ohledech liší od místních warlordů, z nichž mnozí dosáhli dominantního postavení pouze v 80. letech, kdy kolaborovali s režimem Saddáma Husajna.

Surchis, jeden z nejvýznamnějších kmenů v Arbílu, není znám pro jakékoliv násilné činy v období 80. let, ale je dobře známa jeho politická moc, která je dána bohatstvím, kterým tento kmen disponuje. Ačkoliv kmen Surchis hrál po roce 1991 významnou roli v Konzervativní straně, je třeba striktně rozlišovat jednání politické strany a kmenu jako takového, abychom řádně odlišili neotribalismus od jiných technik, jako je patronáž či klientelismus. V 80. letech nahromadili vůdci Surchis obrovský kapitál. To převážně díky své činnosti v oblasti obchodu a stavebnictví, a tím, že poskytovali vládě (do značné míry fiktivní) vojenskou podporu. Naprosto běžnou praktikou bylo přijmout od státu zakázku na stavební projekt, tu následně přenést na někoho jiného, zatímco sami si ponechali slušnou částku z přidělených fondů. Po povstání (r. 1991) se podplácením dostali ke konstrukčním materiálům a vybavení, určeným pro konstrukci přehrady Bakhma. Technicky se jednalo o krádež, ale otázkou je, jakým způsobem lze zcizit těžkou techniku a materiál na stavbu tak velkolepou jako je přehrada, aniž by to někdo zpozoroval

---

²⁵⁷ KHOURY, Philip: *Tribes and State Formation in the Middle East*. St. Martins 1991, s. 304.

a nejen samotnou krádež, ale i přesun těchto materiálů k íránské hranici. Tvrdím, že bez korupce a klientelismu je to prakticky nemožné, což dokládá i to, že noviny měly dokonalý přehled o tom, kdo za krádeží stojí. Dle Hawlati Weekly je odhadovaná cena ukradených materiálu 175 milionů USD. Kmen Surchis tyto materiály výhodně zpeněžil v Íránu.²⁵⁸

Husajna Agha, nejvýznamnějšího lídra kmenu Surchi, nedokázal nikdy nikdo usvědčit z toho, že by se podílel na jakýchkoli pochybných transakcích, či dokonce krádežích. Jeho příbuzní jsou aktivní v mezinárodním obchodu s kanceláři v Londýně, což samo o sobě nemusí mnoho znamenat, ale s ohledem na význam rodinných vazeb, je to minimálně příležitost pro domlouvání a koordinaci zakázek se zahraničními firmami, a to je cesta k velkému zisku a tedy i moci. Značný vliv kmenu Surchi v oblasti Arbíl, však byl viditelně trnem v oku KDS. V červnu roku 1996 jednotky KDS zničily surchiskou vojenskou posádkou ve vesnici Kilken na Harirských planinách, severně od Arbílu. Při tomto incidentu zabily Husejna Agha a dalších třicet členů kmenu, vesnici vypálily, ženy a děti vzaly jako rukojmí. Dle M. Leezenberga se v médiích, a to i místních jako je deník Turkish Daily News, o incidentu psalo jako o ozbrojené šarvátce mezi KDS a KSK (Konzervativní strana Kurdistanu),²⁵⁹ jinými slovy jako konflikt dvou politických stran, a ne strany a kmenu! Přeci jen bylo pro KDS důležité, aby obyčejní Kurdi pohlíželi na incident jako na mezistranickou šarvátku, a ne jako na cílenou likvidaci tradičního prvku kurdské společnosti, tedy kmenu.

Podle některých pozorovatelů měla KDS jasnou strategickou a ekonomickou motivaci pro své činy. Jmenovitě: převzít kontrolu nad strategickým územím Harirských planin, které spojují velitelství KDS v Salah Ad Din s vojenskou základnou ve Spilk; možnost kontroly nad přerozdělením dodávek v rámci dohody *Ropa za potraviny*, která byla podepsána mezi OSN a Irákem teprve měsíc zpátky; likvidaci významného konkurenta. V této době odsuzovala propaganda KDS kmen Surchis jako zrádce pro jejich údajné jednání s Bagdádem. Přitom to ještě nebylo ani tři

---

²⁵⁸ Hawlati: *Iraqi Kurds to rebuild Bakhma dam they had looted in 1990s*. <http://www.ekurd.net/mismas/articles/misc2007/7/kurdlocal372.htm>

²⁵⁹ LEEZENBERG, Michiel: *Urbanization, Privatization, and Patronage: The Political Economy of Iraqi Kurdistan*. University of Amsterdam 2006, s. 23.

měsíce, co samotná KDS otevřeně spolupracovala s iráckou vládou.²⁶⁰ Existují také náznaky, že kmen Surchis začal komunikovat s konkurenčním VSK, což bylo něco, co KDS jednoznačně vnímala jako další hrozbu pro své zájmy.²⁶¹

Ostatní kmenoví vůdci neměli zvláštní ambice působit ve velkých městech a zůstali aktivní pouze v rurálním kontextu. Nechci tím říct, že by kmeny mimo Surchis absolutně rezignovaly na upevňování a uplatňování své moci ve městech, ale byly si moc dobře vědomy svých možností a způsobu jakým „nový řád“²⁶² funguje. Své zájmy tak ve městech reprezentovaly především skrze příbuzné. Někteří příbuzní se dokonce stali natolik univerzálními agenty, že byli schopni působit napříč politickým spektrem. Karim Kán Bradost je ukázkovým případem takového agenta. Fungoval jako prostředník a zprostředkovatel obchodu na turecko-irácko-iránském rozhraní. Nutno podotknout, že na venkově. Spolupracoval jak s KDS a VSK, ale rovněž s Tureckem, Bagdádem a SKP. Jeden jeho syn se po povstání (r. 1991) přestěhoval do Bagdádu a druhý se stal členem parlamentu za VSK. Tato pozice mu poskytla příležitost zvýšit své bohatství tím, že bude dodávat velké procento zboží zahraniční pomoci místním NNO působícím v Kurdistánu. To jasně ukazuje na to, že pokud kmen nebyl přímo podřízen politické straně, stal se cenným jakožto neutrální zprostředkovatel, a to se stalo pochopitelně rovněž výnosným zaměstnáním.

Pokud se s odstupem díváme na jednání a postoj politických stran ke kmenům po roce 1991, tak můžeme tento přístup dělit do mírně zobecňujících kategorií na (1.) ty které se stranami úzce spolupracovaly a byly na ně přímo napojené, (2.) ty které zůstaly neutrální a fungovaly jako prostředníci, (3.) ty které byly nezávislé a zároveň přímými konkurenty politických stran. Tudíž závěr, že útok na kmen Surchi byl příkladem snahy kurdských politických stran plošně vymítit prvky tribalismu z oblasti iráckého Kurdistánu, by byl silně zavádějící. Surchi nebyl v hledáčku KDS proto, že je kmenem, ale z toho důvodu, že přerostl

---

²⁶⁰ Míňena invaze do Arbílu.

²⁶¹ MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*. I.B.Tauris 2003, s. 451.

²⁶² Míňena patronáž, která vznikla po roce 1991 ve městech, a byla ve valné většině v režii KDS a VSK.

v nebezpečného konkurenta, který ubíral KDS jak moc, tak i obchodní kontrakty v oblasti Arbílu. Nejednalo se tedy o likvidaci kmenu, ale konkurence.

Nyní se oprostíme od skupiny kmenů, které konkurovaly KDS a VSK a zaměříme se pouze na ty, které buď úzce spolupracovaly s politickými stranami, nebo fungovaly jako nezávislí prostředníci. Argumentuji, že po roce 1991 mocenská základna kurdských kmenových elit nejenže nebyla nepříznivě ovlivněna, ale naopak posílila. Minimálně do vzniku dvou odlišných a relativně stabilních oblastí pod *de facto* hegemonií KDS respektive VSK, byli četní kmenoví vůdci a další prostředníci schopni udržovat rovnováhu mezi dvěma soupeřícími politickými stranami, a navíc toho využít ke svému vlastnímu prospěchu. Zdá se, že se jejich role obchodních zprostředkovatelů vrátila do popředí. Následně byla vytvořena efektivní vláda jedné strany v Arbílu, nejprve VSK, potom KDS. Tím se zdála být vlna anarchie a násilí zažehnána. Ve skutečnosti se celý region ocitl v relativní politické stabilitě a bezpečnosti. Z ekonomického hlediska byla implementace programu *Ropa za potraviny* příslibem nových zdrojů příjmu pro severní Irák. Pro provádění těchto rekonstrukčních a humanitárních projektů však bylo zapotřebí relativní politické stability a etablování administrativního aparátu. Ve světle toho bylo ve vlastním zájmu obou politických stran, aby se atmosféra uklidnila a alespoň budila zdání normální situace. S tím, jak VSK znovu obsadila Sulajmaníji v říjnu roku 1996, byla vytyčena demarkační linie, která, až na drobné šarvátky, zůstala velmi stabilní. S ohledem na vývoj po roce 1997 se zdá, že strany pochopily, že mírem mohou získat daleko více, než vojenskou konfrontací.

Za přispění americké diplomacie podepisují obě strany v září roku 1998 Washingtonskou dohodu, která měla zajistit mír a spolupráci mezi oběma stranami. Ačkoliv tato dohoda nevedla k rehabilitaci místního parlamentu a vlády (ve skutečnosti si každá strana vytvořila vlastní subregionální parlament), vedla k nastolení dočasného klidu a pořádku. Nakonec se stranám podařilo vytvořit ve svých subregionech vládu, která

se v obou případech ukázala být formou efektivní vlády jedné strany.²⁶³ V tomto období je třeba zmínit nástup nového fenoménu – islamistických hnutí. Co do velikosti a významu se jako relevantní ukazují především Islámská liga, Islámská strana jednoty a Ansar al-Islam. Tato hnutí zásadně odmítala použití násilí a zaměřila se na otázku morálky, sociální práce a vzdělání. Mimo tyto sympatické zájmy však islamistická hnutí postrádala jakýkoliv ekonomický program a zájem.²⁶⁴ Pokud bych měl objasnit, z jakého důvodu se islamistická hnutí distancovala od serióznějšího zapojení do obchodu, dopouštěl bych se akorát nepodložených spekulací. Nejsem si rovněž úplně jistý na kolik je tato Leezenbergova informace podložena. Přinejmenším je však důležité zdůraznit, že prvek islamistických hnutí byl v severním Iráku přítomný, ačkoli se údajně žádným zásadním způsobem nesnažil uchopit iniciativu v chodu místní ekonomiky a moci.

Ačkoliv se zdá, že osoby napojené na politické strany profitovaly z humanitárních programů nejvíce, někteří šejchové a kmeny měli stejně tak možnost využít nových možností vrácením se do původních rolí z 80. let, tedy zprostředkování obchodu. Podobně se NNO napojené na politické strany bez problému transformovaly do soukromých zprostředkovatelských firem, čemuž báječně posloužil program *Ropa za potraviny*, který do oblasti přinesl značné množství NNO a kapitálu. Neoddiskutovatelně skončilo velké množství zisku v zahraničních bankovních ústavech, ale rovněž značné množství financí zůstalo v severním Iráku a bylo následně investováno. Jak jinak si vysvětlit mohutný stavební boom a příliv luxusního zboží v 90. letech, a to především v oblastech poblíž tureckých hranic, jako je Zakho a Dahúk.

---

²⁶³ KELLY, Michael: *Ghosts of Halabja: Saddam Hussein and the Kurdish Genocide*. Praegr 2008, s. 49.

²⁶⁴ LEEZENBERG, Michiel: *Urbanization, Privatization, and Patronage: The Political Economy of Iraqi Kurdistan*. University of Amsterdam 2006, s. 21.

4.4. Irácký Kurdistan – anarchie, nebo fungující stát?

Ve své práci analyzuji irácký Kurdistan jako území, které od roku 1991 vykazuje známky fungujícího státního zřízení. Pozornému čtenáři neujde, že ačkoliv několikrát zmiňuji volby, vytváření parlamentu či vazby na mocenský aparát, tak se prakticky nevěnuji vládním institucím severního Iráku. Vysvětlení je nasnadě. Pokud vezmeme v úvahu rozdělení společnosti na dvě skupiny, každá více méně loajální své politické straně, obsazení parlamentu a vlády téměř 50 na 50, k tomu přičteme popisovaný způsob správy oblasti a chodu ekonomiky a jeho přímé napojení na hlavní kurdské strany, které se prakticky rovnají oficiální volené státní moci, implikuje to jediné. A sice, že skutečná moc leží někde jinde než v parlamentu či vládním kabinetu. Důraz na vládní instituce kladu minimální z toho důvodu, že nejsou v prosazování moci a chodu ekonomiky té doby relevantní.

4.4.1. Tajemství kontinuity fungování iráckého Kurdistanu

Panuje názor, že *de facto* státy obvykle upadnou do situace, kdy nejsou schopné vytvořit soběstačnou a prosperující ekonomiku,²⁶⁵ a to především kvůli dvěma faktorům. Zaprvé, destrukce vyvolaná povstáním či dlouhotrvajícím ozbrojeným konfliktem s mateřským státem způsobí neschopnost vytvořit příznivé investiční prostředí, díky nejistému legálnímu klimatu, které jest jak Scott Pegg poznamenává „*ekonomickou cenou za to, že kvazistát není mezinárodně uznán*“.²⁶⁶ Zadruhé, přítomnost nelegální (šedé) ekonomiky, která je vázáná na vládnoucí elity semistátu.²⁶⁷ Pål Kolstø uvádí, že „...*pro většinu kvazistátů je podpora externího patrona naprosto zásadní, jelikož její šance přežít se*

---

²⁶⁵ CHOREV, Matan: *Iraqi Kurdistan: The Internal Dynamics and Statecraft of a Semistate*. Al Naklah, Journal for issues related to Southwest Asia and Islamic Civilization, podzim 2007.

²⁶⁶ PEGG, Scott: *International Society and the De facto State*. Brookfield: Ashgate 1998, s. 5.

²⁶⁷ KOLSTØ, Pål: *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*. Journal of Peace Research, 43, 2006, č. 6, s. 729.

drastickým způsobem snižuje ve chvíli, kdy je kvazi stát od této pomoci odříznut.“²⁶⁸ Mezinárodní ochrana a pomoc udržovala dvojznačný status iráckého Kurdistánu tím, že mu poskytovala ochranu před mateřským státem a rozrušenými sousedy na jedné straně, zatímco ve stejnou dobu omezovala kurdskou nezávislost prostřednictvím nezamýšlených důsledků mezinárodní pomoci na straně druhé. Humanitární podpora, která mohla ohrozit teritoriální celistvost Iráku ukázala nechuť a nedostatek motivace pro tranzici bezprostřední a akutní humanitární pomoci do udržitelného programu, a proto selhala v tom ohledu, že nedokázala podpořit restrukturalizaci občanské společnosti na místní úrovni.²⁶⁹ Akorát to zdůraznilo význam stranického příslušenství, tribalismu, a místně geografických rivalit, které dlouhodobě představovali překážku kurdskému nacionalismu. Zanedbáváním snahy vytvořit předpoklady pro soběstačnou ekonomiku, produktivní průmysl, efektivní zemědělský sektor, fungující vzdělávací systém, politický vývoj a strukturální reformy, umožnila externí patronáž iráckému Kurdistánu přežít, ale ne prosperovat. Prosperovat dokázala pouze určitá skupina obyvatel, jmenovitě prostředníci a obchodníci.

Vytvoření KRV neeliminoválo sítě patronáže, naopak dalo vzniknout něčemu, co by se dalo nejlépe definovat jako konfederace patronáže. Tak jako mafie si rozdělují sféry vlivu, tak stejným způsobem si KDS a VSK rozdělily irácký Kurdistán. Toto ujednání přineslo iráckému Kurdistánu stabilitu, ze které strany a jejich příslušné sítě a struktury profitovaly.²⁷⁰ Mezinárodní společenství a jeho zájem o zachování *statu quo* nepřímo přispělo k rozdělení severního Iráku na dva subregiony. Přes pozitivní přínos - zvýšení míry stability, tato dichotomie iráckého Kurdistánu vážně podkopala proces výstavby státu. Pro zvýšení efektivity manipulovaly kurdské elity „politikou strachu“ tím, že svým složkám vytrvale připomínaly hrozbu, jakou by představoval návrat režimu Saddáma Husajna do oblasti iráckého Kurdistánu nebo invaze sousedních států.

---

²⁶⁸ KOLSTØ, Pål: *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*. Journal of Peace Research, 43, 2006, č. 6, s. 733-734.

²⁶⁹ NATALI, Denise: *The Kurds and the State: Evolving National Identity in Iraq, Turkey, and Iran*. Syracuse University Press 2005, s.168.

²⁷⁰ STANSFIELD, Gareth: *Governing Kurdistan: The Strengths of Division*. In: MCGARRY, John – O'LEARY, Brendan – SALIH, Khaled (eds.): *The Future of Kurdistan in Iraq*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2005, s. 199.

Výsledkem bylo, že opozice i populace měly od KRV nízká očekávání, jelikož jakákoliv alternativa oproti Saddámu Husajnovi byla viděna jako velké zlepšení hodné udržování a podpory.

KRV nebyla schopná vzkřísit zanedbaný zemědělský sektor. Většina Kurdů tento sektor opustila a věnovala se výnosnějším zaměstnáním. Většina z nich skončila prodejem kapitálových aktiv, pašováním, kácením stromů nebo sběrem kovu.²⁷¹ Nezaměstnanost v tomto období je odhadována na 80 %. Ti zaměstnaní pobírali plat okolo 1500-2000 IQD.²⁷² V roce 2000 bylo pouze 15 tisíc lidí schopno platit KRV aspoň nějaké daně a 20 % Kurdů stále žilo v *mudžamma'át*.²⁷³

Ať už je to jakkoli nesympatické, tak se šedá ekonomika stala nejdůležitějším prvkem místní ekonomiky. To mělo pochopitelně významné sociálně-politické důsledky: bohatí bohatli a chudí dále chudli. Rozevíraly se tak pomyslné sociálně-ekonomické nůžky, které vytvořily tábor extrémně bohatých a druhý těch chudých a závislých.²⁷⁴ Pokud rovněž přihlédneme ke kmenovým vazbám a patronáži, tento vývoj jasně směřoval ke kontinuitě *statu quo*. Kolstø ve svém výzkumu dochází k závěru, že „jsou silné důvody domnívat se, že pokud některý z neuznaných *de facto* států by v dnešním světě dosáhl mezinárodního uznání, většina z nich by neskončila jako „normální“ stát, ale místo toho se přeměnila do mezinárodně uznaných *failed states*.“²⁷⁵

Zásadní otázkou zůstává, zda status autonomní oblasti v rámci Irácké republiky představuje pro irácký Kurdistan pouze přestupnou stanici na cestě za vytvořením samostatného státu, nebo jest již tím, co kurdským elitám vyhovuje a je žádoucím stavem, který mají ve svém zájmu udržet.

---

²⁷¹ STANSFIELD, Gareth: *Iraqi Kurdistan: Political development and emergent democracy*. Londýn a New York: Routledge Curzon, 2003, s. 53.

²⁷² UNICEF vyčíslil částku nutnou pro podporu rodiny na 5000 IQD. STANSFIELD, Gareth: *Iraqi Kurdistan: Political development and emergent democracy*. Londýn a New York: Routledge Curzon, 2003, s. 53.

²⁷³ MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*. I.B.Tauris 2003, s. 392.

²⁷⁴ STANSFIELD, Gareth: *Iraqi Kurdistan: Political development and emergent democracy*. Londýn a New York: Routledge Curzon, 2003, s. 59.

²⁷⁵ KOLSTØ, Pål: *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*. Journal of Peace Research, 43, 2006, č. 6, s. 725.

4.4.2. Semistát jako mezistupeň, nebo cíl?

V přecházejících kapitolách jsem popsal a analyzoval faktory, které formovaly a utvářely podobu severního Iráku. Zároveň jsem vystihl jakým způsobem jsou politika a obchod spjaty s občanskou společností, a do jaké míry jsou tradiční kmenové struktury a zahraniční kapitál, který se objevil po roce 1991, zásadní pro fungování iráckého Kurdistanu. Stále se ve své analýze dotýkám vlastního statusu oblasti, kterou označuji za *de facto* autonomní případně *de facto* stát. Otázkou je, do jaké míry se spokojíme s definicí iráckého Kurdistanu jakožto *de facto* autonomní oblasti v rámci Irácké republiky? Navíc, můžeme stále hovořit o jedné oblasti, nebo by bylo přesnější nazývat to dvěma nezávislými subregiony v rámci autonomního regionu? Ve světle toho, jaká panuje v severním Iráku politická kultura a jakou relevanci mají oficiální vládní struktury, nemám ambici přiřknout těmto voleným orgánům přílišnou relevanci a ani na ně dávat důraz.

Navrhuji pracovat s termínem semistát. Semistáty²⁷⁶ mají mnoho znaků společných s moderním národním státem, avšak zůstávají neuznány jakožto suverénní entita. Článek č. 1 v konvenci o právech a povinnostech států z Montevidea z roku 1933 vytyčuje čtyři základní elementy státu: 1. stále obyvatelstvo, 2. definované území, 3. vládu a 4. schopnost vstoupit do vztahu s jinými státy.²⁷⁷ John Nettl pohlíží na stát jako koncepční proměnnou. Jeho pohled umožňuje analýzu, která hodnotí stát na škále více či méně „státu-podobný“.²⁷⁸ Takto prokazuje, že některé státy skutečně nejsou schopny prakticky naplnit všechna kritéria interní legitimacy, a přesto si zachovávají své mezinárodní uznání, nebo právní status státnosti. Tyto kvazi-státy, které jsou dnes označovány spíše jako *failed-states*, si stále udržují legální ochranu před intervencí nebo jiným zásahem

---

²⁷⁶ Např. Abcházie, Náhorní Karabach, Jižní Osetie, Podněstří.

²⁷⁷ *Convention on Rights and Duties of States*. Montevideo, Uruguay, 26. prosinec 1933. (http://avalon.law.yale.edu/20th_century/intam03.asp)

²⁷⁸ NETTL, John: *The State as a Conceptual Variable*. *World Politics*, 20, 1968, č. 4, s. 559-592.

ze zahraničních hráčů, ale postrádají schopnost či vůli poskytovat služby a prostředky občanům, které od nich očekávají či požadují.²⁷⁹

Nyní postavme proti těmto *failed-states de facto* stát, neboli semistát. Takový semistát naplňuje všechny čtyři znaky smlouvy z Montevidea, ale nedostává se mu mezinárodního uznání jako kvazistátům. Dle mého názoru, naprosto výstižně vystihuje tento paradox S. Pegg: „*kvazistát je legitimní bez ohledu na to, jak neefektivní je... naopak de facto stát je nelegitimní, bez ohledu na to, jak efektivní je.*“²⁸⁰ I přes nedostatek legitimacy tyto semistáty vykazují působivou životnost.²⁸¹

I když specifika jednotlivých entit jsou ovlivněna státem, od nichž se separují, někteří odborníci se pokusili nalézt několik společných vnitřních a vnějších dynamických rysů.

Charles King tvrdí, že klíčovým faktorem jsou výhody, které oběma hráčům přinese oddělení oproti setrvání v patové situaci. Přímou píše: „*Obecné blaho nemůže být vylepšeno dosažením mírové dohody umožňující znovuzačlenění, aniž by to uškodilo klíčovým zájmovým skupinám na obou stranách. I když se dohoda podaří, je nutné uznat základní logiku výhod jejich účastníků.*“²⁸² P. Kolstø argumentuje pěti faktory, které přispívají k životaschopnosti neuznaných států v rámci struktur jiného státu. Zaprvé, je nutná úspěšná mobilizace národního citění, které by mělo být většinou pojícím prvkem díky negativní zkušenosti s přístupem státu k národu. Navíc je důležitá relativní národní homogenita v předpokládaném separovaném území. Zadruhé, kvazistáty jsou militarizované občanské společnosti. Role armády a ozbrojených jednotek hraje zásadní roli v procesu odtržení se od mateřského státu. Zatřetí, mateřský stát je typicky slabý a neschopný oslovit a přidat společnost na separovaném území na svou stranu a obnovit tak svou dominanci v oblasti. Začtvrté, externí patroni poskytnou semistátu nutný

---

²⁷⁹ JACKSON, Robert: *Quasi-States, Dual Regimes, and Neoclassical Theory: International Jurisprudence and the Third World*. International Organization, 41, 1987, č. 4, s. 519-549.

²⁸⁰ PEGG, Scott Pegg: *International Society and the De facto State*. Brookfield: Ashgate 1998, s. 5.

²⁸¹ BARTMANN, Barry – SREBNIK, Henry – BAHCELI, Tozun (eds.): *De facto States: The Quest for Sovereignty*. London: Routledge 2004, s. 246.

²⁸² KING, Charles: *The Benefits of Ethnic War: Understanding Eurasia's Unrecognized States*. World Politics, 53, 2001, č. 2, s. 526.

„záchranný kruh“. A konečně zapáté, mezinárodní společenství hraje klíčovou roli tak dlouho, jak to vyžadují dlouhotrvající a často i přerušovaná jednání mezi mateřským státem a semistátem, a stává se v tomto jednání prodlouženou pomocnou rukou semistátu.²⁸³ Nyní se zaměříme na jednotlivé P. Kolstøvi faktory a pokusme se je aplikovat na případ iráckého Kurdistánu. V kontextu předcházejících kapitol můžeme prohlásit, že první tři body jsou uspokojivě naplněny. Čtvrtý faktor, tedy že externí patroni mají vytvářet záchranný kruh, svým způsobem rovněž platí, akorát spíše než poskytování účinných humanitárních programů, jsou patroni zdrojem nutného kapitálu k povzbuzení a udržení ekonomiky. Tudíž jsou záchranným kruhem, ale ne v tom smyslu, jakým by si představovali. Problematickým bodem je pátý, protože zásadní podporu v politické rovině by irácký Kurdistán, z rozličných důvodů, hledal marně. Vždyť ani volbám v roce 1992, které byly pod přísným dohledem International Human rights Law a Pax Christi Group, se nedostalo mezinárodního uznání!²⁸⁴ Mezinárodní společenství zaujalo vůči vládě iráckého Kurdistánu nevyhraněný postoj. Sice vychvalovalo myšlenku budování demokracie v zemi autoritativního režimu, na druhou stranu mírnilo nadšení tím, že trvalo na tom, aby Irák zůstal v té podobě jaké byl. Rezoluce RB OSN č. 688 potvrdila „závazek všech členských států pro zachování suverenity, teritoriální integrity a politické nezávislosti Iráku“,²⁸⁵ což skutečně není ukázka podpory secesních snah severního Iráku. Naopak příklad iráckého Kurdistánu ukazuje na to, že semistát jako takový nutně nepotřebuje diplomacii a pomoc mezinárodního společenství k tomu, aby úspěšně a dlouhodobě fungoval. Jediné co od zahraničí vyžaduje je nestrannost a renta, na které je existenčně závislý.

---

²⁸³ KOLSTØ, Pål: *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*. Journal of Peace Research, 43, 2006, č. 6, s. 729.

²⁸⁴ YILDIZ, Kerim: *The Kurds in Iraq, the Past, present and future*. Pluto Press 2004, s. 45.

²⁸⁵ Rezoluce RB OSN, č. 688. s. 31. (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/596/24/IMG/NRO59624.pdf?OpenElement>)

Argumentují, že kontinuita fungování semistátu iráckého Kurdistánu je umožněna díky následujícím faktorům:

1. Úspěšná mobilizace společného citění občanské společnosti na daném území, které by mělo být pojícím prvkem (např. díky negativní zkušenosti s přístupem státu k této společnosti). Toto citění nemusí být nutně národního charakteru, ale může být případně založeno na tradiční občanské hierarchii jakou je tribalismus.
2. Semistát jest militarizovanou občanskou společností. Role armády a ozbrojených jednotek hraje zásadní roli v procesu odtržení se od mateřského státu, následné kontroly oblasti a vynucování pořádku.
3. Mateřský stát je slabý a neschopný oslovit a přidat společnost na území semistátu na svou stranu a obnovit tako svou dominanci v oblasti.
4. Postavení a moc autorit je dlouhodobá, jelikož jedinou reálnou alternativou je vláda mateřského státu, která je často z důvodu prvního bodu pro občanskou společnost neakceptovatelná.
5. Semistát disponuje na svém území vysoce výnosnou komoditou, která je atraktivní pro zahraniční investory a obchodníky.
6. Zahraniční renta je pro semistát dostupná a externí patroni poskytují kapitál nutný pro obchod a ekonomickou soběstačnost regionu.
7. Obyvatelé oblasti jsou přímo či nepřímo závislí na poskytování zboží a služeb nevolených autorit, které jsou často napojeny na oficiální vládu, a jejich vztah funguje na bázi patronáže a klientelismu.
8. Minimální angažovanost mezinárodního společenství.

Tento výčet by se mohl stát univerzálním vzorcem pro úspěšné dlouhodobé fungování jakéhokoliv semistátu, který splňuje následující kritéria:

1. Semistát se nachází na společensky relativně homogenním území.
2. Společnost funguje na bázi tradičních hierarchických vazeb. (např. tribalismus, náboženství, sektářství)
3. Společnost je vázána na vládnoucí autoritu. (např. absence reálné mocenské alternativy, vztah závislosti-patronáže, klientelismu)
4. Semistát disponuje na svém území vysoce výnosnou komoditou, která je atraktivní pro zahraniční investory a obchodníky, a umožní tak efektivní fungování a kontinuitu místní ekonomiky.
5. Hlavní autority semistátu mají monopol na násilí v oblasti.
6. Postoj mezinárodního společenství k existenci semistátu je buď pozitivní, nebo neutrální.

Vědom si limitů této definice, které jsou nutně dány generalizací na základě jediného případu, navrhuji podrobit tuto definici komparativní analýze co nejpodobnějších případů. Pokud by se neprokázala relevantnost pro jiné případy, poukázalo by to pravděpodobně na slabiny a limity této práce.

ZÁVĚR

Cílem práce bylo poskytnutí komplexní analýzy jednání, událostí a procesů, které přímo či nepřímo vedly k ustavení *de facto* autonomní oblasti iráckého Kurdistánu a zásadním způsobem přispěly k jeho životaschopnosti. Rovněž objasnit do jaké míry je přístup a způsob, jakým kurdské elity spravují irácký Kurdistán, pouze mezikrokem, který neodvratně vede k utvoření nezávislého suverénního státu, nebo je tento nedotažený proces budování státu konečným a chtěným stavem.

Jako zásadní moment pro upevnění mocenské pozice jak strany Ba'ť, tak Saddáma Husajna, se ukázaly následky privatizace a liberalizace irácké ekonomiky. Později to mělo za následek změny v občanské společnosti a Saddám Husajn byl okolnostmi donucen změnit svůj přístup tak, aby byl schopen dlouhodobě udržet moc ve svých rukou. Na konci irácko-iránské války spolu s povstáním na jihu i severu země upadl Irák do krize, kterou Saddám Husajn řešil stažením vojenského i civilního aparátu. Nabídl tak Kurdům historickou šanci převzít kontrolu nad oblastí, kterou dlouhodobě obývají. Do té doby byli Kurdi nuceni trpět vládní politikou arabizace, jejímž cílem byla násilná migrace a systematická likvidace venkova. Saddám Husajn ovládal Kurdy tak, že je úmyslně vsadil do pozice, kdy se stali závislími na vládním distribučním systému. Byl zlikvidován rurální život Kurdů, který byl spojen s tradičním způsobem obživy a významným vlivem kmenů. Později se vynořil další důsledek této politiky. Tím, že se byla kurdská společnost nucena významně urbanizovat, nastalo to, že kmenové struktury ztratily své dominantní postavení jak v životě, tak v obchodu a byly nahrazeny vztahem staronovým - patronáží. Ta byla dána do kontrastu s neotribalismem Saddáma Husajna, který využil nedávné urbanizace a lačnosti společnosti po zisku a pokusil se prostřednictvím zavazování si kmenů a vytvářením nových „kmenů“ udržet u moci. Tradiční hodnoty a hierarchie sice nadále byly důležitým prvkem v životě Kurdů, ale s uchopením moci v severním teritoriu, které bylo pod dvojitým embargem, a tím i s nutnou potřebou zajistit

soběstačnost regionu a dlouhodobý příjem, se stal vztah založený na ekonomických vazbách významnějším.

Zvláštní důraz byl kladen na období sankčního režimu, které se ukázalo jako zlomové. V této době v iráckém Kurdistánu působilo velké množství zahraničních NNO, které byly díky neznalosti prostředí a fungování oblasti odkázány na zprostředkovatelské a logistické služby místních prostředníků. Těmi byly často místní NNO, které byly napojené jak na kmeny, tak i hlavní politické strany, které tímto značným způsobem profitovaly. Zahraniční NNO tak nepřímou napomáhaly výstavbě státu na severu Iráku.

Ve světle toho, že irácký Kurdistán je pod reálnou vládou stran KDS a VSK je z práce zřejmé, že na této situaci profitují ti, kteří jsou přímo napojeni na tyto strany, nebo s nimi spolupracují. Tato oblast není zbytkem Iráku ani jiným státem nijak ohrožována, vykazuje dlouhodobou ekonomickou prosperitu, ekonomické výhledy jsou vzhledem k vývoji a ropnému potenciálu více než dobré, a dokonce kurdské elity pravidelně jednájí se zahraničními vládami a vylepšují svou pozici na mezinárodní scéně. Docházím k závěru, že *status quo* je za dodržení podmínek uvedených v kapitole 4.4.2. dlouhodobě udržitelným. Otázkou tedy je, jaká by měla být motivace kurdských elit, které mají budoucnost této oblasti reálně v rukou, vyjednat separaci a utvořit malý nezávislý stát, který by pravděpodobně byl zranitelný vzhledem k velikosti a poloze v rámci Blízkého východu. Ekonomické ani mocenské jistě ne. Naplnění „kurdského snu“?

V závěrečné části práce jsem na základě předchozích kapitol analyzujících reálnou podobu místní politiky a ekonomiky zobecnil a vsadil proces fungování severoirácké oblasti do univerzálního vzorce. Dle mého názoru není obecně reálnému fungování *de facto* autonomních území věnována dostatečná pozornost. V tomto místě vidím prostor pro další výzkum, který by poukázal na to, zda je fungování těchto oblastí, nazývané semistáty, možné zobecnit do určitého vzorce, který by platil i přes pochopitelné a zohledněné místní rozdíly a specifika. Porozumění fungování těchto semistátů by výrazně napomohlo organizaci a distribuci případné pomoci, pokud by v oblasti propukl konflikt, či humanitární

krize. I samotná armáda USA byla nucena přiznat, že neefektivnost jejího působení v severním Iráku jak po roce 1991, tak i 2003, a NNO po roce 1991 byla dána absolutní neznalostí prostředí a fungování místní společnosti. Vojáci nebyli schopni efektivně provádět své úkoly a NNO distribuovat pomoc.²⁸⁶

Semistát, tak jak ho ve své práci chápu, mohl vzniknout na mnoha jiných místech světa. Zásadní otázkou jsou okolnosti a motivace vzniku. Semistát se nemusí nutně chápat jako selhání modernizačních snah zemí Třetího světa. Ale naopak se může jednat o akce a toužený výsledek různých místních elit daných zemí, jak ukazují na případu iráckého Kurdistánu. Nejenže se tak tyto elity mohou dostat k moci a dlouhodobému lukrativnímu příjmu, ale postupem času se systematicky integrují do mezinárodního systému a najednou tu máme dobře fungující zřízení, které vykazuje všechny prvky regulérního státu, kromě mezinárodního uznání, jehož absence nemusí být nikterak omezujícím prvkem. Pokud pohlédneme na krizi režimů Blízkého východu na jaře 2011, není samotná Libye případem takového semistátu?

---

²⁸⁶ Pro podrobnou analýzu problémů, které byly způsobeny neznalostí prostředí a místních zvyklostí odkazují na článek podplukovníka americké armády a zároveň profesora vojenské akademie West Point. WILSON, Isaiah: *Tribes, The State, and (Postmodern) War*. Paper for presentation at the 102nd Annual American Political Science Association (APSA) Conference Philadelphia, září 2006.

BIBLIOGRAFIE

Monografie

ALNASRAWI, Abbas: *The Economy of Iraq: Oil, Wars, Destruction of Development and Prospects, 1950-2010*. Greenwood London 1994.

ASTARJIAN, Henry: *The Struggle for Kirkuk: The Rise of Hussein, Oil, and the Death of Tolerance in Iraq*. Praeger Security International 2007.

AXELGUARD, Frederick : *Iraq in Transition: A Political, Economic, and Strategic Perspective*. Centre for Strategic and International Studies, Georgetown University, Colorado: Westview Press 1986.

BATATU, Hanna: *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of its Communists, Ba'thists and Free Officers*. Princeton 1979.

BIRD, Christiane: *A thousand sighs, a thousand revolts: journeys in Kurdistan*. Random House 2004.

BRUINESSEN, Martin: *Transnational Aspects of the Kurdish Question*. San Domenico di Fiesole, European University Institute 2000.

BULLOCH, John – MORRIS, Harvey: *No friends but the mountains: The tragic history of the Kurds*. Oxford University Press 1992.

DALLA-GIAMPIERO, Zuanna – GIUSEPPE, Micheli: *A Strong Family and Low Fertility*. Springer 2004.

FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Irák od roku 1958. Od revoluce k diktatuře*. Praha, Volvox Globator 2003.

GELLNER, Ernest: *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003,

GRAHAM-BROWN, Sarah: *Sanctioning Saddam: the Politics of Interevention in Iraq*. Londýn I. B. Tauris 1999.

GUNTER, Michael: *Kurdish Infighting: The PKK-KDP Conflict' The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s*. The University of Kentucky Press 1996.

GUNTER. Michael: *The Kurdish Predicament in Iraq: A Political Analysis*. New York: St. Martin's Press 1999.

GUNTER. Michael: *Historical dictionary of the Kurds*. The Scarecrow Press 2003.

HELMS, Christine: *Iraq: Eastern Flank of the Arab World*. New York 1984.

HIRO, Dilip: *The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict*. Londýn Grafton 1989.

HUSSEIN, Saddam: *Saddam Hussein on current events in Iraq*. Longman Londýn 1977.

CHAPIN-METZ, Helen: *Iraq A Country Study*. Kessinger Publishing 2004.

IBRAHIM, Ferhad: *Die kurdische Nationalbewegung im Irak: Eine Fallstudie zur Problematik ethnischer Konflikte in der Dritten Welt*. Berlín 1983.

KEEN, David: *The Kurds in Iraq: How Safe is their Haven Now?*, Londýn 1993.

KELLY, Michael: *Ghosts of Halabja: Saddam Hussein and the Kurdish Genocide*. Praeger 2008.

KHADDURI, Majid: *Socialist Iraq: A study in Iraqi politics since 1968*. Middle East Institute 1978.

KHOURY, Philip: *Tribes and State Formation in the Middle East*. St. Martins 1991.

KUTSCHERA, Chris: *Le défi kurde ou le rêve fou de l'indépendance*. Paříž Bayard 1997.

MARO, R. - OFTERINGER, Ronald: *Kurdistan: Ein Fotobuch*. Berlin: Edition ID Archiv 1995.

MCDOWALL, David: *A Modern History of the Kurds*. I.B.Tauris 2003.

MILLER, David: *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno Jota 1995.

MUSIL, Alois: *Arabia Deserta*. New York: American Geographical Society of New York, 1927.

NATALI, Denise: *The Kurds and the State: Evolving National Identity in Iraq, Turkey, and Iran*. Syracuse University Press 2005.

O'BALLANCE, Edgar: *The Kurdish Struggle 1920-1994*. New York: St. Martin's Press 1996.

ORAN, Baskın: *Kalkık Horoz*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998.

PEGG, Scott: *International Society and the De Facto State*. Brookfield: Ashgate 1998.

ROMANO, David: *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press 2006.

STANSFIELD, Gareth: *Iraqi Kurdistan: Political development and emergent democracy*. Londýn a New York: Routledge Curzon, 2003.

TAPPER, Richard: *The Conflict Of Tribe And State In Iran And Afghanistan*. Londýn 1983.

YILDIZ, Kerim: *The Kurds in Iraq, the Past, present and future*. Pluto Press 2004.

Sborníky

BARTMANN, Barry – SREBNIK, Henry – BAHCELI, Tozun (eds.): *De Facto States: The Quest for Sovereignty*. London: Routledge 2004.

CRUSOE, Jonathan: *Economic Outlook: Guns and Butter, Phase Two?* In: AXELGUARD, Frederick : *Iraq in Transition: A Political, Economic, and Strategic Perspective*, Centre for Strategic and International Studies, Georgetown University, Colorado: Westview Press 1986.

DAWISHA, Adeed – YAPHE, Judith: *Iraq: Another Saddam on the Horizon?* In: YAPHE, Judit (ed.): *The Middle East in 2015: The Impact of Regional Trends on Strategic Planning*. National Defense University Press 2002.

DEUTSCH, Karl Wolfgang: *Růst národů: některé opakující se vzorce politické a sociální integrace*. In: HROCH, Miroslav (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus*. Čítanka textů. Praha: SLON 2003.

FAROUK-SLUGLETT, Marion - SLUGLETT, PETER: *Iraqi Ba'thism: Nationalism, Socialism and National Socialism*. In: Committee Against Repression and for Democratic Rights in Iraq (CARDRI): *Saddam's Iraq: Revolution or Reaction?* London 1986.

GILSENAN, Michael: *Against Patron-Client Relations*. In: GELLNER, Ernest – WATERBURY, John (eds.): *Patrons and Clients in Mediterranean Societies*. London: Duckworth 1977.

KARADAGHI, Kamran: *The Two Gulf Wars: The Kurds on the World Stage, 1979–1992*. In: CHALIAND, Gerard (ed.): *A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan*. New York: Olive Brach Press 1993.

LEEZENBERG, Michiel: *Irakisch-Kurdistan seit dem 2. Golfkrieg*. In: BORCK Carsten (ed.): *Kurdologie 1: Ethnizität, Nationalismus, Religion und Politik in Kurdistan*. Münster: LIT Verlag 1997.

LEEZENBERG, Michiel: *Refugee Camp or Free Trade Zone? The Economy of Iraqi Kurdistan since 1991*. In: MAHDI, Kamil (ed.): *Iraq's Economic Predicament*. Lebanon: Ithaca Press 2001.

LEMBERG, Eugen: *K psychologii nacionalismu*. In: HROCH, Miroslav (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Praha: SLON 2003.

SAJJADI, Mansour: *State of Economy in Kurdistan*. In: O'SHEA, Maria (ed.): *Kurdistan: Political and Economic Potential*. Londýn: SOAS 1992.

SAKAI, Keiko: *Tribalization as a Tool of State Control in Iraq: Observations on the Army, the Cabinets and the National Assembly*. In: JABER, Faleh – DAWOD, Hosham (eds.): *Tribes and Power: Nationalism and Ethnicity in the Middle East*. London Saqi 2000.

STANSFIELD, Gareth: *The Kurdish Dilemma: The Golden Era Threatened*. In: DODGE, Toby – SIMON, Steven: *Iraq at the Crossroads: State and Society in the Shadow of Regime Change*. Routledge 2003.

STANSFIELD, Gareth: *Governing Kurdistan: The Strengths of Division*. In: MCGARRY, John – O'LEARY, Brendan – SALIH, Khaled (eds.): *The Future of Kurdistan in Iraq*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2005.

STORK, Joe: *State power and economic structure: Class determination and state formation in contemporary Iraq*. In: NIBLOCK, Tim (ed.): *Iraq: The Contemporary State*. London: Croom Helm 1982.

TAPPER, Richard: *Anthropologists, Historians And Tribespeople*. In: KHOURY, Philip – KOSTINER, Joseph (ed.): *On Tribe And State Formation In The Middle East*. Berkeley: University of California Press 1991.

VANLY, Ismet, Sheriff: *Kurdistan in Iraq*. In CHAILAND, Gerard: *A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan*. Londýn 1980.

WOLF, Eric: *Kinship, friendship, and patron-client relations in complex societies*. In: BANTON, Michael (ed.): *The Social Anthropology of Complex Societies*. London: Tavistock 1966.

Články z odborných časopisů

BADRAN, Ahmed: *1992 parliamentary Elections in Iraqi Kurdistan*. (<http://www.knn.u-net.com/parlim~1.htm>)

BARAM, Amatzia: *Neo-Tribalism in Iraq: Saddam Hussein's Tribal Policies 1991-96*. *International Journal of Middle East Studies*, 29, únor 1997, č. 1.

BARKEY, Henry: *Kurdish Geopolitics*. *Current History*, 96, 1997, č. 606.

BERZENCI, Sheikh: *Irak Kürdistan'ında Mevcut Durum*. *Avrasya Dosyası*, 3, 1996, č. 1.

CAŞIN, Mesut: *Körfez Savaşı'nın Stratejik Sonuçları*. Avrasya Dosyası 1996, 3, č.1.

Center for Economic and Social Rights (CESR): *Sanctioned Suffering: A Human Rights Assessment of United Nations Sanctions on Iraq*. New York 1996.

Committee Against Repression and for Democratic Rights in Iraq (CARDRI): *Saddam's Iraq: Revolution or Reaction?* Londýn, Zed Press 1986.

DAWISHA, Aaded: *Identity and Political Survival in Saddam's Iraq*. The Middle East Journal, 1999, č. 53.

DEMİR, Idris: *The Northern Iraq: 1990 – 2000*. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 3, 2007, č. 5.

FAROUK-SLUGLETT, Marion: *Socialist Iraq 1963-1978 – Towards a reappraisal*. Orient 23. února 1982.

FIELD, John: *From Food Security to Food Insecurity: The Case of Iraq, 1990–1991*. Geojournal, 30, 1993, č. 2, s. 185–94.

FREIJ, Hanna: *Alliance Patterns of a Secessionist Movement: The Kurdish Nationalist Movement in Iraq*. Journal of Muslim Minority Affairs, 18, 1998, č.1.

GALLETI, Mirella: *L'ultima rivolta curda in Iraq*. Oriente Moderno 1975.

GAZDAR, Haris: *The Economy Under Sanctions*. International Conference in Collaboration with the Iraqi Economic Forum on Frustrated Development: The Iraqi Economy in War and Peace. Centre for Arab Gulf Studies, University of Exeter, 9–11 July 1997.

CHOREV, Matan: *Iraqi Kurdistan: The Internal Dynamics and Statecraft of a Semistate*. Al Naklah, Journal for issues related to Southwest Asia and Islamic Civilization, podzim 2007.

JACKSON, Robert: *Quasi-States, Dual Regimes, and Neoclassical Theory: International Jurisprudence and the Third World*. International Organization, 41, 1987, č. 4.

KHAFAJI, Isam: *The Destruction of Iraqi Kurdistan*. Middle East Report, prosinec 1996, č. 201.

KING, Charles: *The Benefits of Ethnic War: Understanding Eurasia's Unrecognized States*. World Politics, 53, 2001, č. 2.

KOLSTØ, Pål: *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*. Journal of Peace Research, 43, 2006, č. 6.

LAWRENCE, David: *Shaky De Facto Kurdistan*. Middle East Report, léto 2000, č. 215.

LEEZENBERG, Michiel: *Humanitarian Aid in Iraqi Kurdistan*. Centre d'Etudes Et De Recherches Internationales, Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien 1996, č. 29.

LEEZENBERG, Michiel: *Iraqi Kurdistan: Contours of a Post-Civil War Society*. Third World Quarterly, 2005, č. 26, 2005.

LEEZENBERG, Michiel: *Urbanization, Privatization, and Patronage: The Political Economy of Iraqi Kurdistan*. University of Amsterdam 2006.

LIVERMORE, Gordon: *Endless torment: the 1991 uprising in Iraq and its aftermath*. Human Rights Watch 1992.

MACFARQUHAR, Neil: *Tribes pose wild card if U.S. fights Saddam; America feeling out Iraq's powerful clans*. The New York Times, 5. leden 2003.

MACFARQUHAR, Neil: *Unpredictable force awaits U.S. in Iraq Storied tribes of the Middle East Devout, armed and nationalistic*. International Herald Tribune, 7. leden 2003.

MARR, Phebe: *Modern History of Iraq*. Boulder CA: Westview 1985.

MCCALLISTER, William: *Privatizing Iraq's security services*. 2003. (<http://www.stevenpressfield.com/wp-content/pdf/PrivatizingIraqsSecurityServicesIndustry.pdf>)

NETTL, John: *The State as a Conceptual Variable*. World Politics, 20, 1968, č. 4.

OLSON, Robert: *The Kurdish Question in the Aftermath of the Gulf War: Geopolitical and Geo Strategic Changes in the Middle East*. Third World Quarterly, 13, 1992, č. 1.

ÖZDAĞ, Ümit: *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

ÖZMEN, Hasan: *Ira'taki Kürt Partiler Arasındaki İhtilafın Nedenleri*. Avrasya Dosyası, 3, 1996, č. 1.

RANDAL, Jonatan: *Kurdish uprising aided by clandestine army contacts*. The Washington Post, 23. března 1991.

RANGWALA, Herring: *Iraq in Fragments: The Occupation and its Legacy*. Hurst Company, Londýn 2006.

ROBINSON, Walter: *Rebel Kurds Say Baghdad Armed Them*. Boston Globe, 22. březen 1991.

ROOSEVELT, Archie Jr.: *The Kurdish Republic of Mahabad*. Middle East Journal, 1, 1947, č. 3.

RUBIN, Michael: *Sanctions on Iraq: A Valid Anti-American Grievance?* MERIA Journal, 5, 2001, č. 4.

SPRINGBORG, Robert: *Infitah, Agrarian Transformation, and Elite Consolidation in Contemporary Iraq*. The Middle East Journal, 40, 1986, č. 1.

ÜLGER, İrfan: *Düşman Kardeşler: KYB ve KDP*. Avrasya Dosyası, 3, 1996, č. 1.

WOOLLACOTT, Martin: *Kurds' Fifth Column Turns to Victory*. The Guardian, 25. březen 1991.

YAPHE, Judith: *Tribalism in Iraq, the Old and the New*. Middle East Policy, červen 2000.

Prameny

Aftermath of war part 2 the plight of the iraqi kurds a year later. Washington DC: U.S. GPO. Staff report to the US senate subcommittee on immigration and refugee affairs, 17. leden 1992.

Al-Thawra, 17. březen 1991.

Al-Thawra, 3. prosinec 1992.

As'ad Hamuid al-Sa'dun, Babil, 1. říjen 1993.

Assessment of the Food and Nutrition Situation in Iraq. Zpráva pro iráckou vládu připravena FAO OSN, 2000, s. 28. (<http://www.reliefweb.int/library/documents/iraqnutrition.pdf>)

British Broadcasting Corporation, 15. listopadu 1972.

British Broadcasting Corporation, 2. března 1973.

British Broadcasting Corporation, 3. ledna 1975.

BELL, Alistair: *Turkey's embargo busters' easing the pressure on Iraq.* The Herald, 30. červenec 1992.

BHR/OFDA Annual Report Of the U.S. Agency for international Development Bureau for Humanitarian response Office of U.S. Foreign Disaster Assistance. (http://www.usaid.gov/our_work/humanitarian_assistance/disaster_assistance/publications/annual_reports/pdf/AR1994.pdf)

BIRCH, Nicholas: *Kurds disconnect digger than phones.* Washington Times, 7. listopad 2005.

BOZCALI, Firat: *Managing oil in Kurdistan-Iraq: 1991-2003.* Paper Presented to the 3rd Annual Conference of International Association of Contemporary Iraqi Studies (IACIS) 16-17 July 2008 SOAS, University of London.

Convention on Rights and Duties of States. Montevideo, Uruguay, 26. prosinec 1933. (http://avalon.law.yale.edu/20th_century/intam03.asp)

Daily Telegraph, 4. března 1988.

Iraq's Economy: Past, Present, Future. Report for Congress, 3. červen 2003.

FBIS-NES (Foreign Broadcast Information Service, Near East and South Asia), 8. říjen 1992.

Financial Times, 24. března 1975.

GAO: *International trade: Iraq's Participation in U.S. Agricultural Export Programs*. NSIAD-91-76, listopad 1990, s. 2. (<http://161.203.16.4/d22t8/142766.pdf>)

HASSAN, Hussein: *Iraq: Tribal Structure, Social, and Political Activities*. CRS Report for Congress, 15. březen 2007.

Hawlati: *Iraqi Kurds to rebuild Bakhma dam they had looted in 1990s*. (<http://www.ekurd.net/mismas/articles/misc2007/7/kurdlocal372.htm>)

IRIN: *IRAQ: Arabs leave Kirkuk ahead of referendum*. (<http://www.irinnews.org/PrintReport.aspx?ReportID=70402>)

JABAR, Faleh: *Rethinking Iraq: Tribal Identities*. Proslov v MEI Boardman Room, 25 dubna 2004. (www.mideasti.org/articles/doc217.html)

KORING, Paul: *Kurdistan out of the ashes*. The Globe and Mail, 10. únor 1992.

LAWRENCE, David: *Iraqi Kurds Enjoy a De Facto State*. The Christian Science Monitor, 3. května 2000.

Le Monde, 25. května 1971.

Le Monde, 6. května 1975.

LEVIK, Inur: *Talabani: visit of Barzani to White House is recognition of identity of Iraqi Kurdistan*. New Anatolian 30. říjen 2005.

MENICHINI, Daniele: *Evaluation Report on Humanitarian Operations in Northern Iraq*. Report prepared on the request of the European Community Humanitarian Office (ECHO), leden 1996.

Middle East Economic Digest, 13. ledna 1984.

Middle East Watch: *Genocide in Iraq: The Anfal Campaign Against the Kurds*. New York: Human Rights Watch, 1993.

OPEC Bulletin. září 1990.

OPEC Official Resolutions and Press Releases, 1960-1990. Vídeň 1990.

Rezoluce RB OSN č. 598. (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/524/70/IMG/NR052470.pdf?OpenElement>)

Rezoluce RB OSN č. 661. (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/11/IMG/NR057511.pdf?OpenElement>)

Rezoluce RB OSN č. 687. (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/23/IMG/NR059623.pdf?OpenElement>)

Rezoluce RB OSN č. 688. (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement>)

Rezoluce RB OSN č. 706. (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/42/IMG/NR059642.pdf?OpenElement>)

Rezoluce RB OSN č. 778. (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/486/45/IMG/N9248645.pdf?OpenElement>)

Rezoluce RB OSN č. 896. (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/055/27/PDF/N9405527.pdf?OpenElement>)

RUGMAN, Jonathan: *Kurd border reopens to end blockade.* The Guardian, 24. srpen 1992.

SANFORD, Jonathan: *Iraq's Economy: Past, Present, Future.* Official report for Congress, 3. červen 2003.

United Nations Appeal for Iraq Mid-Term Review. Ženeva, srpen 1995.

United Nations Consolidated Inter-Agency Humanitarian Programme in Iraq, DHA/95/74, Ženeva, březen 1995.

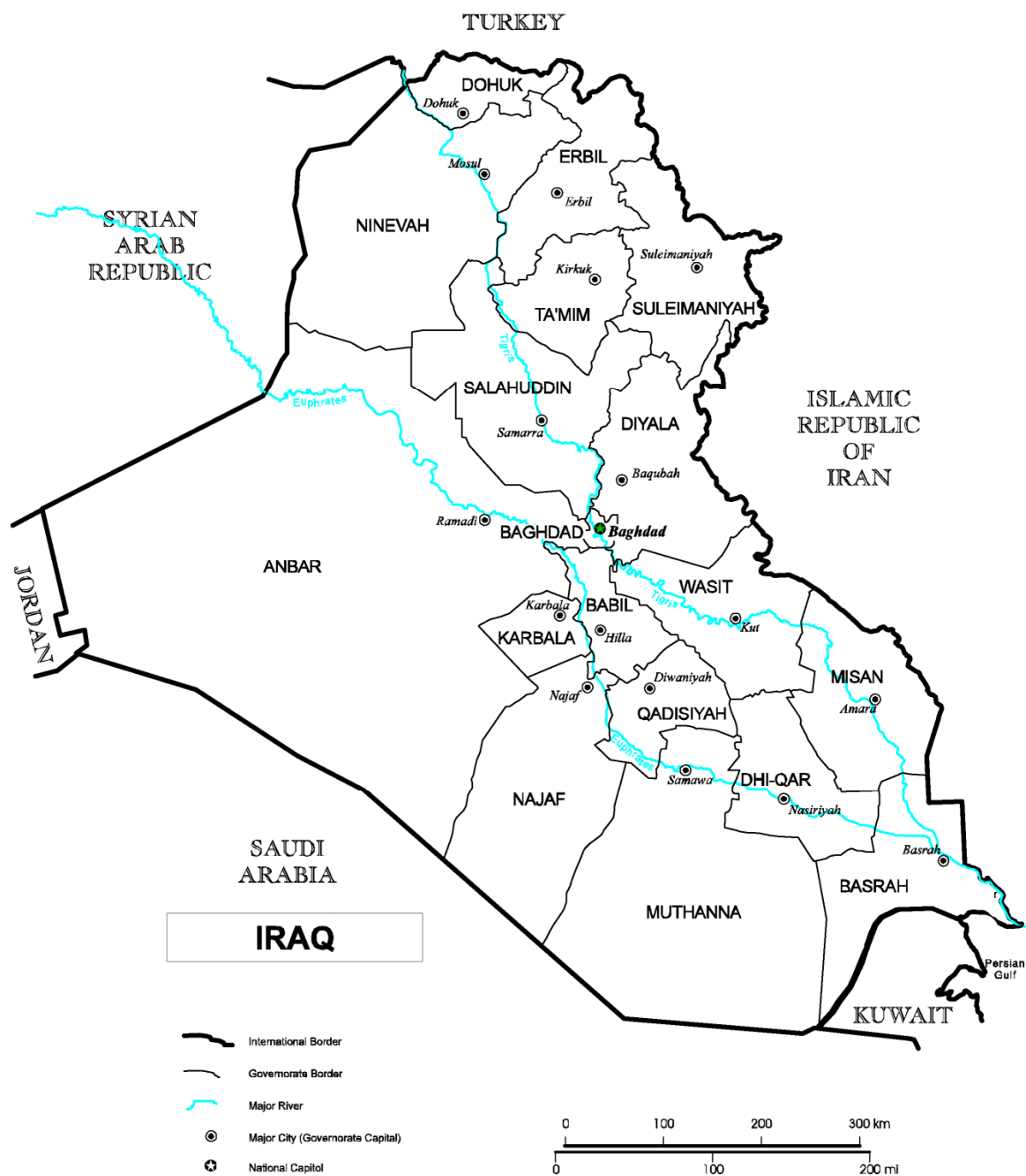
Úmluva o právním postavení uprchlíků, článek č. 33. (<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/uprchlici.pdf>)

Výroční zpráva generálního tajemníka OSN o chodu organizace. 1995. (<http://www.un.org/Docs/SG/SG-Rpt/ch4d-13.htm>)

WILSON, Isaiah: *Tribes, The State, and (Postmodern) War.* Paper for presentation at the 102nd Annual American Political Science Association (APSA) Conference Philadelphia, září 2006.

OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

Příloha 1: Administrativní mapa Iráku

Zdroj: Global Security

(<http://www.globalsecurity.org/military/world/iraq/>)

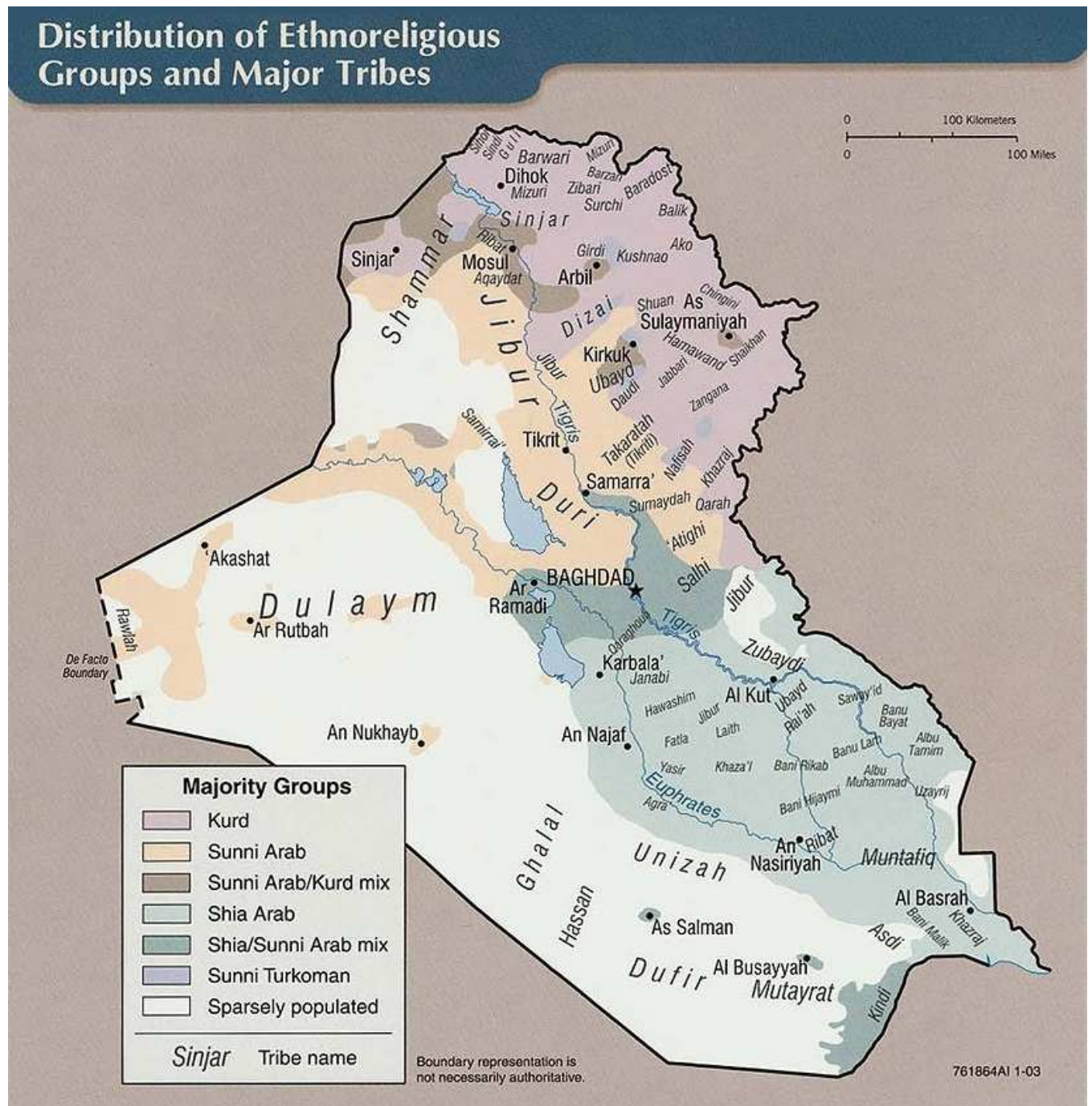
Příloha 2: Zobrazení rozdělení vlivu KDS a VSK v oblasti iráckého Kurdistanu

Zdroj: CIA Word Factbook (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>)

Příloha 3: Zobrazení přibližného umístění hlavních etnických skupin a kmenů.

Zdroj: CIA World Factbook (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>)

Anotace

Autor	Aleš Kudrnáč
Instituce	Katedra politologie a evropských studií Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Název práce	Stát ve stínu? Případová studie iráckého Kurdistanu 1970-2003
Vedoucí práce	Mgr. Jan Čuřík, Ph.D.
Jazyk práce	český
Počet slov	25055
Počet znaků	170181
Počet zdrojů	140

Klíčová slova

irácký Kurdistan, Irák, Kurdská demokratická strana, Kurdové, patronáž, Saddám Husajn, strana Ba'ť, tribalismus, Vlastenecký svaz Kurdistanu.

Krátký popis

Bakalářská diplomová práce je historickou případovou studií, která analyzuje příčiny a samotný proces ustanovení *de facto* autonomní oblasti iráckého Kurdistanu. Práce rovněž obsahuje ucelený a srozumitelný vhled do jednání irácké, potažmo kurdské společnosti a navrhuje faktory, které determinují kontinuitu fungování této oblasti jakožto *de facto* autonomní oblasti.

Annotation

Author	Aleš Kudrnáč
Institution	Department of Politics and European studies Philosophical Faculty Palacký University in Olomouc
Entitled	State in the Shadow? Case study: Iraqi Kurdistan 1970-2003.
Supervisor	Mgr. Jan Čuřík, Ph.D.
Language	Czech
Word Count	25055
Character Count	170181
Works Cited	140

Keywords

Ba'ath party, iraqi Kurdistan, Iraq, Kurdistan Democratic Party, tribalism, Patriotic Union of Kurdistan, patronage, Saddam Hussein.

Short Description

Bachelor's thesis is a historical case study that analyzes the causes and process of establishing *de facto* autonomous region of Iraqi Kurdistan. The work also contains a complete and comprehensive insight into the conduct of Iraqi and Iraqi-Kurdish society, and hence suggests the factors that determine the continuity of the functioning of this area as a *de facto* autonomous region.